

University of Groningen

De sacra corona regni Hungariae

Teszelszky, Roger Cornelis Emil

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2006

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Teszelszky, R. C. E. (2006). *De sacra corona regni Hungariae: De kroon van Hongarije en de ontwikkeling van vroegmoderne nationale identiteit (1572-1665)*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Hoofdstuk 3. De opstand van Bocskay, *nemzet* en de kroon

3.1 Inleiding

Relatief kleine conflicten tussen vorst en onderdanen krijgen soms grote politieke gevolgen, die weer tot ingrijpende politieke, religieuze en culturele veranderingen kunnen leiden. Een dergelijk geschil over verpande bezittingen tussen een Hongaarse magnaat en de Habsburgse koning had rond 1600 een legitimiteitscrisis van de vorst en een opstand van een deel van de politieke gemeenschap tot gevolg. In dit hoofdstuk zullen niet zozeer de oorzaken of het verloop van deze opstand centraal staan, maar de verandering in het denken met betrekking tot de Hongaarse kroontraditie van de Hongaarse en de politieke gemeenschap die in deze periode plaatsvond, en die het gevolg was van de wijze waarop de politieke doelstellingen van de verschillende partijen werden gelegitimeerd.

3.2 Politieke achtergrond van de regering van Rudolf van Habsburg

3.2.1 De heersersidealen van de Habsburgers

In het laatste kwart van de twintigste eeuw is de regering van Rudolf (Rudolf II van Habsburg, 1572-1608)¹ volop in de wetenschappelijke belangstelling komen te staan.² In 1973 verscheen van de hand van de Britse historicus Robert Evans een baanbrekende studie over de politieke idealen van Rudolf van Habsburg en de intellectuele context van zijn denkbeelden.

Evans heeft in zijn studie gesteld dat de regeringsperiode van Rudolf er één was van politieke, religieuze en culturele overgang, waarin de persoonlijkheid van de vorst en zijn visie op de wereld een centrale en dominante rol speelde.³ De Habsburger had in zijn eigen ogen de almacht als keizer, met het doel de harmonie in de kosmos te bewaren.⁴ Hij streefde naar geestelijke en politieke eenheid van het christendom, het vermijden van religieuze schisma's, het bewaren van de vrede in het Habsburgse rijk en de bescherming van Europa tegen de Ottomaanse dreiging.⁵ De keizer werd bij dit streven gesteund door een internationale elite van met elkaar verbonden humanisten, die zich binnen en buiten het hof bevonden.⁶ Ondanks geloofsverschillen tussen de katholieke en protestantse leden, vormde dit gezelschap van geleerden, schrijvers, kunstenaars, politici en geestelijken een groep met idealen die overeenkwamen met die van de Habsburgse vorst. Deze denkbeelden droegen zij ook uit in hun werk.

¹ Deze periode betreft zijn regering als koning in het Hongaarse rijk.

² R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World. A Study in Intellectual History 1576-1612* (Oxford, 1973, ²1984) 11, Frances A. Yates, *The Imperial Theme in the Sixteenth Century* (Londen en Boston, 1975) 12-28, Thomas DaCosta Kaufmann, *Variations on the Imperial Theme in the Age of Maximilian II and Rudolf II*, Hugh Trevor-Roper, *Princes and Artists. Patronage and Ideology at Four Habsburg Courts 1517-1633* (Londen, 1976) 85-127, Anton Gindely, *Rudolf II. und seine Zeit I-II* (Praag, 1863-1865)

³ R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 2-3

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, 2-3, 11-15

⁶ Ibidem, 3

3.2.2 De kroning van Rudolf tot koning van Hongarije

Het kroningsritueel was een belangrijk middel, waarmee de keizer zijn politieke doelstellingen kon uitdragen. De kunsthistoricus Thomas DaCosta Kaufmann omschrijft de kroning van een Habsburger als een 'visuele expressie van de macht van het Habsburgse huis'.⁷ De functie van een dergelijke gebeurtenis was de rechtvaardiging van de vorstenmacht door de viering van de cultus van de heerser.⁸ Deze cultus was geïnspireerd door de wijze waarop men veronderstelde dat in het Romeinse rijk de persoon van de keizer werd verheerlijkt.⁹ De toeschouwers moesten worden overtuigd van de deugden van de heerser en de juistheid van zijn ambities, die werden verbeeld door de symboliek (de kroonjuwelen en de tekens van het Habsburgse huis), de gebruikte afbeeldingen (onder meer van de vroegere Hongaarse koningen) en de voorstellingen (onder meer pseudo-veldslagen, waarbij de vorst als overwinnaar werd gepresenteerd).

Een andere functie van de kroning was de bevestiging en legitimatie van de bestaande ordening in de samenleving.¹⁰ Tijdens de kroning van Rudolf in 1572 te Pozsony (Bratislava) gaven de edelen en de overige afgevaardigden van de standen van het Hongaarse koninkrijk door hun aanwezigheid bij en deelname aan de plechtigheden te kennen, dat zij ondergeschikt waren aan de koning. Bovendien had een selecte groep van edelen en geestelijken hier een precies omschreven rol, die hun plaats in de maatschappij weerspiegelde en bevestigde.¹¹ De persoon van de koning was het middelpunt van de feestelijkheden, wat overeenkwam met de betekenis van zijn positie in de maatschappelijke orde.

De Habsburgse vorsten hadden een autoritaire opvatting over de uitoefening van de Hongaarse koningsmacht, op grond van hun denkbeelden over de centrale rol van de vorst in het koninkrijk.¹² Zij duldden niet of nauwelijks inspraak van de standen in de politiek van het rijk. Deze Habsburgse machtsopvatting botste met de ideeën van de politieke gemeenschap over hun rechten. Het eerste conflict tussen Rudolf (en Maximiliaan) en de Hongaarse standen vond plaats over de koningsverkiezing in 1572, die uiteindelijk, tegen de wens van de standen in, pas na de kroning plaatsvond.¹³ Rudolf verdedigde zijn machtsaanspraken door in afbeeldingen en literatuur te laten verwijzen naar de toekomstige overwinningen op de Turken, die enkel dankzij zijn alleenheerschappij zouden worden behaald.¹⁴

⁷ Thomas DaCosta Kaufmann, *Variations on the Imperial Theme* 6-7

⁸ *Ibidem*, 12-13

⁹ Frances A. Yates, *Astrea: the Imperial Theme in the Sixteenth Century* (Londen en Boston, 1975) 1-28, Ladislav Daniel, "The Myth of the Prince between Rome and Prague around 1600", in: Lubomír Konečný e.a. (red.), *Rudolf II, Prague and the World* (Praag 1968) 50

¹⁰ Thomas DaCosta Kaufmann, *Variations on the Imperial Theme* 12-13

¹¹ Zie de beschrijving van deze kroning door een anonieme auteur: „Descriptio coronationis in regem Hungariae Posonii”, in: Márton György Kovachich, *Solennia inauguralia serenissimorum...* (Pesti, 1796) 23-28

¹² R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 78-79

¹³ Vilmos Fraknói, *A magyar királyválasztások története* 182-188. Zie ook: Günther Probszt (red.), *Hans Khevenhüller Geheimes Tagebuch 1548-1605* (Graz, 1971) en: R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 79, noot 3

¹⁴ Nicolette Mout, *Bohemen en de Nederlanden in de zestiende eeuw* (proefschrift, Leiden, 1975) 77, Frances A. Yates, *The Occult Philosophy in the Elizabethan Age* (Londen, Boston en Henley, 1979) 87-89,

Daar de kroontraditie via de koningsverkiezing mede was verbonden met de rechten van de gemeenschap, is in deze periode geen betekenisontwikkeling zichtbaar in de literaire bronnen.¹⁵ De kroon stond voor de koningsmacht van de Habsburgers in het koninkrijk Hongarije.¹⁶ Een kopie van de kroon stond opgesteld als symbool van de majesteitelijkheid van het Habsburgse huis bij de dodenwake van Maximiliaan II, in 1577. De overleden vorst werd opgebaard met de nagmaakte kroonjuwelen van Hongarije, Bohemen en het Roomse rijk. In één beschrijving komt de *sacra corona* voor en wordt gerefereerd aan zijn ‘herkomst uit de hemel’.¹⁷ De Hongaarse kroon werd als kunstvoorwerp opgenomen in de kunstcollectie van de keizer te Praag, die als geheel diens politieke aspiraties symboliseerde.¹⁸

Een goed voorbeeld van het (al dan niet doelbewust) vermijden van het gebruik van de kroontraditie is het pamflet dat hofhistoricus János Zsámbóky (Johannes Sambucus, 1531-1584) schreef ‘over de kroon van Rudolf’.¹⁹ De tekst in het vlugschrift werd uitgesproken ter gelegenheid van diens kroning tot koning van Hongarije in 1572. In de inhoud verwijst de auteur niet één keer naar de ‘heilige kroon’, of ‘kroon van Hongarije’, maar gebruikt hij de neutrale termen *diadema* en *corona*. Ook noemt hij de gemeenschap *genus Ungaricum* of *natio* en benadrukt het belang van de *concordia* (eendracht) in de gemeenschap door de heerschappij van het *Domus Austriae* (Oostenrijkse huis), in het licht van de Turkse dreiging. Een verklaring voor het ontbreken van een verwijzing naar de kroontraditie is dat de legitimerende functie van de Hongaarse kroon op dat moment voor de vorst niet belangrijk was, omdat deze verbonden was met denkbeelden over politieke rechten voor de gemeenschap en ideeën over de aparte status van het Hongaarse koninkrijk binnen het Habsburgse rijk. Volgens Katalin Péter is het ook opvallend dat de kroonjuwelen al vanaf 1551 niet meer in Hongarije werden bewaard, en dat hier verder geen ophef over ontstond.²⁰

Karl Vocelka, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576-1612)* (Wenen, 1981) 13-331, Géza Galavics, *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet* (Boedapest, 1986)

¹⁵ Zie onder meer het grafschrift van keizer Maximiliaan II van Habsburg, de vader van Rudolf, geschreven door Sambucus, waarin de Hongaarse kroon niet wordt genoemd. Johannes Sambucus, “In moerore funeris Maximiliani II. laudatiuncula”, in: Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades* (Hanau, 1606) 816-826

¹⁶ Voor het gebruik van de kroon door de Habsburgers in de zestiende eeuw, zie: Géza Pálffy, “Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus-hatalmi reprezentációjában a 16. században” (handschrift, verschijnt in 2006) en Géza Pálffy, “A magyar királykoronázások történetének eddig ismeretlen alapforrása: A magyar tanácsok 1561. évi javaslata a koronázások pozsonyi szertartásrendjéről” (handschrift, verschijnt in 2006)

¹⁷ ‘(...) et Sacram Coronam, quam anno 1022. ad preces D. Stephani Regis coelo delapsam putant.’ S. Johanne Benessovino, *Brevis et Succincta Descriptio...* (Pragae, 1577), geciteerd in: József Podhraczký, “Mikor és miért vittete Rudolf király Prágába a’ magyar koronát, in: TT Értekezések XI (Boeda, 1842) 374

¹⁸ Thomas DaCosta Kaufmann, “Remarks on the Collections of Rudolf II: the *Kunstkammer* as a Form of *Representatio*”, in: *Art journal* (New York, 1978-1979) 22-28, Rudolf Distelberger, “The Habsburg Collections in Vienna during the Seventeenth Century”, in: Oliver Impery en Arthur MacGregor (red.), *The Origins of Museums* (Oxford, 1985, 21986) 52

¹⁹ Johannes Sambucus, *De corona serenissimi Rodolphi regis Ungariae, &c. Archiducis Austriae, &c.* 25. Septemb. 1572. ad status Regni, & alios Ioan. Samb. oratiuncula (Viennae, 1572) OSZK RMK III. 618. Over het ‘Hongaarse patriottisme’ in het werk van Sambucus, zie: Arnoud Visser, *Joannes Sambucus and the Learned Image* (Leiden en Boston, 2005) 33-37

²⁰ Katalin Péter, “A haza és a nemzet az ország három részre hullott állapotja idején”, in: Katalin Péter, *Papok és nemesek 226-227*

Een ander voorbeeld van het verminderde belang van de Hongaarse kroontraditie is, volgens Várkonyi, de schepping en het uiterlijk van het nieuwe, persoonlijke kroonjuweel dat in 1602 in opdracht van Rudolf werd vervaardigd.²¹ (zie afbeelding 2b.) Het ontwerp van de nieuwe kroon weerspiegelde de idealen van Rudolf en de idee van de eenheid van het Habsburgse rijk in de persoon van de vorst.²² Drie vlakken op de kroon verbeelden de Hongaarse, Boheemse en keizerlijke kroning en een vierde toont een allegorie van de overwinningen van Rudolf in de Turkenstrijd. Op het eerste reliëf is een ritueel met zwaardslagen weergegeven, dat na de Hongaarse kroning plaatsvond. Hierbij zat de koning, gezeten te paard en staande op de kroningsheuvel, met een kroon op zijn hoofd, en maakte zwaardslagen in alle vier de windrichtingen van het koninkrijk, als teken van diens belofte het rijk te beschermen.²³ Op een ander kroonreliëf wordt Rudolf gelauwerd als overwinnaar op de Turken en als beschermer van het Habsburgse rijk. Deze afbeeldingen verwijzen naar de regeringsbelofte van Rudolf tijdens de kroning en naar de toekomstige vervulling daarvan. De nieuwe kroon was het symbool van de macht van de Habsburgse vorst, maar ook het teken van zijn politieke beloftes. Bovendien stond er in het midden van de kunstkamer van Rudolf een fontein in de vorm van deze nieuwe kroon. Deze kroonfontein was volgens DaCosta Kaufmann (net als zijn persoonlijke kroon) een beeld van de wereld als microkosmos, die werd beheerst door Rudolf.²⁴

3.2.3 Het falen van de regering van Rudolf

In de loop van zijn regeringsperiode bleek het beleid van de koning een mislukking en liep de spanning op tussen de gemeenschap en de vorst in het Habsburgse rijk. Rudolf maakte steeds meer inbreuk op de rechten en de vrijheden van de standen, waaronder de vrijheid van godsdienst. Daarnaast werd het koninklijke gezag ondermijnd door de lege schatkist van het Habsburgse rijk, als gevolg van de enorme oorlogsinspanningen aan de oostgrens.²⁵ De koning probeerde de financiële toestand te verbeteren door kroonbezit in onderpand te geven en rechten te verlenen in ruil voor geld, zonder daarbij rekening te houden met de belangen van deze of gene. Deze politiek bracht hem voortdurend in conflict met zijn onderdanen, die hun rechten en privileges bedreigd zagen en hierdoor in verzet kwamen tegen de koning en zijn politiek.

²¹ Ágnes R. Várkonyi, "A magyar államiság" 83

²² Hermann Fillitz, *Die österreichische Kaiserkrone und die Insignien des Kaisertums Österreich* (Wenen en München, 1959) 16, Géza Galavics, *Kössunk kard az pogány ellen* 42, Beket Bukovinská, "Zu den Goldschmiedearbeiten der Prager Hofwerkstätte zur Zeit Rudolfs II", in: *Leids Kunsthistorisch Jaarboek* 1 (Delft, 1982) 71-82

²³ Karl Vocelka, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II (1576-1612)* 127, 307-310

²⁴ Thomas DaCosta Kaufmann, "Remarks on the Collections of Rudolf II: the *Kunstammer* as a Form of *Representatio*" 25

²⁵ Anton Gindely, *Rudolf und seine Zeit II* (Praag, 1865) 36

3.3 De verandering van de functie van de kroon

3.3.1 Het conflict tussen Rudolf en Illésházy over de aard van de koningsmacht

Het belangrijkste conflict in Hongarije met verstrekkende gevolgen voor de legitimatie van de koningsmacht, was dat tussen de Habsburgse koning en István Illésházy (Ilieshaza, 1540-1609), en wel over bezit van de vorst dat deze aristocraat in onderpand had.²⁶ Illésházy was de rijkste Hongaarse grootgrondbezitter van zijn tijd en bekleedde belangrijke functies aan het Habsburgse hof.²⁷ Zijn rijkdom was mede te danken aan bezittingen, die hij in onderpand had gekregen van de koning.²⁸ Hiertoe behoorden onder andere Szent-György en Bazin, twee rijke agrarische handelsnederzettingen. De afgevaardigden van deze marktplaatsen beklaagden zich regelmatig bij de koning over hun pandhouder, omdat zij in hun ogen teveel aan hem moesten betalen.²⁹

De nederzettingen probeerden onder het juk van Illésházy uit te komen door de koning te verzoeken hen te verheffen tot 'vrije koningssteden'. Op grond van deze status zouden de nederzettingen het onvervreembare 'bezit van de Hongaarse heilige kroon' worden. Hierdoor konden zij nooit meer door de koning in onderpand aan een derde worden gegeven.³⁰ Naast dit financiële voordeel waren aan deze status politieke rechten verbonden. Zo mochten de steden elk een afgevaardigde sturen naar de rijksdagen en hadden ze stemrecht bij de koningsverkiezing, het enige institutionele politieke recht van de standen in Hongarije. De marktplaatsen kwamen vervolgens met de vorst overeen het pand vóór het verstrijken van de looptijd op te heffen, en in ruil daarvoor betaalden zij het pandbedrag dat de aristocraat aan de schatkist had afgedragen. Ondanks protesten van Illésházy verleende Rudolf daarna de begeerde status op 5 september 1598 aan Szent-György en Bazin.³¹

Illésházy verzette zich vervolgens tegen dit besluit door de beslissingsmacht van de koning in deze kwestie ter discussie te stellen. In zijn ogen had de koning door de verheffing van de provinciesteden de wetten van het rijk geschonden en misbruik gemaakt van zijn macht ten opzichte van de rechten van zijn onderdanen. De koning interpreteerde deze kritiek op zijn machtsuitoefening als majesteitsschennis en spande

²⁶ Ondanks dat Illésházy één van de belangrijkste politici van zijn tijd was in Midden-Europa, is er geen recente biografie over hem bekend. De eerste beschrijving van zijn leven is een lijkrede die in 1609 werd gepubliceerd door de hofhistoricus van de Habsburgers: [Elias Berger], *Oratio funebris in exequiis illustrissimi comitis, palatini Stephani de Ilieshaza comitis Trenchinien: et Liptovien:* ([Kassa], 1609) OSZK RMK III 5803. Een andere korte biografie (met archiefstukken) is die van József Podhraczký, "Illésházy István nádor élete", in: *Új magyar múzeum* I (Pest, 1856) 299-321, 370-390. Recente, maar summieere biografieën zijn: Péter Ötvös (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve* (Szeged, 1991), Ferenc Szakály en István Hiller, "Illésházy István (1540-1609)", in: Árpád Rác (red.), *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok* (Boedapest, 1999) 82-83

²⁷ Illésházy adviseerde onder meer de koning over Hongaarse aangelegenheden in zijn functie van raadsheer. Klára Elemy, *Rudolf király kora Magyarországon* (Szeged, 1930) 19

²⁸ László Makkai, "A Habsburgok és a Magyar rendiség a Bocskai-felkelés előestéjén", in: *Történelmi Szemle* 13 (Boedapest, 1974) 162-163

²⁹ Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre* (Boedapest, 1883) 15-16

³⁰ Een dergelijk verzoek tot verheffing was niet uniek, want de vader van Rudolf, koning Maximiliaan, had de stad Modor op dezelfde wijze begunstigd. Ibidem.

³¹ Matthias Bél, *Notitia Hungariae novae historico-geographica* II (Viennae, 1735-1742) 115

een proces tegen Illésházy aan. Hierdoor transformeerde een financieel conflict in een nationale politieke strijd over de koningsmacht en de legitimatie van deze macht.

De politieke achtergrond van het eeuwenlange verzet tegen de macht van de Habsburgse vorst heeft in de Hongaarse politieke geschiedschrijving altijd op veel aandacht mogen rekenen, zo ook deze botsing tussen Rudolf en Illésházy. In een studie uit 1843 beschreef de Hongaarse historicus Pál Jászay het als een ideologisch conflict tussen de Hongaarse standen en de autoritaire macht van de koning, waarbij de 'leer van de heilige kroon' in het geding was.³² Hij schilderde Illésházy af als een martelaar van zijn politieke ideeën en een verdediger van de 'leer van de heilige kroon'. Volgens Jászay stond in het proces tegen Illésházy de vraag centraal of de koning het recht had de steden te verheffen tot 'leden van de heilige kroon' en daarmee dezelfde politieke rechten te verlenen als de leden van de adel.³³

De Hongaarse historicus Árpád Károlyi heeft vervolgens deze opvattingen van Jászay over de politieke aard weerlegd in 1883, door in te gaan op de economische achtergrond van de zaak tussen de in geldnood verkerende vorst en de steenrijke magnaat. In zijn studie van dit proces toont hij aan dat er in het conflict grote financiële belangen van beide partijen op het spel stonden. Illésházy bracht de politieke argumenten alleen naar voren uit eigenbelang. De koning beschuldigde hem van majesteitsschennis, omdat hij zich meester wilde maken van de bezittingen van de landeigenaar ten gunste van de schatkist. Károlyi heeft daarom gesteld dat het achterliggende motief van deze discussie over de aard van de koningsmacht een ordinaire ruzie over geld tussen vorst en onderdaan was.³⁴

Beide historici hebben het niet bij het rechte eind, omdat zij de complexe politieke context van dit conflict verkeerd beoordelen. Ogenschijnlijk gaat het in deze rechtszaak over verpand bezit van de kroon, maar deze oppervlakkige financiële kwestie had diepere politieke wortels. De botsende opvattingen van koning Rudolf en de Hongaarse standen over de aard van de koningsmacht in Hongarije waren de oorzaak van het conflict. Deze politieke spanning kwam tijdens het proces en daarna aan de oppervlakte. Daar deze spanning tussen de belangen van de koning en de standen al vanaf de kroning in 1572 aanwezig was, is het logisch dat Illésházy gebruik maakte van argumenten die hij ontleende aan de politieke actualiteit, en die zijn belangen dienden.³⁵

De discussie over de koningsmacht van Rudolf begon met het sturen van een bezwaarschrift door Illésházy aan de Hongaarse Kamer, d.d. 8 november 1600.³⁶ In dit

³² Pál Jászay, *A királyi szabad városok szavazati joga országgyűlésen* (Pest, 1843)

³³ *Ibidem*, 3

³⁴ Árpád Károlyi, *Illésházy István hütlenségi pöre* 61, 66

³⁵ Deze context blijkt ook uit de verdediging van Illésházy na het proces en zijn streven naar rehabilitatie. Zie onder meer zijn jarenlange correspondentie over deze zaak in de brieven in zijn 'administratieboek' met daarin kopieën en stukken, dat in de Nationale Bibliotheek van Hongarije bewaard is gebleven. In deze (helaas ongedateerde) correspondentie herhaalt hij telkens dezelfde argumenten uit zijn eerste brief aan de kamer. Stephanus Illésházy, *De Rebus Hungaricis Prothocolon* (handschrift) OSZK Fol. Lat. 2336 fol. 16-18. Zie ook de gepubliceerde brieven van Illésházy in Péter Ötvös (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve*, met name 102-05

³⁶ Gepubliceerd in Árpád Károlyi, *Illésházy István hütlenségi pöre* 170-171 en TT (Boedapest, 1882) 674-676. De kamer, of *camerale*, was het belangrijkste uitvoerende bestuursorgaan van de Habsburgse vorst in het koninkrijk, dat onder meer was belast met de belastinginning en fiscale kwesties. Een protest tegen een fiscaal besluit van de koning werd daarom niet rechtstreeks aan de koning gericht, maar moest bij de kamer worden ingediend. László Makkai, "A Habsburgok és a magyar rendiség" 161

stuk trekt hij de rechtvaardigheid van het besluit van de koning in twijfel door de grenzen van het bereik van de koningsmacht te beschrijven op grond van een bepaalde betekenis van *corona regni Hungariae*. De term *corona* heeft in dit betoog twee betekenissen. De belangrijkste is het *ius coronae regni Hungariae* (recht van de kroon van het koninkrijk Hongarije), waarmee Illésházy het geheel van wetten in het rijk bedoelt. De tweede betekenis is die van het kroonbezit, waarmee hij het onvervreemdbare eigendom van de *corona regni Hungariae* aanduidt.

De uiteenzetting begint met de opvattingen van Illésházy over de *ius coronae regni Hungariae*. Hij constateert dat de koning, op grond van zijn koningsmacht, te alle tijde het recht heeft zijn pand terug te nemen.³⁷ De koning heeft echter niet het recht privileges aan de steden te schenken, omdat hij daarmee de wetten van het koninkrijk schendt, zo stelt Illésházy. Hij beargumenteert deze stelling door als volgt te redeneren. De steden waren indertijd de vader van Rudolf, koning Maximiliaan, in onderpand gegeven op voorwaarde dat deze aan niemand anders konden worden geschonken of verkocht dan aan de pandhouder. Deze voorwaarde gaf Illésházy, als pandhouder, een privilege. Tijdens de kroning van Rudolf had deze beloofd dergelijke voorrechten van zijn onderdanen, die door zijn voorgangers waren verleend, te respecteren. Bovendien had de koning een eed afgelegd dat hij zich zou houden aan het *ius coronae regni Hungariae*, het recht of de wetten van de kroon van het koninkrijk Hongarije. Deze wetten beschermen de privileges van zijn onderdanen, aldus Illésházy.

Vervolgens komt hij tot de kern van zijn betoog. Als de koning Szent-György en Bazin tot vrije koningssteden verheft, dan maakt hij inbreuk op het privilege van Illésházy en schendt daarmee het *ius coronae regni Hungariae*, het recht of de wetten van de kroon van het koninkrijk Hongarije. Illésházy waarschuwt dat de macht van de koning door deze handelswijze zijn legitimiteit kan verliezen. Als de vorst op een dergelijke wijze inbreuk maakt op de wet, dan verdwijnt daarmee het respect voor de koning. Hiermee zou volgens hem het fundament onder de staat wegvallen. Kort gezegd: het schenden van het voorrecht van Illésházy zou het einde van de koningsmacht en het rijk betekenen.

In het tweede deel van zijn bezwaarschrift zet Illésházy zijn ideeën over het 'bezit van de kroon' uiteen. Hij begint met de bewering dat de twee agrarische nederzettingen onvervreemdbaar eigendom zijn van de *corona regni Hungariae*. De beslissing van de koning om de nederzettingen tot vrije koningssteden te verheffen, is een inbreuk op de wet, omdat hierdoor bezit aan de kroon ontnomen wordt.³⁸ Hij legt dit uit door te stellen dat het onderpand niet naar de kroon terugkeert, maar aan de burgers van de agrarische steden wordt geschonken.³⁹

Hierna gaat Illésházy in op de kwestie hoe deze daad van de koning inbreuk maakt op het *ius coronae regni Hungariae* en waarom deze schenking onwettig is. Volgens de wet was het niet mogelijk een dergelijke donatie van adellijke goederen te doen aan een agrarische nederzetting, een vrije koningsstad of welke gemeenschap dan ook, vanwege de juridische status van een gemeenschap. Als rechtspersoon heeft een agrarische gemeenschap het eeuwige leven, in tegenstelling tot een natuurlijk persoon als een

³⁷ Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre* 170

³⁸ *Ibidem*, 171

³⁹ *Ibidem*.

edelman. Als de koning bezit aan een edelman schenkt, dan keert dit na diens dood terug naar de kroon. Bezit dat eens aan een gemeenschap wordt geschonken, zal nooit meer naar de kroon kunnen terugkeren, maar tot in de eeuwigheid het eigendom van de gemeenschap blijven, omdat een gemeenschap nooit sterft. Hieruit volgt dat de twee nederzettingen, die door de verheffing aan de eigen gemeenschappen zijn gedoneerd, voor eeuwig van de kroon zijn afgenomen en nooit meer in het bezit van de kroon zullen komen. Een dergelijke schenking is daarom rechtsongeldig, omdat het een inbreuk op het recht van de kroon en een schending van het kroonbezit is. Illésházy eindigt met de woorden dat hij: ‘vanwege deze inbreuk op de wet bij de officiële instanties tegen de beslissing van de koning zal protesteren om enerzijds zijn recht te halen en anderzijds de wetten van het land te beschermen’.⁴⁰ Hierbij moet worden aangetekend dat hij er natuurlijk zelf geen been in zag om de wetten van het land te schenden als hem dat uitkwam, zoals Várkonyi heeft opgemerkt.⁴¹

De brief van Illésházy is het begin van een debat over de aard, de grenzen en de legitimiteit van de koningsmacht in het Hongaarse koninkrijk. Volgens Károlyi waren hierbij twee belangrijke vragen aan de orde.⁴² De eerste was of de koning het recht had de agrarische nederzettingen Szent-György en Bazin te verheffen tot vrije koningssteden. De tweede luidde of Illésházy, of welke onderdaan dan ook, het recht had om in te gaan tegen de koningsmacht of de koning te hinderen bij het uitoefenen van deze macht. De kern van de zaak was de vraag of de macht van de koning begrensd of onbeperkt is. Illésházy maakt in zijn brief duidelijk dat de koning door zijn politiek niet alleen de rechten van één afzonderlijk persoon aantast, maar ook de legitimiteit van zijn koningsmacht ondermijnt. Deze discussie zette zich voort in een briefwisseling met de koning en het daaropvolgende proces wegens majesteitsschennis, dat tot 1603 duurde. Illésházy ging door met zijn verzet tot aan zijn rehabilitatie tijdens de regeringsperiode van Matthias van Habsburg (1608-1619).

Het verschil van opvatting tussen Illésházy en de vorst over de koningsmacht en de legitimatie van die macht blijkt uit de gebruikte terminologie in hun correspondentie. Illésházy schrijft diverse keren over *ius coronae regni Hungariae* (het recht van de kroon van het koninkrijk Hongarije) om zijn argumenten kracht bij te zetten. In de reactie van koning Rudolf komt deze term niet voor, want hij verwijst uitsluitend naar zijn *maiestas* (sovereiniteit) als bron van zijn gelijk. Volgens de opvattingen van Illésházy was de legitimiteit van de koning gebaseerd op de beloftes die de koning had gedaan om de wetten van het rijk te respecteren en die de voorwaarde van zijn verkiezing door de standen was. Deze beloftes waren vastgelegd in de kroningseed en bevestigd door de kroning met de kroon van Hongarije. In de ogen van Rudolf was de bron van zijn macht de soevereiniteit van zijn persoon, ongeacht de wetten van het land of de beloftes die hij eerder had gedaan.

Het Habsburgse hof vatte de woorden van de Hongaar op als een aantasting van de almacht van de koning en klaagde Illésházy aan wegens majesteitsschennis, met het

⁴⁰ Ibidem, 172

⁴¹ Ágnes R. Várkonyi, “A nemzet, a haza fogalma a török harcok és a Habsburg-ellenes küzdelmek idején”, in: Ágnes R. Várkonyi, *Magyarország keresztútjain. Tanulmányok a XVII. századról* (Boedapest, 1978) 338-339

⁴² Árpád Károlyi, *Illésházy István hitlenségi pöre* 40

oogmerk zijn bezittingen af te nemen. Op 16 januari 1601 stuurde koning Rudolf een reactie, waarin hij stelt dat de opvattingen van Illésházy een ontoelaatbare inperking van de koninklijke wetten, respect en macht inhouden.⁴³ Volgens Rudolf kan hij, op grond van zijn *ius auctoritatem, potestatemque nostram regiam* (recht, gezag en macht van ons als koning), steden verheffen tot vrije koningssteden, net als hij gewone mensen in de adelstand kan verheffen. Het hof in Wenen bereidde zich ook voor om de machtsaanspraken van de koning te beschermen, zo blijkt uit een citaat uit een brief van de Weense Hofkamer aan aarts Hertog Matthias, d.d. 5 februari 1601. De kamer stelt hierin dat de aanval van Illésházy op ‘Zijne Majesteit’ de ‘königliche Macht, Jus und Autorität’ heeft aangetast. Er moet iets gebeuren ‘zu Rettung dero königlicher Regalien, Rechten und Reputation’.⁴⁴

Dat het gezag van de koning inderdaad was aangetast, blijkt uit de volgende actie van de Hongaarse standen. In hetzelfde jaar dat Illésházy zijn brief schreef, weigerden zij de afgevaardigden van de stad Modor toe te laten tot de landsvergadering, omdat zij de stad niet als vrije koningsstad erkenden.⁴⁵ Volgens Károlyi had Illésházy deze uitsluiting geïnspireerd.⁴⁶ Met de weigering maakte de politieke gemeenschap duidelijk dat zij het recht van de koning op het verheffen van steden tot vrije steden niet erkenden. Ook de Hongaarse standen gingen met deze politieke daad in tegen de wil van de vorst en hiermee was het verzet tegen de koningsmacht begonnen.

3.3.2 Het gebruik van de kroon in de politieke literatuur tussen 1600 en 1603

In de tijd dat de discussie over de legitimiteit van de koningsmacht plaatsvindt (1600-1603), verandert tevens de kroonbetekenis en het daarmee samenhangende beeld van de gemeenschap. De achtergrond van deze verandering was de toenemende ontevredenheid met de politiek van de koning en de groeiende politieke en religieuze spanningen in het rijk.

Het vroegste werk waarin deze betekenisverandering valt op te merken, is geschreven door Elias Berger a Grünenberg⁴⁷ (Illés Bergerus Pannonius, Perger, Bergher, Bergler, Bergerus a Grinperg, 1562-1644), de latere hofhistoricus van de

⁴³ Ibidem, 172-174

⁴⁴ ‘(...) noch gröber gemacht, indem er sich nit allain gantz scharfer und hitziger Anzüg gegeben Ihrer Majestät gebracht sondern auch der königliche Macht, Jus und Autorität angreift und dieselbe seines Gefallens zu constringiern und tu engen vermaint: so werden demnach Ihr fürstl. Durch. hierüber Ihrer Majestät Notturft und was diesorts zu Rettung dero königlicher Regalien, Rechten und Reputation vonnöten, ohne der Hofkammer Massgebung zu bedenken wissen.’ Geciteerd in Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre* 39, noot 1

⁴⁵ László Makkai, “A Habsburgok és a magyar rendiség” 169

⁴⁶ Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre* 43

⁴⁷ Vilmos Fraknói suggereert dat de adellijke titel van Berger door Matthias in 1607 zou zijn verleend, op grond van de verschijning van de afkorting ‘A.G.’ achter zijn naam op een titelpagina in dat jaar. Vilmos Fraknói, “Berger Illés magyar király historiographus”, in: *Századok* 6 (Boedapest, 1873) 383. Daar de mogelijke verwanten van Elias Berger, Georgius en Jeremias Berger a Grinperg, deze naam met achtervoegsel ook al droegen vóór 1607, is het waarschijnlijk dat deze titel al eerder was toegekend. Zie: Antonín Truhlář e.a. (red.), *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae* I (Praag, 1966) 194-196. Als deze Georgius dezelfde is als die in een door József Podhraczký geciteerde oorkonde van Rudolf uit 1583, dan is het toch mogelijk dat de familie Berger uit Kroatië was gevlucht, zoals Podhraczký beweerde. József Podhraczký, “Berger Illés magyar történetíró”, in: *TT Értekezések* XII (Boeda, 1843) 351-366.

Habsburgers.⁴⁸ Hij werd geboren in het Boheemse Breznó, waar zijn vader een lutherse predikant was. Berger studeerde in Heidelberg en hij werd hierna leraar aan een lutherse school in Pozsony (Bratislava).⁴⁹ Zijn mogelijke verwanten in Bohemen waren ook leraar en één werd zelfs hoogleraar aan de Karlovy-universiteit te Praag.⁵⁰ Elias koos echter voor een andere loopbaan en vermoedelijk ook voor een andere religie.

In 1600 publiceerde hij een heldendicht over de betekenis van het dubbelkruis in het wapen van het Hongaarse koninkrijk.⁵¹ Het ‘werk over het kruis en de tekenen van het rijk’ bestaat uit twaalf verzen, die zijn verdeeld over 161 pagina’s.⁵² Omdat Berger dit werk heeft opgedragen aan János Kuthassy, aartsbisschop van Esztergom en stadhouder van koning Rudolf in Hongarije, kan worden aangenomen dat deze de opdracht heeft gegeven voor het schrijven van dit werk en ook de uitgave heeft betaald. Kuthassy was tot zijn dood in 1601 een belangrijke mecenas, een bekende redenaar en als *palatinus* (paltsgraaf of stadhouder) de machtigste persoon in het koninkrijk.⁵³ Hierdoor kan het zijn dat Kuthassy diens cliënt Berger niet alleen met geld, maar ook met ideeën heeft geholpen.⁵⁴ Met dit werk en deze steun deed Berger zijn eerste stap op weg naar een carrière aan het Habsburgse hof.

Berger zette met dit werk een literaire verandering in gang, die van groot belang werd voor de ontwikkeling van de nationale identiteit in Hongarije. De Hongaarse literatuurhistoricus László Szörényi beweert dat het een breuk vertegenwoordigt in de Neo-Latijnse literatuurgeschiedenis van het Hongaarse koninkrijk, omdat dit als het

⁴⁸ Over Berger zie: József Podhradczky, “Berger Illés magyar történetíró” 351-366. (over de vraag of Berger Hongaar en katholiek was.) Vilmos Fraknói omschreef vervolgens het werk van Berger als ‘waardeloos’. Vilmos Fraknói, “Berger Illés” 373-390, citaat: 374. Andere auteurs als Evans en Vocelka hebben deze opvatting van Fraknói klakkeloos herhaald, zonder dat zij nieuw onderzoek hebben gedaan. Een bespreking van het werk van Berger ontbreekt in hun studies. R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 128, Béla Holl, *Ferenczy Lőrinc. Egy könyvkiadó a XVII. században* (Boedapest, 1980) 149-170, Karl Vocelka, *Die politische Propaganda* 79. De laatste decennia neemt de belangstelling voor de inhoud van het werk van Berger weer toe. Zie: Péter Kulcsár, “Berger Illés történeti művei”, in: *Magyar Könyvszemle* 110 (Boedapest, 1994) 245-259 en het werk van Szörényi.

⁴⁹ Ik twijfel aan de geboortedatum van Berger, die Fraknói op grond van de inhoud van een brief van Berger aan koning Ferdinand in 1644 heeft uitgerekend. Berger schrijft een jaar voor zijn dood, dat hij 82 was. Dit zou betekenen dat hij 31 was toen hij in 1593 in Heidelberg ging studeren, 62 toen hij in 1624 trouwde, 76 toen hij zijn laatste werk schreef en 82 toen hij officieel met pensioen ging. Gezien de gemiddelde levensloop en levensverwachting in die tijd lijkt mij dit erg onwaarschijnlijk. Vilmos Fraknói, “Berger Illés” 375

⁵⁰ Antonín Truhlář e.a. (red.), *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae* I 194-195. Met dank aan Hans Renner voor de vertaling.

⁵¹ Berger schreef in totaal minstens zestien werken, ook is nog één gedicht van hem bekend. IDO 56-57 geeft een opsomming, waarin twee werken missen. Zie ook: Antonín Truhlář e.a. (red.), *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae* I 192-194 en het genoemde werk van Vilmos Fraknói. Het vers staat afgedrukt in: Hendrikus Smetius, *Auxilliante Iehova* (Spirae Nemetum, 1593) z.p. EK RMK III. 177c

⁵² Elias Berger, *Rapsodiae de cruce insigniis regni Hungarici et sanctissimis, et de gestis pro Cruce Christi inclutorum Hungariae Regum Faelicissimis: secundum fidem historicam pro Immortali Gloria Hungariae, pro nomine Christi tot seculis Pugnantis* (Olomutii, 1600) EK RMK III. 948

⁵³ MIE, Antonín Truhlář e.a. (red.), *Enchiridion renatae* III (Praag, 1969) 115-116

⁵⁴ Met dank aan László Szörényi voor deze suggestie. Over de functie van opdrachten in de relatie met patronen in de vroegmoderne periode, zie: Brian Richardson, *Printing, Writing and Readers in Renaissance Italy* (Cambridge, 1999) 49-76, Natalie Zemon Davies, *The Gift in Sixteenth-Century France* (Madison, 2000) 36-37, Arnoud Visser, *Johannes Sambucus and the Learned Image* 111-120. Zie ook bijvoorbeeld een passage uit een dagboek van Albert Molnár Szenci, die 100 florijnen kreeg in 1616 vanwege een opdracht in een boek: ‘*Edidi Ideam Thurii, pro cuius dedicatione postea accepi C. florenos Rhenanos.*’ Lajos Dézsi (red.), *Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai* (Boedapest, 1898) 76

eerste ‘nationale’ epos van de Hongaren kan worden beschouwd.⁵⁵ Dit ‘nationale’ karakter blijkt ook uit de receptie, daar dit werk, ondanks het ‘katholieke’ thema van het kruis, ook door een protestant positief werd beoordeeld.⁵⁶

Het doel van het werk is de Habsburgse vorst te overtuigen van de noodzaak tot verdediging van het Hongaarse koninkrijk tegen de Turken. De verwijzing van de auteur naar de goddelijke taak van de Habsburgers om het christendom te beschermen tegen de heidenen vormde de rechtvaardiging van deze boodschap.⁵⁷ Hierbij volgt hij de bekende redenering van de Hongaarse standen in zijn tijd, dat het hele christendom behouden blijft door de bescherming van het koninkrijk Hongarije tegen de invallen van de Turken. Hieruit volgt, in de ogen van Berger, dat de Hongaarse koning de opdracht van God heeft gekregen om Hongarije te beschermen.

Berger gebruikt het beeld van het ‘ware kruis’ om zijn boodschap aan de keizer over te brengen. Hij vat het kruis op als het symbool van de strijd van Christus tegen het heidense kwaad.⁵⁸ Door een relatie te leggen tussen de betekenissen van dit kruis en die van het dubbelkruis in het wapen van de Hongaren, scheidt de auteur een analogie tussen de strijd van Christus en de oorlog van de koning in Hongarije. Omdat hij tevens het kruis op de Hongaarse kroon in dit verband betreft, krijgt ook dit teken een nieuwe betekenis. De auteur werkt deze analogie in zijn heldendicht uit door de schepping van een fictie van het ‘teken van het kruis’. Hierbij zet hij op een allegorische wijze uiteen hoe het kruis van Christus, gemaakt van het hout van de boom in het paradijs, op de kroon van Hongarije en in het Hongaarse staatswapen zou zijn terechtgekomen. De betekenis van deze verbeelding is, dat de Hongaren en hun koningen de heilige opdracht hebben om het christendom te beschermen door de strijd tegen de heidenen aan te gaan.

Het epos begint met een verhandeling over wapensymbolen uit de Oudheid en uit de tijd van Berger zelf. Nadat de dichter de verschillende tekens heeft vergeleken, komt hij tot de stelling dat geen enkel volk een zo majestueus wapen heeft als de Hongaren, omdat hier het ‘ware kruis van Christus’ op staat afgebeeld. Dit dubbelkruis is volgens de auteur het teken dat de Hongaren de ‘ridders van Christus’ zijn, wat inhoudt dat zij als de beschermers van het christelijke geloof moeten worden beschouwd. Berger wekte deze fictie tot leven door de geschiedenis van het christendom en Hongarije te bezien

⁵⁵ László Szörényi, “Berger Illés eposza a Szent Keresztről és a magyar történelem”, in: Marianne Rozsondai (red.), *Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére* (Boedapest, 2002) 298, László Szörényi, *Hunok és jezsuiták* (Boedapest, 1993) 15-24

⁵⁶ De rijke protestantse burger en mecenas András Asztalos bespreekt het werk van Berger in een brief aan de protestantse humanist en theoloog Albert Szenczi Molnár. Brief Asztalos aan Szenczi Molnár, d.d. 20 februari 1610 en geschreven te Nagyszombat, in: Judit Vásárhelyi (red.), *Szenczi Molnár Albert válogatott művei* (Boedapest, 1976) 602-603. Tot nu toe was niet bekend dat de katholieke Berger en de protestantse Asztalos contact hadden. De bibliotheek van de Benedictijner abdij van Pannonhalma, Hongarije, bewaart een exemplaar van *Rapsodiae de cruce* dat Berger aan Asztalos opdroeg en dat is voorzien van een lang handgeschreven epigram aan de ‘*patronus musarum*’. Bibl. Pannon. RMK III. 948 (schutblad). Van het werk zijn voor zover ons bekend negen exemplaren bewaard: in Olmütz (drie), Wenen, Praag (volgens Antonín Truhlář met een handgeschreven opdracht), Boedapest, (OSZK en EK) en Pannonhalma (twee, waarvan één uit de bibliotheek van de jezuïeten in Sopron). Zie inventarisatie in: Antonín Truhlář e.a. (red.), *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae* III 115-116

⁵⁷ László Szörényi, “Berger Illés eposza a Szent Keresztről” 298

⁵⁸ Het kruis speelde al een rol in het wetboek van Werbóczy, die schreef: ‘*Unde ab illius tempore, gens Hungarica, duplicatam crucem pro armis, ac insignibus habere pariter, et gestare consuevit.*’ *Tripartitum*, Part. I. Tit. 11. § 3, 70-72

vanuit het gezichtspunt van de ‘werking van het kruis’ in de geschiedenis. De Hongaren hebben dit kruisteken van de paus ontvangen, omdat hij zowel een dubbelkruis als een kroon met een kruis op de top aan de eerste koning Stephanus zond. Door deze schenking ging de betekenis van het eerste ware kruis van Christus over op de symbolen van het Hongaarse volk, die daardoor als *crucigeres* (kruisdragers) kunnen worden beschouwd. De Hongaarse koningen verdedigen deze titel door hun roemrijke oorlogen tegen de heidenen en de strijd tegen het volk onder het ‘teken van de halve maan’ (de Turken). Berger beweert bovendien dat deze strijd tussen het Hongaarse kruis en de halve maan de eigentijdse manifestatie is van de eeuwige strijd van Jezus met de Satan. Christus vecht tegen het kwaad via de verschijningen van het teken van het kruis in de wereld.

Vervolgens keert Berger terug in zijn eigen tijd, als hij op grond van zijn kruisfictie beweert dat de Habsburgers, dankzij hun Hongaarse koningschap, de dragers zijn geworden van het ware kruis. Deze innovatie van de auteur moet worden gezien in het licht van de wijze waarop Rudolf zijn machtsaspiraties in zijn rijk rechtvaardigde. De successen in de strijd tegen de Turken waren in de ogen van de vorst de belangrijkste bron van de legitimatie van zijn streven naar almacht in zijn rijk. Rudolf heeft zijn positie als almachtig heerser niet aan zijn keizerschap, maar aan zijn Hongaarse koningschap te danken.

Berger’s kruisfictie heeft de volgende implicaties voor het Hongaarse koningschap van de Habsburgse vorst. Rudolf is de verdediger van het christendom, omdat hij de koning is van het volk dat door God van deze taak is voorzien en ook daadwerkelijk deze strijd volbrengt. Hieruit volgt dat de legitimatie van de macht van de Habsburgse vorst afhangt van de wijze waarop hij het koninkrijk Hongarije en de gemeenschap van de Hongaren weet te verdedigen en te behouden tegenover de Turken, omdat het gunstige verloop van hun strijd de bron is van de rechtvaardiging van de koningsmacht. Tevens volgt uit deze redenering dat het behoud van de machtspositie van de vorst afhangt van de wijze waarop hij dit koninkrijk regeert. Omdat, in de ogen van Berger, de politieke geschiedenis van de Hongaarse gemeenschap analoog is met de kosmische strijd tegen het kwaad, is een onrechtvaardige politiek van de koning ten opzichte van de Hongaren direct gericht tegen Gods wil, omdat de Hongaren dan niet meer in staat zijn hun taak van God uit te voeren.

Berger legitimeert de politieke aspiraties van de Hongaren door een goddelijke zingeving aan hun bestaan en hun geschiedenis te geven. Hij toont aan dat het wezen van de gemeenschap van direct belang is voor de rechtvaardiging van de macht van de vorst. De dichter gaat hierbij zo ver, dat hij diverse elementen uit de Hongaarse geschiedenis in dit epos verwerkt, die weliswaar de aanspraken op de rechten van de gemeenschap ondersteunen, maar die ook met het beeld van de Habsburgers als almachtige vorsten in strijd lijken te zijn. Zo noemt hij Attila, de eerste koning van de Hongaren, die door diverse middeleeuwse auteurs (ook door Werbőczy) als de stichter van de vrijheid van de Hongaarse gemeenschap wordt gezien. Ook vermeldt hij de Gouden Bul van koning András II, op grond waarvan de adel het recht had zich te verzetten tegen een onrechtvaardige koning. Tevens verheerlijkt hij de ‘nationale koning’ Mátyás Corvinus, die niet populair bij de Habsburgers was vanwege zijn verovering van Wenen en delen van Oostenrijk. Het werk van Berger kan daarom eerder

worden beschouwd als een epos van de Hongaarse politieke gemeenschap, dan als een werk waarin de persoon van de Habsburgse vorst wordt verheerlijkt.⁵⁹

Met dit beeld van de Hongaren zet Berger een culturele verandering in gang, die in veel latere politieke werken in het begin van de zeventiende eeuw in Hongarije wordt voortgezet. De kerngedachte van de auteur, dat de instandhouding van het Hongaarse koninkrijk noodzakelijk is voor het behoud van de Habsburgse macht vanwege de heilige taak van de Hongaren in Europa, is een idee dat zowel gedurende de opstand van Bocskay als tijdens de regeringsperiode van Matthias II zal worden gebruikt. Naarmate het voortbestaan van het rijk en de gemeenschap meer onder druk komt te staan, wordt ook deze boodschap in krachtiger bewoordingen, pakkendere beelden en indrukwekkendere rituelen naar voren gebracht. Ook komt de band tussen de Hongaren en de kroon meer tot uitdrukking. Ondanks het feit dat de kroon in het epos van Berger een ondergeschikte rol speelt, krijgt deze hierdoor toch een nieuwe legitimerende betekenis.

In dezelfde ontstaansperiode van Berger's werk, woedde tevens een fel debat tussen calvinistische, lutherse en katholieke auteurs in het Hongaarse rijk. In deze discussie stond de vraag centraal wat de oorzaak was van de neergang van het rijk en het succes van de Turkse veroveringen.⁶⁰ Het twistpunt was de vraag welke geloofsrichting de oorzaak was van de ruïneuze toestand van het Hongaarse rijk en daarom bestreden moest worden.⁶¹ Volgens de katholieken strafte God de Hongaren met de Turken vanwege het verzaken van het ware geloof door de protestanten. De protestanten waren van mening dat de zonden van de katholieken de woede van God hadden opgewekt en dat de Turkse hordes het werktuig Gods waren. Het enige middel voor de verlossing van de Hongaren van deze zonden (en de Turken) zou de terugkeer naar een zuivere vorm van geloof zijn, volgens hen. Deze kwestie had niet alleen religieuze, maar ook politieke aspecten. Het debat ging ook over de vraag wat de toekomst zou zijn van het rijk. Ook speelden thema's als de politieke en religieuze vrijheid van de gemeenschap en de reikwijdte van de koningsmacht een rol.

De belangrijkste bijdrage aan dit debat leverde de lutherse predikant István Magyari (?-1605) in 1602.⁶² Een jaar later publiceerde de jezuïet Péter Pázmány (1570-1637) een reactie op het boek van Magyari, dat tevens zijn eerste polemische geschrift

⁵⁹ Asztalos schreef al in zijn brief over deze dubbelzinnigheid van Berger op grond van de politieke en de religieuze inhoud van zijn werk. Judit Vásárhelyi (red.), *Szenczi Molnár Albert válogatott művei* 602-603

⁶⁰ Over deze discussie zie: Bálint Hóman en Gyula Szekfű, *Magyar történet* III 283-284, István Bitskey, *Hítviták tüzeben* (Boedapest, 1978) 178-192, István Bitskey, "A vitézség eszményének változatai a XVI-XVII. század fordulójának magyar irodalmában", in: Tivadar Pétercsák (red.), *Hagyomány és korszerűség a XVI-XVII. században* (Eger, 1997) 208-209, Sándor Óze, "Grenzen en identiteit", in: S.n., *Hungaria regia 1000-1800* (tentoonstellingscatalogus) (s.l., 2000) 50-56

⁶¹ Deze vraag werd al in 1538 het Hongaarse rijk te berde gebracht in de kroniek van de protestantse dominee András Farkas. Zie: Katalin Péter, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei* (Boedapest, 1973) 6-7, László Makkai, "Mindszenti Gábor emlékirata", in: László Makkai (red.), *Mindszenti Gábor diáriuma öreg János király haláláról* (Boedapest, 1977) 36-37

⁶² Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története* II (Boedapest, 1964) 60-62. Magyari was de hofpredikant van de aristocraat Ferenc Nádasdy uit Sárvár, die succesvol strijd leverde tegen de Turken. De ideeën van Magyari waren mogelijk deels afkomstig van of geïnspireerd door zijn patroon. László Makkai, "Magyari és műve", in: István Magyari, *Az országokban való sok romlásoknak okairól* (Tamás Katona red.) (Boedapest, 1979) 187-206

was.⁶³ Beide auteurs geven in hun werk een antwoord op de vraag waarom het Hongaarse rijk en de Hongaarse ‘nemzet’ (volk of natie) na een bloeiperiode van Matthias Corvinus zo in verval waren geraakt. Bij het beantwoorden van deze vraag gebruikten zij analogieën, en aansprekende beelden uit de Bijbel, de klassieke literatuur en de Hongaarse geschiedenis, om hun argumenten kracht bij te zetten. Op deze wijze ontstonden vergelijkbare werken als die van Berger, waarin religieuze symbolen een nieuwe politieke betekenis kregen en politieke tekens van een religieuze lading werden voorzien.

Pázmány is de eerste auteur die de betekenis van de kroon in zijn werk gebruikt als argument. Net als Magyari, geeft hij in zijn betoog een analyse van de Hongaarse geschiedenis. Hij illustreert de onverbreekelijke band tussen de katholieke religie, de Hongaarse ‘nemzet’ en het koninkrijk Hongarije met aan Bonfini ontleende beelden en thema’s. Pázmány beweert dat de paus de kroon na een wonder schonk aan de heilige koning Stephanus van geschonken en zo de ‘orzagunknac Coronaia’ (kroon van ons rijk) werd.⁶⁴ De kroontraditie rechtvaardigt zo de belangrijke positie van de katholieke religie in het land.

De katholieke schrijver gebruikte nog een ander belangrijk thema, dat met de kroon verbonden is. Hij vermeldt dat dezelfde koning zijn rijk opdroeg aan de Heilige Maria, waardoor deze ‘Magyar orzag Patronus’ (*patrona Hungariae*, patrones van Hongarije) werd.⁶⁵ Volgens Éva Knapp en Gábor Tüskés is dit de eerste keer dat de *patrona Hungariae*-topos in de polemische literatuur van Hongarije werd gebruikt.⁶⁶ Het werk van Pázmány markeert zo het begin van het polemische gebruik van de traditie van de kroon, Maria als patrones van Hongarije en de verbinding tussen beide thema’s met het beeld van de politieke gemeenschap van Hongarije.

In hetzelfde jaar dat het werk van Pázmány verschijnt, ontstaat een beeld van de kroon dat ook daadwerkelijk fungeerde als rechtvaardiging van de politieke aspiraties van de standen ten opzichte van de Habsburgse koningsmacht. Deze voorstelling komt voor in een oratie die namens de Hongaarse standen ten overstaan van de keizer werd uitgesproken. Op 15 april 1603 verschenen vijf afgevaardigden van de *Status et Ordines* van het koninkrijk Hongarije aan het Habsburgse hof in Praag met een klacht die zij aan de koning aanboden.⁶⁷ Aan het hoofd van deze delegatie stond de bisschop van

⁶³ Péter Pázmány, *Felelet Magyari István sárvári prédikátornak az ország romlása okairul írt könyvére* (Emil Hargittay red.) (Nagyszombat, 1603, Boedapest, 2000). Tien jaar later herhaalde hij zijn argumenten in: Péter Pázmány, *Isteni igazságra vezérlő kalauz* (Posonii, 1613, Boedapest, 2001). Pázmány was de scherpste verdediger van het katholieke geloof, de drijvende kracht achter de Contrareformatie in Hongarije en de meest invloedrijke ‘kerkelijke politicus’ van zijn tijd. Door zijn inspanningen keerde een groot deel van de hoge aristocraten van Hongarije terug tot het katholieke geloof, waaronder de familie Nádasdy. Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története* II 120-137, Emil Hargittay en Ágnes Varga, “A hitvitáktól a gyakorlati politikáig (Pázmány Péter politikai pályájának alakulása)”, in: Béla Varjas (red.), *Irodalom és ideológia a 16-17. században* (Boedapest, 1987) 316. Magyari gaf antwoord op Pázmány in de tekst van een lijkrede op Ferenc Nádasdy. Zie: Gábor Kecskeméti, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet* (Boedapest, 1998) 146-148

⁶⁴ Péter Pázmány, *Felelet Magyari István sárvári prédikátornak...* 421 r. 5-10

⁶⁵ Pázmány baseert zich hierbij op Bonfini. Zie Antonio Bonfini, *A magyar történelem tizedei* 2.1.33 261

⁶⁶ Éva Knapp en Gábor Tüskés, “Magyarország – Mária országa”, in: *ItK* 5-6 (Boedapest, 2000) 585. Ook werden de eerste prenten met Maria als *patrona Hungariae* in deze periode gedrukt. Ibidem.

⁶⁷ Vilmos Fraknói en Árpád Károlyi (red.), *MOE* XI (Boedapest, 1890) 157-159

Zevenburgen, Demeter Naprágyi (Demetrius Napragi, Napraghy, 1556-1619), een belangrijk figuur in het Hongaarse politieke en culturele leven.⁶⁸ Ook Péter Révay, die tien jaar later een werk over de kroon zou publiceren, maakte deel uit van de groep.⁶⁹

De inhoud van de petitie komt neer op een klacht aan de koning van Hongarije over de actuele problemen in het rijk, waarvan het gebrek aan inspraak van de standen het belangrijkste was. De standen klagten over de autoritaire uitoefening van de macht van de koning en hun geringe invloed op de regering, de openbare macht en de rechtspraak in het koninkrijk.⁷⁰ Zij beweren dat de vorst de Hongaarse Raad van de koning niet meer betreft bij zijn beslissingen, zoals dat in vroeger tijden gebeurde en in de rest van het Habsburgse rijk nog steeds de praktijk was. Volgens hen was wetteloosheid troef, omdat veel processen werden afgedaan met een koninklijk mandaat.

Interessanter dan deze petitie, is de inhoud van de oratie die Naprágyi hield tijdens de overhandiging van de petitie aan de keizer. Hierin noemt hij voor het eerst de betekenis van de tastbare Hongaarse kroon voor de legitimatie van de koningsmacht van Rudolf. De bisschop verzoekt in deze oratie de keizer, in zijn hoedanigheid als koning van Hongarije, de oude normen van het koninkrijk in acht te nemen en de Hongaren te betrekken bij zijn besluiten. Hij ondersteunt zijn betoog door de vorst te wijzen op de kroning met de heilige kroon als de belangrijkste legitimatie van zijn koningsmacht bij de Hongaren:

‘Wat is de reden dat zij [de Hongaren] niet Uwe Majesteit moeten vereren met dezelfde liefde waarmee zonen hun zeer toegewijde vader vereren? Aangezien zij vanaf precies die tijd, waarin in het jaar 1572 bij de gelukbrengende acclamatie van alle standen van zijn rijk, de engelenkroon van de heilige koning Stephanus op het verheven hoofd van uwe Majesteit is geplaatst, in hem niets anders dan heroïsche deugden, bijzondere zorg, aanhoudende nauwgezetheid bij het handelen, één en al hemelse voorzienigheid en een genegenheid voor het Hongaarse volk boven alle anderen, die hij in zijn rijk als onderdanen heeft, waargenomen hebben.’⁷¹

⁶⁸ Demeter Naprágyi werd in 1596 bisschop van Zevenburgen en was vanaf 1602 proost van Pozsony. Hij maakte diplomatieke reizen naar Polen en ondernam politieke activiteiten. Bovendien schreef hij *Hungariae Periclitantis Legatorum, Rndi Dni Demetrii Napragi... & Gen. Dnorum Nicolaj Zokolij de Kis Varda, & Michaelis Kellemesi... ad Seren. Potentiss. Sigismvndvm Tertivm, Poloniae Et Sveviae Regem, ... Oratio; In Comitibus Generalibus Cracouiae habita, die 2. Mensis Martij Anno Domini M. D. XCV.* (Krakau, 1595) en in 1602: *De Transylvanicis rebus memoriale*, gepubliceerd in: Sándor Szilágyi, *EOE V* (Boedapest, 1879) 162-174, MIE, IDO 368

⁶⁹ Tot de overige afgevaardigden behoorde János Jóó, die een belangrijke rol speelde namens de keizer in het proces tegen Illésházy, en twee edelen uit de bovenlanden van Hongarije, György Kékedy en Ferenc Kellemessy. Péter Révay, *De monarchia et sacra corona regni Hungariae centuriae septem...* (Francofurti, 1659) 108

⁷⁰ Het eerste punt van het memorandum betrof een klacht over het gedrag van Duitse huursoldaten, die volgens de standen meer schade in Hongarije aanrichtten dan de Turken. In het tweede en het derde punt somden de standen hun klachten op over de politiek van de koning. S.n., “Supplicatio Regni Ungariae”, in: Gábor Kazinczy (red.), *Gr. Illésházy István Náador följegyzései 1592-1603. és Hídvégi Mikó Ferencz históriája 1594-1613. Bíró Sámuel folytatásával MHH VII* (Pest, 1863) 121 ev.

⁷¹ (...) *Quid est cur non debeant Maiestatem Vestram eo, quo filii parentem pientissimum (!), amore prosequi? quando ab eo solo tempore, quo anno 1572 omnium Ordinum ejus Regni fausta acclamazione, corona S. Stephani Regis angelica Augusto Maiestatis Vestrae capiti imposita fuit, nihil in ea praeter virtutes*

Volgens Naprágyi is de macht van de koning niet onbeperkt, omdat zijn macht afhankelijk is van de gehoorzaamheid van zijn onderdanen. De Hongaren gehoorzamen volgens de bisschop hun koning, omdat hij met hun toestemming is gekroond met de ‘engelenkroon van de heilige koning Stephanus’. De koningsmacht hangt volgens hem daarom af van het al dan niet nakomen van zijn beloftes die hij tijdens de kroning heeft gedaan. De kroon is in het denken van Naprágyi het symbool van de legitimiteit die de macht van de koning door de acclamatie tijdens de kroning heeft verworven. Als de koning zijn beloftes schendt en misbruik maakt van zijn macht, dan verliest hij tevens zijn gezag bij zijn Hongaarse onderdanen.

Op grond van deze bronnen is de volgende ontwikkeling zichtbaar van de kroonbetekenis. Illésházy gebruikte de term *corona regni Hungariae* in strikt juridische zin als aanduiding van de wetten van het koninkrijk, die grenzen stellen aan de macht van de koning. Berger, Pázmány en Naprágyi verwezen in hun politieke geschriften naar het tastbare kroonjuweel van de heilige Stephanus en geven deze een bovennatuurlijke betekenis. Het verschil tussen de werken van de auteurs is een indicatie voor het begin een ontwikkeling, waarbij niet alleen het abstracte juridische begrip *corona*, maar ook een voorstelling van de kroon fungeert als rechtvaardiging van politieke denkbbeelden.

3.4 De opstand van Bocskay

3.4.1 Politieke achtergrond van de opstand

Het gevolg van de politieke spanning tussen koning en standen was een opstand die in 1604 uitbrak. De tijd daarvoor kenmerkte zich door het toenemende verlies aan respect voor de koning, als gevolg van zijn besluiten ten nadele van de eigen bevolking. De koning reageerde afwijzend op de kritiek op zijn beleid en de waarschuwingen over de legitimiteit van zijn macht van Naprágyi, zoals blijkt uit zijn reactie op de oratie en de petitie, d.d. 9 mei 1603.⁷² Rudolf schrijft met betrekking tot het gebrek aan inspraak, dat bij afwezigheid van de Hongaarse raadsheren hij besluiten moest nemen zonder hen. Verder gaat hij in dit stuk niet in op de kwestie van de koningsmacht. De misstanden zoals die in de petitie van de standen naar voren kwamen, duurden ondertussen onverminderd voort. De besluiten van de landsvergaderingen werden achteraf door het hof aangepast. De koning verhaastte de gang van het proces van Illésházy door de voorzitter van het rechtcollege, Miklós Istvánffy, de gerechtelijke uitspraak te laten vervalsen.⁷³ Daarna liet hij een arrestatiebevel uitgaan. Rudolf nodigde vervolgens Illésházy uit om zijn grieven persoonlijk aan hem in Praag over te brengen.⁷⁴ Die

heroicas, singularem curam, diligentiam in rebus agendis assiduam, providentiam plane caelestem, et in gentem Hungaricam praeter alias, quas imperio suo subjectas habet, propensionem animadverterint. (...), in: „Habita coram caesare in audientia 15. Aprilis per Hungariae Legatos, Reverendissimos et Magnificos Dominos Demetrium Nápragy Episcopum Transylvaniae, Joannem Joo, et Petrum Révay, Anno Dni 1603”, in: *ibidem*, 114-120. Met dank aan Rogier van der Wal voor de vertaling.

⁷² MOE X 327-329

⁷³ Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre 87-90*

⁷⁴ Gepubliceerd in: Sándor Szilágyi (red.), “Három uralkodói levélke”, in: TT (Boedapest, 1879) 389

vluchtte daarop naar Polen, nadat hij door aartshertog Matthias was ingelicht.⁷⁵ De bezittingen van Illésházy werden daarna onteigend en meerdere processen tegen andere magnaten volgden. De directe aanleiding voor de opstand was de ontevredenheid bij de bevolking naar aanleiding van dit machtsmisbruik van de koning.⁷⁶

Als katalysator van het conflict fungeerde de dreigende onteigening van de bezittingen van de magnaat, legeraanvoerder en hoveling van Rudolf, István Bocskay (Bocskai, Bochkai, Botschkai, 1557-1606). Nadat hij werd bedreigd, zocht hij steun bij rondzwervende losse troepen en wist met hulp van hen het leger van de koning te weerstaan. Bocskay verenigde vervolgens de ontevreden onderdanen van Rudolf met een uiteenlopende etnische, religieuze en sociale achtergrond in het verzet tegen de keizer. Daarna veroverde hij onverwacht grote delen van het Hongaarse koninkrijk op de keizerlijke troepen en was het succes van de eerste grote opstand van de Hongaarse standen tegen het Habsburgse gezag een feit.

3.4.2 De rechtvaardiging van de opstand door het hof van Bocskay

De opstand van Bocskay betekende een ingrijpende politieke verandering in Midden-Europa, omdat het de eerste gewapende krachtmeting was tussen de Hongaarse standen en de machthebber.⁷⁷ Dit conflict leidde vanaf 1604 tot een crisis in de Habsburgse standenstaat, die pas in 1619 bezworen leek met het smeden van de *Confederatio Bohemica*. Één van de kenmerken van deze crisis was het zoeken naar steun en het smeden van allianties in binnen- en buitenland, door Bocskay en andere leidende figuren van de opstand, als Illésházy.⁷⁸ Deze vormen van samenwerking reikten over religieuze scheidslijnen, standsverschillen en landsgrenzen heen. Om dergelijke verbintenissen te rechtvaardigen, moesten nieuwe beelden worden bedacht, waardoor ook de voorstelling van de politieke gemeenschap veranderde. In Hongarije speelde het hof van Bocskay in dit proces een belangrijke rol.

Vanaf het begin van de opstand vormde Bocskay een hofhouding om zich heen, waarmee hij leiding gaf aan het verzet tegen koning Rudolf. De politieke doelstelling van dit verzet was tot een overeenkomst te komen met de Habsburgse vorst, die gunstig voor de Hongaarse standen zou zijn.⁷⁹ Het hof was dusdanig georganiseerd om dit doel zo effectief mogelijk op korte termijn te bereiken. Het bezat daardoor een geïmproviseerd karakter en had geen vaste standplaats.⁸⁰ Tot de belangrijkste taken

⁷⁵ Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre* 117

⁷⁶ Zoltán Angyal, *Rudolfs II. ungarische Regierung: Ursachen, Verlauf und Ergebnis des Aufstandes Bocskay* (Boedapest, 1916), Géza Lencz, *Der Aufstand Bocskays und der Wiener Friede* (Debrecen, 1917), Kálmán Benda, *Bocskai István* (Boedapest, 1955, 21993), László Nagy, *A Bocskai-szabadságharc katonai története* (Boedapest, 1961), László Makkai, "A Bocskai-felkelés", in: Zsigmond Pál Pach en Ágnes R. Várkonyi (red.), *Magyarország története 1526-1686 I* (Boedapest, 1987) 709-775, Gábor Barta, "Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606)", in: Béla Köpeczi e.a. (red.), *Erdély története I* (Boedapest, 1987) 532-537

⁷⁷ Gottfried Schramm, "Armed Conflicts in East-Central Europe 1604-1620", in: R.J.W. Evans en T.V. Thomas (red.), *Crown, Church and Estates 176-195*

⁷⁸ Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Wiederstreit* (München, 1994) 310-311

⁷⁹ László Nagy, "Megint fölszánt magyar világ van..." (Boedapest, 1985) 235

⁸⁰ István Bitskey, "Bethlen Gábor és a két Rákoczi György irodalompolitikája", in: *Magyar Könyvszemle* 102 (Boedapest, 1980) 3. Over het geïmproviseerde karakter van dit hof zie: László Nagy, *Kard és szerelem* (Boedapest, 1985) 76-79, Kálmán Benda, "Bocskai István székhely nélküli fejedelmi udvara", in: Ágnes R. Várkonyi, *Magyar reneszánsz udvari kultúra* (Boedapest, 1987) 158-165

behoorden het leiden van de militaire operaties, het onderhandelen met het Habsburgse hof, het onderhouden van de internationale relaties, het organiseren van de financiële steun, het binnenlandse bestuur door middel van het organiseren van landsvergaderingen en het verwerven van steun in binnen- en buitenland voor de politiek van Bocskay.

Het ondermijnen van het gezag van de keizer in Europa was van cruciaal belang voor het nastreven van de politieke doelstellingen van de opstand. De politiek van Bocskay kwam neer op het bieden van gewapend verzet tegen een rechtmatige koning van een vorstenhuis dat een groot aanzien genoot in Europa en krachtige bondgenoten had, als Spanje en de paus.⁸¹ Bovendien was dit de eerste gewapende opstand tegen de Habsburgers en had daardoor geen historisch voorbeeld.⁸² Een buitengewoon groot deel van de activiteiten van het hof was daarom gericht op het rechtvaardigen van de zaak van de opstandelingen en het leiderschap van Bocskay. De politieke boodschap van hem en zijn medestanders kwam naar buiten door briefwisselingen, oraties, verklaringen, stukken van landdagen, vlugschriften, liederen, afbeeldingen en ceremonies.⁸³ Deze teksten en beelden hadden vervolgens hun receptie in de rest van Europa en riepen een tegenreactie op van het Habsburgse hof.⁸⁴

De uitvoering van dit offensief tegen de keizer was in handen van een groep van hovelingen, de *familiares Aulæ Botschkai*.⁸⁵ De leden van deze groep hadden gemeen dat zij allen humanisten waren en behoorden tot de top van de culturele elite van Hongarije. Hun sociale, religieuze en etnische achtergrond liep uiteen. Een aantal van hen had, net als Bocskay, deel uitgemaakt van het Habsburgse hof. De belangrijkste strateeg en theoreticus binnen deze groep was de katholieke aristocratische legeraanvoerder Mihály Káthay (?-1607), die de functie van kanselier van Bocskay vervulde. De humanist János Rimay (1569 of 1573-1631) speelde een belangrijke politieke en intellectuele rol naast Káthay.⁸⁶ Johannes Bocatius fungeerde als hofhistoricus en schreef ook politieke stukken. János Szappanos Debreczeni en István

⁸¹ Wilfried Schulze, "Estates and the Problem of Resistance in Theory and Practice in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", in: R.J.W. Evans en T.V. Thomas (red.), *Crown, Church and Estates* 171

⁸² Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit* 310

⁸³ Péter Katalin, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei* (Boedapest, 1973) 5-7

⁸⁴ De hofhistoricus van Bocskay, Johannes Bocatius, beweerde tijdens een ondervraging dat in het buitenland vlugschriften ten gunste van Bocskay werden geschreven en dat Schotten en 'Niederlander' hun steentje in Hongarije bijdroegen. Hij stelde ook dat in een Pools vlugschrift Bocskay als een grote koning wordt verheerlijkt en hierin bovendien zijn wapen staat afgebeeld. „Confessiones I [Ultimo mense Augusto 1606]”, in: IOPr 236. Naar de Nederlandse steun aan en bemoeienis met de Bocskay-opstand is helaas nog te weinig onderzoek gedaan. Zie László Makkai, "Bocskai és Europai kortársai" 491. In het bijzonder zou onderzoek naar het contact tussen Bocatius en de Hollandse jurist Pieter Brederode, afgezant van de Staten-Generaal, die samen met Bocatius steun zocht in Duitsland voor de opstand, interessant materiaal kunnen opleveren. Bocatius schreef een lofdicht op Brederode. IOPo 693. Ook noemt Bocatius hem in zijn memoires: Johannes Bocatius, "Olympias Carceraria", in: IOPr 120, 130

⁸⁵ "Confessiones I [Ultimo mense Augusto 1606]" 161. De benaming van dit hof is afkomstig van Johannes Bocatius, die tijdens de ondervragingen in zijn gevangenschap in 1606 en in zijn memoires na zijn vrijlating veel over de leden van dit hof en hun activiteiten losliet. Zie ook: Ibidem, 236, r. 39-40

⁸⁶ Rimay schijnt ook een kroniek van de opstand te hebben geschreven, maar deze is helaas verloren gegaan. Géza Szentmártoni Szabó, "Balassi Bálint halála", in: János Rimay, *Balassi epicédium* (Pál Ács red.) (Boedapest, 1994) 82

Szamosközy bekleedden een vergelijkbare functie.⁸⁷ Ook de calvinistische predikant Péter Alvinczi maakte deel uit van dit hof. Verder had Bocskay diverse secretarissen in dienst, als Simon Péchy.⁸⁸ Pas in het voorjaar van 1605 sloot Illésházy zich aan bij het kamp van Bocskay en werd meteen diens belangrijkste adviseur.

Het is een misvatting te denken dat vanwege deze formele taakverdeling binnen het hof de hier ontstane politieke werken en ideeën enkel toe te schrijven zijn aan één bepaalde auteur.⁸⁹ Bocskay's hof moet worden gezien als een intellectuele werkplaats, waar ideeën circuleerden die door verschillende mensen werden ontwikkeld en die in diverse werken tot uitdrukking kwamen. Uit de briefwisseling van leden van het hof en uit de ondervragingen en bekentenis van Bocatius na zijn arrestatie blijkt dat deze intellectuele scheppingen in min of meerdere mate collectief tot stand kwamen.

In het verzamelde werk van Bocatius zijn veel voorbeelden te vinden over de werkwijze van dit hof. Zo schrijft hij met betrekking tot bepaalde teksten met de titel: *Litterae sigillatae ad Electores Imperii*, dat Illésházy en zijn secretaris een concept hebben gemaakt, waarna Rimay dit herschreef. Ook heeft Bocatius in opdracht van Bocskay een stuk van Rimay omgewerkt tot een vers voor een gedenksteen.⁹⁰ Tevens geeft Illésházy in een brief een advies aan Bocskay over het schrijven van zijn (politieke) testament, waarna Bocskay dit aan zijn secretaris Simon Péchy dicteert in nabijheid van Alvinczi en zijn raadgever Pál Örvédy.⁹¹ Uit deze en andere voorbeelden kan worden opgemaakt dat ook de werken met een kroonbetekenis op een dergelijke interactieve manier aan het hof tot stand kwamen.

Een belangrijke kwestie die betrekking heeft op de betekenisverandering van de kroon en de werking van het hof, is de vraag op grond van welke theorie de politiek van Bocskay werd gelegitimeerd.⁹² In Hongarije heeft een discussie plaatsgevonden over de

⁸⁷ Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története I* (Boedapest, 1964) 430-431, István Sinkovics, "Szamosközy István", in: István Szamosközy, *Erdélyi története [1598-1599, 1603]* (István Borzsák vert., Sinkovics István red.) (Boedapest, 1977) 20-23. Szamosközy heeft dit werk helaas niet afgemaakt en de belangrijkste jaren uit de opstand ontbreken uit het manuscript. Het belang dat Bocskay aan dit werk hechtte, blijkt uit de 2000 Forint die hij voor de uitgave aan Szamosközy vermaakte in zijn testament, terwijl hij Szappanos Debreceni bedacht met 200 Forint voor het uitgeven van zijn historische werk.

⁸⁸ Simon Péchy (?1570-?1642) was een humanist en grootgrondbezitter die had gestudeerd in West-Europa en aan politieke invloed won tijdens de opstand van Bocskay. Hij werd in 1613 kanselier van de Zevenburgse prins Gábor Bethlen. Hij stichtte een protestantse sekte (de 'Szombatos' of Sabbattariërs) en schreef religieuze literatuur. Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története II* 46-47, Róbert Dán, *Az erdélyi szombatosok és Péchy Simon* (Boedapest, 1987), Balázs Pap, "Eine unbekante Streitschrift von Pál Csanádi", in: Mihály Balázs en Gizella Keserű (red.), *György Enyedi and Central European Unitarism in the 16-17th Centuries* (Boedapest, 2000) 270

⁸⁹ Zie onder meer de discussie over het auteurschap van de 'Verklaring van Szerencs', in: László Nagy, "Ki volt a szerzője a szabadságért fegyvert fogott magyar rendek Európához intézett kiáltványának?", in: Béla Varjas (red.), *Irodalom és ideológia a 16-17. században* 175-187

⁹⁰ "Responsoria" en "Confessiones", in: IOPr 224, 227, 236-237. Het valt op dat Bocatius, na zijn arrestatie, de keizer aanbiedt om een vlugschrift te schrijven dat gericht is tegen Bocskay. Ibidem, 237

⁹¹ Brief van Illésházy aan Bocskay, d.d. 23 augustus 1606 te Szépesvár, in: József Jankovics (red.), *Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566-1623)* (Boedapest en Szeged, 1981) 38-40

⁹² Ferenc Eckhart, "Bocskay és hiveinek közjogi felfogása", in: Sándor Domanovszky (red.), *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére* (Boedapest, 1933) 133-141, Ferenc Eckhart, *A Szentkorona-eszme története* 146-151, Ferenc Eckhart, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* 35, Kálmán Benda, "Habsburg-politika és rendi ellenállás", in: *Történelmi Szemle* (Boedapest, 1970) 420-426, Kálmán Benda, "A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára", in: *Helikon* 17 (Boedapest, 1971) 322-329, Kálmán Benda, "Le droit de résistance de la bulle d'or hongroise et le Calvinisme", in: Béla Köpeczi en Éva

vraag of Bocskay en zijn aanhangers zich hebben gebaseerd op het werk van Werbőczy, of dat zij gebruik hebben gemaakt van de ideeën van Calvijn over de rechtvaardigheid van verzet tegen een legitieme vorst. Volgens Eckhart was van het eerste sprake, terwijl Benda op goede gronden overtuigd was dat ook het laatste kan worden aangetoond. Benda worstelde met het probleem hoe dan verklaard kan worden dat de katholieke Káthay de belangrijkste theoreticus van de opstand was, maar ook lutheranen deel uitmaakten van dit hof en Bocskay zichzelf profileerde als calvinist.⁹³ Benda loste deze kwestie op, door te stellen dat Bocskay zijn politieke theorie aan Werbőczy had ontleend en dat zijn calvinistische ideeën deze theorie versterkten, waardoor de opstand onder de hele bevolking aanhang kreeg.

De achtergrond van deze verklaring is dat calvinistische historici als Benda de opstand te graag willen zien als een godsdienstoorlog tegen de katholieke Rudolf, waarbij Bocskay als de van God gezonden vorst opkwam voor het ware calvinistische geloof. In een aantal werken wordt de leider van het verzet inderdaad op deze wijze afgeschilderd, maar toch is dit beeld te beperkt, omdat het niet strookt met het eerder geschetste politieke doel van de opstand. Voor het bereiken van hun doelstelling moesten de hovelingen van Bocskay een zeer divers publiek in binnen- en buitenland overtuigen. Een te calvinistisch getinte boodschap zou een te gemakkelijk doelwit voor de theoretici van de keizer zijn en wantrouwen opwekken in het buitenland.⁹⁴ Ook was de ontevredenheid jegens de politiek van de Habsburgse vorst wijdverbreid onder zijn protestantse en katholieke onderdanen. De calvinistische denkbeelden hadden bovendien weinig aanhang in Hongarije.

Het is daarom waarschijnlijker dat de leden van het Bocskay-hof in hun werken en briefwisselingen een politieke boodschap formuleerden die toegesneden was op een specifieke gebeurtenis en op een bepaald publiek, waarbij ze gebruik maakten van argumenten, thema's en ideeën die op dat moment de meeste zeggingskracht hadden. Niet zozeer de herkomst van deze denkbeelden of de persoon die ze formuleerde, maar de overtuigingskracht ten behoeve van het politieke doel was bepalend of deze werden ingezet. Dit is ook de verklaring voor de constatering dat de bedenkers van deze ideeën aan het hof met een zo diverse religieuze en politieke achtergrond, opvattingen formuleerden die in leken te gaan tegen hun eigen geloofsopvattingen. In het 'intellectuele hofatelier' van Bocskay vond een eigen ontwikkeling plaats van bepaalde thema's en de daarmee verbonden ideeën. Het verloop van deze ontwikkeling was afhankelijk van het verloop van de opstand.

Het voornaamste thema was hierbij de fictie van het koninkrijk Hongarije en zijn inwoners als een christelijke Hongaarse politieke gemeenschap, die in zijn voortbestaan en onafhankelijkheid wordt bedreigd door de heidense Duitse tirannenkonink Rudolf

H. Balázs (red.), *Noblesse française, noblesse hongroise: XVIe-XIXe siècles* (Boedapest, 1981) 155-161. Gyula Gábor heeft een studie verricht naar de relatie tussen de titelatuur van Bocskay en de rechtvaardiging van zijn macht: Gyula Gábor, *A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban* (Boedapest, 1931) 151-159

⁹³ Kálmán Benda, "Habsburg-politika és rendi ellenállás" 425

⁹⁴ Zelfs na de dood van Bocskay werd nog een pamflet van zijn hand gepubliceerd, waarin hij zich verweerde tegen een aanklacht wegens ketterij. Deze tekst fungeerde in 1608 als verdediging van het protestantisme in Hongarije. Zie: [István Bocskay], *Apologia et protestatio...* (Bartphae, 1608). Publicatie en beschrijving in: Kálmán Révész, "Bocskay István apologiája", in: *Protestáns Szemle* 18 (Boedapest, 1906) 285-309, Judit Vásárhelyi, *Eszmei áramlatok és politika Szenci Molnár Albert életművében* (Boedapest, 1985) 17-20

van Habsburg. De strijd tegen de vorst stond in het teken van deze tegenstelling, die op vele manieren gestalte kreeg in de concepten die met dit hoofdthema waren verbonden. De denkers aan het hof stelden de politieke gemeenschap voor als de Hongaarse ‘nemzet’ of *natio/gens*, tegenover het Duitse volk van Rudolf. Het koninkrijk Hongarije werd door hen verbeeld als ‘haza’ of *patria* (vaderland), dat door het Ottomaanse en Habsburgse rijk wordt bedreigd met annexatie. Zij maakten een voorstelling van Bocskay als ‘nationale gekozen vorst’, die het moedig opnam tegen de machtige en onrechtvaardige ‘Duitse’ keizer.

De idee van de Hongaarse gemeenschap als *natio/gens* of ‘nemzet’ maakte een belangrijke ontwikkeling door aan het einde van de zestiende eeuw en het begin van de zeventiende eeuw, nog vóór de opstand van Bocskay. De verzen in de Hongaarse taal van Bálint Balassi (1554-1594) waren de aanleiding van deze verandering. Deze aristocraat kan als de grootste Hongaarse dichter van de Renaissance na Janus Pannonius (1432-1472) worden beschouwd. Hij gaf een impuls aan de dichtkunst in de Hongaarse taal, inspireerde een grote kring van vrienden en bewonderaars als Rimay en Illésházy⁹⁵ en stierf een heldendood tijdens het beleg van Esztergom in 1594.⁹⁶

Balassi inspireerde Rimay en zijn intellectuele kring, die onder meer bestond uit Káthay, Rimay en Révay en de gebroeders Mihály en Imre Forgách, tot het stichten van een cultus rond de persoon van deze humanist. Zijn dood en persoonlijkheid vormden de inspiratiebron van een aantal gedichten van Rimay en Káthay, die door Rimay werden verzameld in een gedenkschrift ter ere van Balassi.⁹⁷ In deze gedichten werd een ideaalbeeld van Balassi geschetst, dat echter niet helemaal overeenkwam met de werkelijkheid.⁹⁸ Hij werd na zijn dood voorgesteld als de tragische christelijke ridder en woordkunstenaar, die zich op het slagveld voor het christendom had opgeofferd.⁹⁹ Deze Balassi-cultus stimuleerde, volgens Tibor Klaniczay, het zelfbewustzijn van Hongaarse edelen als Rimay en kan als de inspiratiebron worden gezien van het politieke denken over de Hongaarse gemeenschap ten tijde van de opstand.¹⁰⁰

Deze veranderingen in denken over de gemeenschap is tevens merkbaar in het toenemende gebruik van de eigen Hongaarse taal in plaats van het Latijn. Veel tractaten over de toestand in Hongarije en andere werken met een ‘nationaal’ thema werden in de volkstaal geschreven. Hierdoor werden vaker bepaalde Hongaarse politieke termen gebruikt. Zoals gezegd, omschreef Werbőczy in 1514 een idee van de *gens* of *natio Hungarica* in zijn wetboek, dat in het Latijn opgesteld was. Aan het einde van de zestiende eeuw verscheen in toenemende mate de Hongaarse versie van deze term, ‘Magyar nemzet’ (letterlijk: Hongaarse ‘natie’) in de politieke literatuur, met een piek in

⁹⁵ Over de relatie tussen Balassi en Illésházy, zie: Sándor Eckhardt, “Balassi Bálint utóélete”, in: ItK (Boedapest, 1955) 421-427

⁹⁶ Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története* I 448-481, II 18-21

⁹⁷ János Rimay, *Balassi epicédium* (Pál Ács red.) (Boedapest, 1994)

⁹⁸ Tibor Klaniczay, *Reneszánsz és Barokk (tanulmányok a régi magyar irodalomról)* (Boedapest, 1961) 293

⁹⁹ Ibidem, I 459-461, István Bitskey, “A vitézség eszményének változatai a XVI-XVII. század fordulójának a magyar irodalmában”, in: Tivadar Pétercsak (red.), *Hagyomány és korszerűség a XVI-XVII. században* (Eger, 1997) 203-212

¹⁰⁰ Tibor Klaniczay, *Stilus, nemzet és civilizáció* (Boedapest, 2001) 44-45, István Bitskey, “A vitézség eszményének változatai a XVI-XVII. század fordulójának a magyar irodalmában” 212

de periode van de opstand (1604-1606).¹⁰¹ Het woord komt ook voor in de correspondentie van Hongaarse aristocraten, terwijl zij de Latijnse variant gebruikten van andere politieke termen, zoals *regnum* en *corona*.

Als gevolg van de bovenstaande ontwikkelingen kwam een nieuwe kunstvorm op: de politieke dichtkunst met de Hongaarse gemeenschap als onderwerp.¹⁰² Opnieuw was Rimay de initiator van deze culturele verandering. Een groot deel van deze gedichten ontstonden in de intellectuele kring rond Bocskay. Deze waren een belangrijk middel van de verspreiding van de nieuwe politieke ideeën. Rimay schreef één van de eerste van dergelijke verzen, dat niet alleen zeer bekendheid kreeg, maar ook het begin markeert van een lyrische traditie in Hongarije, met de identiteit van de politieke gemeenschap en het vaderland als thema. Het thema van dit werk is het verdriet om de teloorgang van *haza* (het vaderland) en 'nemzet' (natie of volk).¹⁰³ Volgens de maker is zijn gedicht een persoonlijk teken van zijn liefde voor de 'nemzet' en het vaderland, zoals blijkt uit de laatste versregels:

O, mijn dierbare natie, mijn vaderland, zoet deel van mij,
Dat ik zomer en winter bemin,
Klaag, ween en schreeuw met mij tot God;
En laat dit vers een teken zijn dat ik jou liefheb.¹⁰⁴

De idee van de Hongaarse gemeenschap werd het uitgangspunt van het politieke denken tijdens de opstand. De functie van dit concept was het rechtvaardigen van het verzet tegen de vorst. Bocskay en zijn aanhangers formuleerden een theorie op grond van de omschrijving van Werbőczy van de *natio* uit zijn wetboek. In hun denken was verzet van de *natio* gerechtvaardigd, indien de vorst een onrechtvaardige politiek bedrijft ten opzichte van zijn onderdanen.¹⁰⁵ In verschillende brieven verklaart Bocskay het uitbreken van de opstand als het gevolg van de fatale gevolgen van de regering van koning Rudolf voor de Hongaarse 'nemzet' en 'haza'.¹⁰⁶ Bocskay en zijn aanhangers breiden de *natio*-idee van Werbőczy uit, door ook andere groepen in de Hongaarse samenleving tot deze gemeenschap te rekenen. Hierdoor konden zij een zo groot mogelijk groep mobiliseren in het verzet tegen de vorst. Het gevolg van deze ontwikkeling was de verandering van het beeld van de Hongaren en de idee van de 'nemzet'.

¹⁰¹ Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* II 21-23, Sándor Eckhart (red.), *Rimay János összes művei* (Boedapest, 1955) 200

¹⁰² Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* II 96

¹⁰³ János Rimay, "Kiben kesereg a Magyar nemzetnek romlásán, s fogyásán", in: Sándor Eckhart (red.), *Rimay János összes művei* 83-84

¹⁰⁴ Ontleend aan Jolanta Jastrzębska en Ineke Molenkamp-Wiltink (red.), *Overzicht van de Hongaarse literatuur in de zeventiende en de achttiende eeuw* (Groningen, 2003) 38

¹⁰⁵ Johannes Bocatius gaf een samenvatting van deze leer in: "Olympias Carceraria", in: IOPr 125, r. 59-60

¹⁰⁶ Brief van István Bocskay uit Kassa aan Illésházy, d.d. 16 juni 1605. Deels gepubliceerd in: Pál Jászay, "A magyar nyelv történetének vázlatá", in: *A magyar tudós társaság évkönyvei* VI (Boeda, 1845) 279-280. Bocskay schreef op dezelfde datum brieven aan Miklós Istvánffy en de gebroeders Thurzó met een soortgelijke strekking. Sándor Eckhart (red.), *Rimay János összes művei* 199-200, Andrea Molnár, *Fürst Stefan Bocskay als Staatsmann und Persönlichkeit im Spiegel seiner Briefe 1598-1606* (München, 1983) 129-130

3.4.3 De steden als bezit van de kroon

De betekenisverandering van de idee van de gemeenschap begint met de aanvang van de Contrareformatie in Hongarije in het voorjaar van 1604, die tevens als een van de oorzaken van het uitbreken van de opstand van Bocskay wordt gezien.¹⁰⁷ De maatregelen tegen de protestanten vonden gelijktijdig plaats met een politieke strijd over de kwestie of de burgers van de vrije koningssteden in het rijk vrijheid van godsdienst hebben.¹⁰⁸ De politiek-theoretische achtergrond van dit conflict was de vraag welke politieke en religieuze vrijheden aan de status van ‘vrije koningsstad in het bezit van de kroon’ waren verbonden.¹⁰⁹ De discussie spitste zich vervolgens toe op de vraag of de burgers van de vrije koningssteden dezelfde vrijheid van religie hebben als de overige standen van Hongarije, of dat zij door de koning kunnen worden gedwongen om terug te keren tot het katholieke geloof. Het antwoord op deze vraag werd door de steden gevonden door hun politieke en religieuze aanspraken onder verwijzing naar hun status van ‘bezit van de kroon’ te rechtvaardigen.

Eckhart heeft beweerd dat in de inhoud van deze discussie de vroegst bekende receptie van de kroonleer uit het wetboek van Werbőczy is te vinden.¹¹⁰ Hij baseert deze stelling op een aantal tekstfragmenten, waarin de vrije koningssteden *membra regni* (leden van het rijk) of zelfs *membra sacrae coronae* (leden van de heilige kroon) worden genoemd, onder verwijzing naar hun status als ‘bezit van de kroon’.¹¹¹ In de ogen van Eckhart wordt hier de organische staatsleer van Werbőczy (de leer van de heilige kroon) van toepassing verklaard op de steden.¹¹² Eckhart interpreteert de betekenis van deze citaten als volgt: omdat de steden door de auteurs tot ‘leden van de kroon’ worden verklaard en de adel op grond van hetzelfde lidmaatschap politieke rechten bezit, hebben de burgers van deze steden dezelfde rechten als de adel. Hieruit volgt dat de burgers van de steden, net als de adel, vrijheid van religie genieten, aldus Eckhart.¹¹³

Vanwege de interpretatie van Eckhart zijn deze zeventiende-eeuwse citaten van cruciaal belang voor het inzicht in de ontwikkeling van de legitimerende betekenis van de Hongaarse kroon. János Bak en László Péter beschouwen de kroonleer als een negentiende-eeuwse ‘heruitgevonden traditie’. Daarentegen is volgens Eckhart sprake van een doorlopende ontwikkeling van het zestiende-eeuwse wetboek naar de negentiende-eeuwse politieke theorie via de notie van de steden als lid van de kroon in 1604. Als Eckhart gelijk heeft en er inderdaad al in het begin van de zeventiende eeuw sprake is van een receptie van de ‘leer van de heilige kroon’, dan is de leer wellicht toch niet heruitgevonden, maar is er wellicht sprake van een lange traditie.

¹⁰⁷ Of dit werd in elk geval door de opstandelingen en hun aanhangers als zodanig voorgesteld. Zie onder meer het vlugschrift: *Warhafftige Newe Zeitung/ Wie und was massen sich des Sigismundi Bathori Mutterbruder Steffan Botsckai genandt/ gegen unserm Christlichen Keyser/ sampt den Deutschen Kriegsvolck/ Trewlos und Meineydig verhalten/ dem Türcken gehuldet unnd sich ihm untergeben* (Praag, 1605) HAAB Weimar

¹⁰⁸ Graeme Murdock, *Calvinism on the Frontier 1600-1660. International Calvinism and the Reformed Church in Hungary and Transsylvania* (Oxford, 2000) 29

¹⁰⁹ Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 139

¹¹⁰ Ibidem, 150, Ferenc Eckhart, “Bocskay és hiveinek közjogi felfogása” 141

¹¹¹ Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 140-141, 150-151

¹¹² Ibidem, 151

¹¹³ Ibidem.

Noch Péter, noch Bak bespreken in hun werk deze vroegmoderne discussie over de politieke betekenis van de kroon en hebben bovendien deze analyse van Eckhart genegeerd, waardoor van hen geen antwoord is te verwachten op deze kwestie. De visie van Eckhart is bovendien nooit aan een kritische blik onderworpen, maar wordt telkens opnieuw opgevoerd als het bewijs voor de historische continuïteit van de kroonleer of van de receptie van deze theorie in de zeventiende eeuw.¹¹⁴ Daarom zal in het nu komende gedeelte de betekenis van de zinsnedes over de kroon worden beschouwd door deze in de politieke context van hun tijd te plaatsen.

Het thema van de discussie was de vraag of de burgers van de vrije koningssteden recht hebben op dezelfde mate van godsdienstvrijheid als de adel. In dit debat speelden drie argumenten een rol, die werden verbeeld in juridische of politieke metaforen. Het eerste argument ten gunste van de burgers luidt dat de steden onafhankelijk zijn van de koning, omdat zij 'eigendom zijn van de kroon', wat werd verbeeld door de metafoer van de steden als 'leden van het rijk' of die van de 'leden van de kroon'. Het tweede, gericht tegen de godsdienstvrijheid van de burgers, houdt in dat in het koninkrijk geen plaats is voor protestanten, wat werd uitgebeeld door een organische metafoer van het rijk. Het derde argument, ook gericht tegen de burgers, wordt gevormd door de gedachte dat de steden het 'bezit zijn van de koning' en dat hierdoor de vorst het recht en de macht heeft te beslissen over de aard van de religie van de burgers. De wisselwerking tussen deze argumenten en beelden had de specifieke citaten tot gevolg, op grond waarvan Eckhart zijn gedachte over de continuïteit van de kroonleer ontwikkelde.

Het eerste argument kwam ter tafel in een smeekschrift van de protestantse Hongaarse standen aan aartshertog Matthias, de gouverneur van Hongarije.¹¹⁵ Zij hadden dit opgesteld ter gelegenheid van de landsvergadering in Pozsony in april 1604, waarmee de discussie over de godsdienstvrijheid voor de vrije koningssteden begon. De standen verzoeken de religievrijheid in de steden in stand te houden op grond van het argument dat deze *peculium Regni Coronae* (bezit van de kroon van het rijk) zijn.¹¹⁶ Omdat de steden deze status hebben, vormen zij in de ogen van de opstellers één lichaam met de rest van de standen van het Hongaarse koninkrijk.¹¹⁷ Daar de overige Hongaarse standen vrijheid van godsdienst genieten en de burgers wegens de status van hun stad deel uit maken van de standen, beschikken zij dientengevolge over dezelfde vrijheid als de adel, zo redeneren de standen. De uitdrukking *membrum* komt in deze tekst niet voor.

Op 6 april 1604 gaven de katholieke leden van de koninklijke Hongaarse raad een reactie aan Matthias op deze opvattingen van de protestantse standen, waarin het tweede argument wordt uiteengezet.¹¹⁸ Door in dit stuk gebruik te maken van de organische metafoer, verbeelden de schrijvers het koninkrijk als een katholieke politieke gemeenschap van koning en standen met dezelfde geloofsovertuiging. De functie van

¹¹⁴ Kálmán Benda, "Habsburg-politika és rendi ellenállás" 418, Gábor Nagy (red.), *Magyar história 1526-1608* (Debrecen, 1998) 409, noot 855, Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration* 311, Thomas Winkelbauer, *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter I* (Wenen, 2003) 146-147

¹¹⁵ "Ordinum et statuum Regni Hungariae pars", in: MOE X 510-512

¹¹⁶ Ibidem, 511

¹¹⁷ "(...) nobisque incorporatae sunt (...)". Ibidem.

¹¹⁸ "A magyar királyi tanács katolikus tagjainak véleménye a protestáns rendek vallás-sérelmi föliratai, illetőleg folyamodásai ügyében", in: MOE X 519

deze metafoer is aanschouwelijk te maken, dat het katholieke geloof natuurlijk en onlosmakelijk verbonden is met de geschiedenis, opbouw en aard van de politieke gemeenschap van het Hongaarse rijk. In tegenstelling tot wat de protestantse standen beweren, maken de protestanten geen deel uit van deze gemeenschap, aldus de raad

Het tweede argument werd als volgt in het stuk onder woorden gebracht. De raad stelt dat het Hongaarse rijk uit een hoofd en leden bestaat, waarbij de koning het hoofd vormt en de onderdanen de *membra* (leden) van het lichaam zijn.¹¹⁹ Onder verwijzing naar het wetboek van Werbőczy noemen zij de katholieke koning *Apostolus* (apostel). Hij heeft deze titel aan zijn voorouders (de heilige koningen) te danken, aldus de opstellers.¹²⁰ De *Praelati Barones et Magnates* (prelaten, baronnen en magnaten), vormen de leden van het rijk, die allen uit illustere katholieke families afkomstig zijn.

Het politieke doel van dit organische beeld van het katholieke rijk is de Habsburgse machthebber te overtuigen dat de protestanten van hun rechten moeten worden beroofd, omdat deze als *Etnici Heresiarchae* (ongelovige en ketterse heidenen) een wezensvreemd onderdeel vormen van de Hongaarse gemeenschap. Daar deze gemeenschap in wezen katholiek is, is het volgens hen onmogelijk dat protestanten hiervan lid kunnen zijn. Hierdoor heeft in hun ogen de koning, op grond van zijn katholieke koningsmacht, het recht te beschikken over kerkelijke bezittingen en dientengevolge de kerken terug te geven aan de vroegere eigenaar, de katholieke kerk.¹²¹ De opstellers geven deze aanbeveling nog een historische legitimatie, door te verwijzen naar diverse wetsartikelen uit de middeleeuwse rechtsgeschiedenis van het Hongaarse rijk over de vervolging van ketteren.¹²²

Rudolf maakte gebruik van het derde argument, toen hij besloot de lutherse kerk en de schoolgebouwen in de vrije koningsstad Kassa te onteigenen en de predikanten te verbannen uit de stad.¹²³ De onteigening van het kerkgebouw ten gunste van de katholieke kerk, deed hij op grond van het argument dat de vrije koningssteden ‘bezit van de koning en de heilige kroon’ zijn.¹²⁴ Deze term *peculium coronae* (bezit van de kroon) verwees oorspronkelijk naar goederen van de koning die hij niet kon doneren.¹²⁵ In deze context gebruikte Rudolf deze term als argument ten gunste van het recht om vrij over zijn bezit te beschikken.

Hetzelfde argument van de koning kwam uitgebreid ter sprake tijdens de landsvergadering van Gálszécs op 26 september 1604, zo is op te maken uit een ooggetuigeverslag.¹²⁶ Tijdens deze vergadering kwamen de protestantse standen in het geweer tegen deze maatregel van de koning. Graaf Giovanni Jacomo Belgiojoso, generaal van Rudolf en belast met de uitvoering van dit besluit van de koning,

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Ibidem, zie: *Tripartitum*, Part. I, Tit. 11, 70-72

¹²¹ “A magyar királyi tanács katolikus tagjainak véleménye” 521-522

¹²² Ibidem, 520

¹²³ Een verzameling van relevante archiefstukken naar aanleiding van deze kwestie is te vinden in: IOPr 507-518

¹²⁴ “Rudolf 1604. évi dekrétumából”, in: Gábor Nagy (red.), *Magyar história 1526-1608* 406, CJH 940-957

¹²⁵ Ferenc Eckhart, 139

¹²⁶ “A Gálszécsi gyűlésből Belgiojosihoz küldött bizottság egyik tagjának tudósítása e bizottságnak Belgiojosoval folytatott tárgyalásokról”, in: MOE X 596. Het verslag is geschreven in de verhalende vorm en een mengeling van Latijn en Hongaars. De termen zullen worden geciteerd in de oorspronkelijke taal.

onderhandelde bij die gelegenheid met de ontevreden standen. Hij stelt namens de koning, dat in het Habsburgse rijk de regel *cujus regio, ejus religio* (wiens gebied, diens religie) geldt. Dit houdt in dat de grondbezitter bepaalt welke religie in zijn gebied wordt aangehangen door zijn ‘jobbágyik’ (horigen). Omdat de vrije koningssteden het bezit zijn van de koning, zo beweert hij, kan deze, net als de magnaten in het rijk, vrij beschikken over zijn eigendom. Hieruit volgt dat de vorst kan bepalen aan wie hij de kerkgebouwen in zijn steden schenkt en welke priester hij aanstelt. De koning heeft volgens hem het recht de protestantse kerk in Kassa aan de katholieken terug te geven, en wie zich hiertegen verzet, maakt zich schuldig aan majesteitsschennis.

De protestantse Hongaarse standen reageerden op deze bedreiging door duidelijk te maken dat zij onafhankelijk zijn van de koning en deel uitmaken van de Hongaarse standengemeenschap van vrije onderdanen. Zij rechtvaardigden deze stelling door in hun betoog de organische metafoor te verbinden met de juridische fictie van de steden als ‘bezit van de kroon’. Voor het juiste begrip van deze gedachtenconstructie is van belang hun redenering stapsgewijs te analyseren. Volgens het verslag antwoorden de standen aan de afgevaardigde van de koning, dat er een cruciaal verschil is tussen de ‘jobbágyik’ (horigen) en de ‘szabad városok’ (vrije steden). De horigen zijn het bezit van de heer en hebben geen landbezit. Als zij de juridische status van de steden bespreken, komen zij vervolgens tot de kern van de zaak in het volgende citaat: ‘De vrije steden worden zo genoemd, omdat de vrijheid van de heren gelijk is aan de onzen, de vrijheid is éénder, ze zijn geen bezit van de koning, maar van de kroon: pijlers van het rijk, leden van het rijk; (...)’.¹²⁷

De politieke boodschap van de standen luidt dat de steden niet het bezit zijn van de koning, maar van de kroon en als zodanig gelijk aan de overige standen wat betreft de godsdienstvrijheid. Vanwege deze status zijn zij in hun ogen niet alleen onafhankelijk van de koning, maar hebben zij bovendien dezelfde vrijheid als de ‘heren’, waarmee de afgevaardigden de aristocraten van het rijk en hun politieke en religieuze rechten bedoelen. Zij verbeelden deze gelijkheid door het gebruik van een architectonische en een organische metafoor: de steden als ‘pijlers van het *regnum*’ en ‘leden van het *regnum*’. Beide metaforen dienen de toehoorder te overtuigen dat de steden als pijler en als lid deel uitmaken van de gemeenschap van Hongaarse standen en dientengevolge over dezelfde rechten beschikken.

Bij het formuleren van deze idee over de band tussen kroonbezit en vrijheden hebben de standen zich laten inspireren door het bekende vierde artikel uit het eerste deel van het rechtsboek van Werbőczy, waar ook de negentiende-eeuwse kroonleer op is gebaseerd.¹²⁸ In dit deel beredeneert de zestiende-eeuwse jurist zijn these van de ‘ene en dezelfde vrijheid’ van de Hongaarse adel, door te betogen dat alle edelen aan elkaar gelijk zijn, omdat aan alle aristocraten kroonbezit is gedoneerd. Hierdoor zijn deze edellieden *membra sacrae coronae* (leden van de heilige kroon) en hebben dezelfde politieke rechten en vrijheden.

De tekst uit 1604 wijkt af van het rechtsboek, wat betreft de redenering op basis van de idee van het kroonbezit. Bij Werbőczy vormt de donatie van kroonbezit aan de

¹²⁷ ‘De azért hivatnak szabad városoknak, hogy egyenlő szabadságok az urakéval és mienkével [sic], egy az libertas, non sunt peculium regis, sed peculium coronae; columnae regni, membra regni; (...)’. Ibidem, 597

¹²⁸ *Tripartitum*, Partis I, Tit. 4, 58-60

aristocraten de rechtvaardiging van zijn these van de gelijkheid van de politieke rechten van de aristocratie. De protesterende standen betogen echter dat de steden dezelfde vrijheid hebben als de hoge adel, omdat de steden het bezit van de kroon zijn. Zij stellen hiermee de juridische status van het 'ontvangen van kroonbezit' en het 'bezit zijn van de kroon' aan elkaar gelijk: beide hebben de vrijheid tot gevolg, omdat zowel de aristocratie als de steden als gevolg van deze status een onafhankelijke positie ten opzichte van de koning hebben gekregen. Dit lijkt een tegenstrijdige redenering, omdat het kroonbezit uiteindelijk aan de koning toebehoort, zoals deze zelf beweert volgens het eerstgenoemde argument.

Eckhart heeft deze tegenstelling uitgelegd door te beweren dat 'de standen verder gaan dan de theorie in het rechtsboek van Werbőczy'.¹²⁹ Werbőczy had de vrije koningssteden niet opgenomen in zijn politieke theorie en zij komen dan ook niet voor in zijn opsomming van wie over politieke vrijheid beschikt. Eckhart stelt daarom dat de standen de kroonleer van toepassing verklaren op de steden, waardoor zij kunnen stellen dat de steden over dezelfde politieke rechten als de overige standen beschikken.¹³⁰ In zijn ogen is in de zeventiende-eeuwse politieke tekst een nieuwe ontwikkeling zichtbaar van de kroonleer.

De vraag is of deze verklaring van Eckhart overeenkomt met de politieke opvattingen van de standen. Uit het verslag blijkt dat zij willen aantonen dat de burgers in de steden niet kunnen worden gelijkgesteld aan de onvrije horigen, maar dat zij over dezelfde religieuze vrijheid beschikken als de hoge adel, omdat zij 'bezit zijn van de kroon'. De afgevaardigden onderbouwen deze stelling door uitgebreid uiteen te zetten dat de steden dezelfde politieke rechten hebben als de hoge adel: '(...) ook zij worden door Zijne Majesteit voor de landsvergadering opgeroepen met een speciaal schrijven, net als de prelaten, de heren en de provinciën. Ze hebben een vrije stem, met eenzelfde gewicht als de overige standen. Ten tijde van de verkiezing van de koning kiezen zij net als de overige standen.'¹³¹ Met dit bewijs van het bezit van de politieke rechten ondersteunen de protestanten de stelling dat de steden dezelfde religieuze vrijheid hebben als de overige standen en dat 'bezit zijn van de kroon' wat betreft deze godsdienstvrijheid gelijk staat aan het 'hebben van kroonbezit'. Deze opvatting over 'bezit zijn van de kroon' legitimeert in de ogen van de standen de godsdienstvrijheid van de burgers van de steden ten opzichte van de koning.

Vervolgens voeren de standen opnieuw de organische metafoer ten tonele, wanneer zij zich tegenover Belgiojoso rechtvaardigen waarom zij het opnemen voor de steden en zich verzetten tegen het besluit van de koning: 'Gezien hetgeen de standen hebben moeten doormaken, voelen wij met hen mee en daar zij pijn hebben en ons *membrum* zijn, laten wij dit niet toe.'¹³² De afgevaardigden gebruiken de organische beeldspraak om duidelijk te maken dat ook de protestantse steden deel uitmaken van het

¹²⁹ Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 151

¹³⁰ *Ibidem*, 140

¹³¹ '(...) őket is ő felsége ország gyűlésében peculiaribus literis híjja, mind szintén praelatusokat, egyéb urakat, vármegyéket etc. Szabad voxok vagyon, oly pondusa az ő voxoknak mint egyéb statusénak. Tempore electionis regis szintén úgy eligálnak ők is, mint a többi ordók.' MOE X 597

¹³² 'Látván ezt az statusok rajtok esett dolgot, compatiálnak nekiek, fájdalják esetjeket, mivelhogy membrumunk, nem hagyhatjunk (...)' *Ibidem*.

‘politieke lichaam’ van het rijk.¹³³ Dit is ook de eerste keer dat de steden ten tonele worden gevoerd als leden van het rijk, omdat deze uitdrukking in de Middeleeuwen niet voorkomt.¹³⁴ Zij brengen de fictie tot leven door te stellen dat de overige standen niet toelaten dat ‘dit lid van het lichaam wordt geschonden, omdat dit ook hen kwetst en pijn doet’. De kroonidee en het organische beeld van de gemeenschap staan los van elkaar: de steden zijn lid van het rijk, omdat ze het bezit van de kroon zijn, maar ze worden door de standen geen ‘leden van de kroon’ genoemd.

Zoals Eckhart in zijn werk liet zien, werden de vrije koningssteden een jaar later voor het eerst aangeduid als ‘leden van de kroon’ in de ‘Verklaring van Szerencs’, waarvan de inhoud verderop in dit hoofdstuk uitgebreid zal worden besproken. In deze tekst rechtvaardigen de Hongaren hun opstand tegen koning Rudolf. De schending van de vrijheden van de standen door de koning is het belangrijkste thema van het stuk. In het deel over de schending van de godsdienstvrijheid duikt de term ‘leden van de kroon’ één keer op. De auteurs stellen dat de belangrijkste vrijheid is, dat om het even welke heer of edele, deze in vrijheid kan gebieden over zijn bezit, en noch een koning, noch een prelaat, een priester in zijn gebied kan benoemen tegen de wil van de heer.¹³⁵ Daarna beweren zij: ‘(...) De magnaten, edelen, heren en vrije steden genoten dit recht in vrijheid en vrede als leden van de kroon van Hongarije (...).’¹³⁶ Zowel de vrije steden als de (hoge en lage) adel worden in dit fragment door de opstellers ‘leden van de kroon’ genoemd.

Ook deze passage uit de Verklaring van Szerencs geeft niet de ‘leer van de kroon’ weer, maar is op te vatten als de receptie van de ontwikkeling in het denken over de legitimatie van godsdienstvrijheid van de Hongaarse standen, die in 1604 plaatsvond. Opnieuw is het doel van deze tekst de rechtvaardiging van de vrijheid van godsdienst voor de burgers van de steden. De aanname die hier wordt gedaan om dit doel te bereiken, is dat degenen die eigendom zijn van de kroon, dezelfde rechten hebben als degenen die beschikken over kroonbezit. Deze gelijkheid heeft niet zozeer betrekking op politieke rechten, maar op de vrijheid van godsdienst, die hier nadrukkelijk als zodanig wordt genoemd. De legitimerende functie van de uitdrukking ‘steden als lid van de kroon’ is daarom enkel het legitimeren van het recht op godsdienstvrijheid voor de burgers van de vrije steden.

Analoog aan het gebruik van Werbőczy van de organische metafoer en de kroonbetekenis, zoals Péter dit beschreef, is de beeldspraak over het kroonlidmaatschap van de standen op te vatten als een gelegenheidsargument voor een specifiek politiek doel: het verdedigen van het recht van de burgers van de vrije koningssteden op godsdienstvrijheid. Deze metafoer komt slechts één keer voor in de honderden politieke, juridische en religieuze teksten, die in de zeventiende eeuw werden gepubliceerd en werd alleen gebruikt in de context van de godsdienstvrijheid.

¹³³ Kálmán Benda, “Az országgyűlések az újkori magyar fejlődésben”, in: Kálmán Benda en Katalin Péter, *Az országgyűlések a kora újkori magyar történelemben* (Boedapest, 1987) 9

¹³⁴ József Geric, “Az „ország tagja (membrum regni)” és az „ország része (pars regni)” kifejezés középkori magyarországi használatáról”, in: Marianne Rozsondai (red.), *Jubileumi csokor Csaba tiszteletére (tanulmányok)* (Boedapest, 2002) 88-89

¹³⁵ „Querelae, excusationes cum protestatione Regni Hungariae praesertim partium superiorum coram Deo et toto orbe Christiano”, in: MOE XI 175

¹³⁶ ‘(...) in quorum usu pacifice et libere tam magnates, nobiles et domini, civitatesque liberae, tanquam membra Coronae Hungariae extiterant; (...)’ Ibidem.

Op grond van de bepaalde betekenis, de specifieke context en het beperkte gebruik kan daarom niet worden geconcludeerd dat sprake is van een samenhangende theorie over de kroon als ‘politiek lichaam’ of van een receptie van deze theorie. De Hongaarse kroon krijgt alleen een nieuwe legitimerende functie in deze specifieke context. De standen van het koninkrijk ‘gingen niet verder dan de theorie van Werbőczy’, zoals Eckhart beweerde, maar gebruikten een vergelijkbare metafoor als Werbőczy, om een andere politieke boodschap te legitimeren. Deze betekenis had niets te maken met wat in later tijden werd gelezen in deze vroegmoderne politieke teksten. Het hervonden kroonconcept uit de negentiende eeuw en de ‘leer van de heilige kroon’ hebben daarom geen wortels in de zeventiende eeuw.

Deze conclusie wordt nog ondersteund door de laatste woordenwisseling tussen de protestantse burgers van Kassa en Belgiojoso op 27 oktober 1605, al tijdens de opstand van Bocskay. De legerleider was op de vlucht voor Bocskay’s troepen en probeerde beschutting te krijgen binnen de stad. Volgens de kronieken lieten de burgers hem niet toe en schreeuwden vanaf de stadsmuren dat zij hem, ‘de gezworen vijand van het land en de gemeenschappelijke vrijheid, de ondermijner van de vaderlandse wetten’, niet nog een keer in hun midden zouden toelaten.¹³⁷ Ook hieruit blijkt dat de essentie van de politieke discussie niet een betekenis van de kroon, maar een zeker begrip van vrijheid voor de politieke gemeenschap was.

3.4.4 *Militaris congratulatio comitatus Bihariensis (1605)*

Na dit intermezzo over de organische beeldspraak over de kroon, keren we terug naar de werkzaamheden van het hof van Bocskay. Het vroegst bekende gedrukte gedicht of lied van dit hof, waarin een nieuwe legitimerende betekenis van de kroon voorkomt en waarin het thema van de liefde voor ‘haza’ en ‘nemzet’ de opstand van Bocskay rechtvaardigt, dateert uit december 1604. Het werd geschreven door János Szappanos Debreceni (Ioannes Smigmatopoeus Debresinus, 1589?-1620?).¹³⁸ Het is opgenomen in het werk *Militaris congratulatio comitatus Bihariensis*, dat werd gedrukt in het jaar 1605.¹³⁹ Szappanos fungeerde als ‘hofhistoricus’ (of hofdichter) in de hofhouding van Bocskay.¹⁴⁰ Hij had al voor de opstand lange historische dichtwerken geschreven.¹⁴¹ In 1607 is sprake van een *Historia Hungarica* waar hij op dat moment aan werkte en waar Bocskay in zijn testament geld voor naliet om het te laten drukken.¹⁴² Daar *Militaris*

¹³⁷ Geciteerd in László Nagy, “*Megint fölszánt magyar világ van...*” 49

¹³⁸ Over de levensloop van Szappanos is niet veel met zekerheid bekend. Hij was mogelijk een kind van burgers uit Debrecen en studeerde in Wittenberg. Ook vervulde hij de functie van archivaris van het kapittel van Várad. Nadat hij zich had aangesloten bij Bocskay, was hij mogelijk de predikant van een legeraanvoerder van de Heidukken. Ook schreef hij een aantal gedichten, die in druk verschenen en vertaalde hij een werk van Otto Chasman. MIE, Tibor Klaniczay, *A Magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* 96-97, RMKT 581-584.

¹³⁹ Johannes S. Debrecenis, *Militaris congratulatio Comitatus Bihariensis: Ad Illustrissimum Principem et Dominum, Dn. Stephanum Botskai de Kis Maria...* (Debrecen, 1605) MTA RMK I. 397

¹⁴⁰ István Bitskey, “Bethlen Gábor és a két Rákoczi György irodalompolitikája” 3

¹⁴¹ Voor zover ons bekend *Conspiratio Kendiana, 1594* (Debrecen, 1610) en *In desolationem civitas Várad* (s.l., 1598). Zie: IDO 135-136. Het eerste werk is zonder auteursnaam gepubliceerd in: RMKT 398-428

¹⁴² Bocskay liet in zijn testament (1606) geld na voor de druk, maar het werk is voor zover ons bekend nooit verschenen en het handschrift moet als verloren worden beschouwd. Gábor Szigethy (red.), *Bocskai István testamentumi rendelése* (Boedapest, 1986) 21

congratulatio aan Bocskay is opgedragen, is het waarschijnlijk dat deze ook de opdracht voor het schrijven van het werk heeft gegeven en de drukkerskosten heeft betaald.

Het pamflet waarin het lied is opgenomen staat in het teken van de verheerlijking van de leiderschapskwaliteiten van Bocskay. Het werk heeft een lange titel in het Latijn met lofuitingen op de leider, daarna volgt een opdracht in dichtvorm voor Bocskay die ook weer in de Latijnse taal is opgesteld, waarna het lied in het Hongaars begint. De reden dat in dit werk twee talen voorkomen heeft te maken met de doelstelling waarmee de afzonderlijke delen geschreven zijn. De tekst in de titel en in de opdracht waren bestemd voor de opdrachtgever Bocskay, terwijl het loflied geschreven is met een ander publiek voor ogen. Het doel van dit Hongaarse lied was de rechtvaardiging van het leiderschap van Bocskay over zijn troepen en de versterking van hun moreel.¹⁴³ De toehoorders hadden mogelijk meer kennis van het Hongaars dan van het Latijn. Het is daarom waarschijnlijk dat het lied, nadat het in druk verschenen was, een verdere mondelinge verspreiding kende.¹⁴⁴

Deze legitimerende functie van het lied is ook te herkennen in de vorm: een lofzang op Bocskay uit naam van zijn troepen, de 'Hajdúk' (Heidukken). Dit was een verzamelnaam voor een samenraapsel van ongeregeld soldatenvolk. De troepen bestonden uit lage edelen, boeren en lijfeigenen die in de loop van de zestiende eeuw van hun woonplaatsen waren verdreven door de Turkse veroveringen en zich verhuurden als soldeniers.¹⁴⁵ De betekenis van de idee van de *natio Hungarica* van Werbóczy, in de zin van de politieke gemeenschap van koningsgetrouwe edelen die stredden voor het katholieke geloof, was zeker niet op hen van toepassing. De troepen hingen grotendeels de protestantse religie aan en werden door de koning, adel en boerenbevolking als de pest van het land gezien, zoals blijkt uit decreten en wetsteksten.¹⁴⁶ In 1602 klaagt de lutherse predikant István Magyari: 'dat bij de Heidukken de christelijke moed ver te zoeken is, omdat zij veel schade aanrichten bij de boerenbevolking en dat op deze manier Hongarije niet bevrijd zal worden'.¹⁴⁷

De politieke achtergrond van het lied is dat de leiding van Bocskay over de opstandelingen en de Heidukken niet als vanzelfsprekend werd beschouwd, omdat hij een zeer slechte naam had in Zevenburgen.¹⁴⁸ In de jaren die voorafgingen aan de opstand was Bocskay (net als Illésházy) verbonden aan het keizerlijk hof en fanatiek pro-Habsburgs. Hij had zelfs tien jaar eerder, tijdens het beruchte 'Bloedcarnaval', verschillende Zevenburgse aristocraten laten terechtstellen, die wilden breken met Rudolf en beoogden het prinsdom te laten aansluiten bij het Ottomaanse rijk. Sinds Bocskay zelf werd bedreigd door de koning, propageerde hij de politiek waarvoor hij

¹⁴³ In deze zin is het vergelijkbaar met de functie van een lied uit de Opstand der Nederlanden: het Wilhelmus.

¹⁴⁴ Het lied is anno 2006 nog steeds populair in Hongarije.

¹⁴⁵ Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* (Boedapest, 1955) 7-8. Aan het begin van de zestiende eeuw, toen het zuidelijke Servische deel van het koninkrijk onder de voet werd gelopen door de Turkse soldaten, maakten etnische Serven de meerderheid uit van de Heidukken. Naarmate de Ottomanen oprukten naar de gebieden die ook bevolkt waren door etnische Hongaren, groeide het aantal Hongaren in de geleederen. László Nagy, "Megint fölszánt magyar világ van..." 81-95

¹⁴⁶ Zie onder meer het decreet van Rudolf uit 1602, negentiende artikel. Gábor Nagy (red.), *Magyar história 1526-1608* (Debrecen, 1998) 358

¹⁴⁷ Magyari István, *Az országokban való sok romlásoknak okairól* 164

¹⁴⁸ László Nagy, *Kard és szerelem* 77

eerder mensen wegens hoogverraad had laten terechtstellen.¹⁴⁹ Het was daarom voor Bocskay van belang het negatieve beeld van zijn persoon bij te stellen en de opdracht voor een loflied past in deze context.

In de lofzang voorziet Szappanos de daden van Bocskay tijdens de eerste maanden van de opstand van een goddelijke legitimatie. De Zevenburgse aristocraat had in oktober 1604 de gekozen leiders van de Heidukken weten over te halen zich aan te sluiten bij zijn verzet tegen de koning en behaalde hierdoor een onverwachte overwinning op de veel sterkere keizerlijke legers van koning Rudolf.¹⁵⁰ Szappanos verklaart deze triomf door deze toe te schrijven aan de invloed van God op de gebeurtenissen. De strijd van Bocskay was geen gewone opstand, maar 'Isten causaja' (een zaak van God), zo stelt hij in het dertiende vers.¹⁵¹

Vervolgens introduceert Szappanos de idee van de Hongaarse gemeenschap door deze tegenover het beeld van de onrechtvaardige koning te plaatsen. Hij beweert dat Rudolf in de ban van Satan is, dat hij zich tegen God, de christenen en het vaderland heeft gekeerd en de oorzaak is van het lijden van de Hongaren en het christendom.¹⁵² Maar de verlossing is in aantocht, zo laat de dichter weten: God heeft zich over de Hongaren ontfermd in de persoon van Bocskay en zal Rudolf straffen. In het eerste vers bezingen de Heidukken Bocskay daarom als de van God gezonden verlosser van de Hongaren, die in de kleren van een knecht en in de vorm van een soldaat als uit de hemel van Christus was neergedaald om zich te bekommeren om de vrijheid en het welzijn van de 'Magyarság', de gemeenschap van alle Hongaren in het Hongaarse rijk.¹⁵³ Bocskay wordt zo verbeeld als de christelijke verlosser van het vaderland en de gemeenschap.

Szappanos verandert in deze strofen bovendien het traditionele negatieve beeld van de Heidukken, door hen voor te stellen als de vrome verdedigers van het vaderland en het werktuig van God in de strijd tegen de Satan. Niet alleen de komst van Bocskay, maar ook de aansluiting van de Heidukken bij de opstand en hun daaropvolgende verandering van levenswijze is het werk van God, zo klinkt het uit de kelen van de Heidukken. In het vierde vers bekennen de Heidukken dat zij lange tijd een zondig leven hebben geleid.¹⁵⁴ Hierdoor stond God hen lang niet bij en vreesden zij Hem, maar sinds de intrede van Bocskay in hun midden heeft Hij zijn genade aan hen geschonken.¹⁵⁵ Dankzij de komst van Bocskay zijn de zondige Heidukken getransformeerd in vrome en dappere verdedigers van het vaderland, zoals blijkt uit het vijfde vers. De Heidukken bidden tot Jezus en roepen zijn naam aan, 'Vitez modon

¹⁴⁹ István György Tóth, "Alternatives in Hungarian History in the Seventeenth Century", in: *Hungarian Studies* (Boedapest, 2000) 173

¹⁵⁰ László Makkai, "István Bocskai's Insurrectionary Army", in: János M. Bak en Béla K. Király (red.), *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary* (New York, 1982) 281-283

¹⁵¹ János Szappanos Debreceni, "Militaris congratulatio comitatus Bihariensis", in: RMKT 258, vers 13, r. 39

¹⁵² Ibidem, 258, vers 13, r. 37-39

¹⁵³ Ibidem, 257, vers 1, r. 1-3 'Magyarság' betekent letterlijk: 'Hongaarseheid', in de zin van het Nederlandse woord 'mensheid'. De term wordt meestal vertaald met 'Hongaarse nationaliteit', wat in deze vroegmoderne context niet een passende vertaling is.

¹⁵⁴ Ibidem, 257, vers 4, r. 11

¹⁵⁵ Ibidem, 257, vers 4, r. 10-12

ellyünk' (leiden een ridderlijk leven) en richten de schenders van het land ('ország') ten gronde. 'Het is tijd om te strijden voor ons arme, mooie vaderland en onze Hongaarse kroon' ('Szegeny szep hazankert, Magyar Koronankert, Ideye vagdalkoznunk'), zo eindigt dit couplet.¹⁵⁶

De dichter verandert het traditionele beeld van de Hongaarse politieke gemeenschap, door de Heidukken te identificeren met de 'nemzet'.¹⁵⁷ Een dergelijke gedachte botste met de traditie, omdat tot dan toe vooral de standen (in de zin van het *regnum*), en dan nog in het bijzonder de adel, met deze term werden aangeduid.¹⁵⁸ Ook de dichter Rimay behoorde tot de adel en zijn gebruik van deze term moet in deze specifieke context worden gezien. Omdat Szappanos met deze nieuwe betekenis een specifiek politiek doel heeft, namelijk de leiderschap van Bocskay over de opstandelingen en zijn troepen te rechtvaardigen, verandert hij ook de legitimerende functie van deze idee van de 'nemzet'.

Szappanos verklaart deze opzettelijke betekenisverandering door te beweren dat de Heidukken een taak van God hebben gekregen. Deze taak houdt het beschermen van kerk en christendom in, door de verdediging van het vaderland tegen de zondige koning.¹⁵⁹ Wegens deze heilige missie staan de nu voorbeeldig levende Heidukken onder bescherming van de hemel en boven de menselijke orde, want ze zijn niet door de wetten, maar door de 'ecclesia' (kerk) aan de wereld gebonden, aldus de dichter.¹⁶⁰ In het lied roepen de Heidukken elkaar daarom op om het land lief te hebben en te strijden voor 'Az Ecclesiaert, Igaz tudományert' (om de kerk en de ware kennis).¹⁶¹ Deze voorstelling van de Heidukken als 'vrome strijders voor kerk en vaderland' was natuurlijk volstrekt denkbeeldig, omdat vriend en vijand klaagde tijdens de opstand over het spoor van vernielingen en verwoestingen dat de Heidukken door Hongarije trokken. Deze verbinding van kerk en politiek in een historisch beeld van de gemeenschap past echter ook in de trend van de 'Konfessionalisierung der Geschichte', zoals Arno Strohmeyer deze in Oostenrijk gedurende dezelfde periode waarnam.¹⁶²

Door de constructie van het beeld van de Heidukken als de door God aangewezen ware vertegenwoordigers van de Hongaarse politieke gemeenschap presenteert de dichter Bocskay als de 'nationale vorst van de Hongaren', die het opneemt tegen de

¹⁵⁶ Ibidem, 257, vers 5, r. 13-15

¹⁵⁷ Ibidem, 259, vers 19, r. 55, 260, vers 29, r. 85 ('nemzetünk')

¹⁵⁸ Graeme Murdock, *Calvinism on the frontier 1600-1660* 300, Tibor Klaniczay, *Stilus, nemzet és civilizáció* (Boedapest, 2001) 14. Bovendien werd aan het einde van de zestiende eeuw een scherper onderscheid gemaakt tussen de juridische-staatkundige afkomst van een persoon, wat met *natio* werd aangeduid en de linguïstisch-etnische afkomst, waarvoor de term *gens* werd gebruikt. Tibor Klaniczay verwijst in dit verband het voorbeeld uit 1597 van een zekere 'Gregorius Schwonaritsch Scharwariens, Pannonius natione, Croata genere'. Tibor Klaniczay, "Die Benennungen 'Hungaria' und 'Pannonia' als Mittel der Identitätssuche der Ungarn", in: Tibor Klaniczay, S. Katalin Németh en Paul Gerhard Schmidt (red.), *Antike Rezeption und Nationale Identität in der Renaissance insbesondere in Deutschland und in Ungarn* (Boedapest, 1993) 107

¹⁵⁹ János Szappanos Debreceni, "Militaris congratulatio comitatus Bihariensis" 259, vers 23, r. 68

¹⁶⁰ 'Az Ecclesiahoz, Nem a külső jökhöz, Köttetünk ez vilagon.' Ibidem, 259, vers 23, r. 69. Het woord *Ecclesia* (letterlijk: kerk) verwijst in deze context naar de protestantse geloofsgemeenschap.

¹⁶¹ Ibidem, 258, vers 7, r. 19 en vers 8, r. 22

¹⁶² Arno Strohmeyer, "Konfessionalisierung der Geschichte? Die ständische Historiographie in Innerösterreich an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert", in: Joachim Bahlcke en Arno Strohmeyer (red.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa* (Stuttgart, 1999) 221-247

‘heidense koning’ Rudolf. Deze wijze van denken wortelt in het calvinistische politieke denken en lijkt, volgens Benda, op de ontwikkeling in de Nederlanden.¹⁶³ Szappanos illustreert de goddelijke uitverkorenheid van Bocskay door hem met bijbelse personages te vereenzelvigen.¹⁶⁴ Hij vergelijkt Bocskay één keer met Mozes¹⁶⁵ en drie keer met Gideon.¹⁶⁶ Bovendien legt hij een verband tussen Jezus die uit Nazareth kwam en Bocskay die uit een klein plaatsje in de Hongaarse provincie Bihar afkomstig was, en die beiden de wereld veranderden.¹⁶⁷ Met deze voorbeelden van leiders uit de Bijbel die zich door God gesteund wisten in hun strijd tegen het wettig gezag, rechtvaardigde de dichter de opstand van Bocskay tegen de koning.

Behalve deze religieuze voorbeelden gebruikte Szappanos ook een meer werelds symbool om Bocskay te steunen: de Hongaarse kroon. Hij introduceert in zijn lied de term ‘koronank’ (onze kroon) en verbindt deze met ‘haza’ en ‘nemzet’. De Heidukken strijden ‘voor ons arme, mooie vaderland en onze Hongaarse kroon’, zoals hierboven al werd geciteerd uit vers 5.¹⁶⁸ Daarna schetst hij het beeld van de ‘gekwetste kroon’ in vers 12, als hij de Heidukken laat klagen dat de Hongaarse kroon met de voeten getreden wordt door de soldaten van de koning.¹⁶⁹ In vers 15 verheffen zij Bocskay tot koning met de ‘koronank’ (onze kroon), maar laten in het volgende vers al weten dat niet zij, maar God hem tot koning van het vaderland heeft verheven.

De Hongaarse kroon wordt hier door Szappanos gebruikt om het leiderschap van Bocskay in de opstand te rechtvaardigen. Deze opzet lijkt merkwaardig, omdat de kroon oorspronkelijk de koningsmacht legitimeerde, maar dat is het niet als zijn idee van de ‘nemzet’ en de ‘korona’ wordt vergeleken met de notie van *natio* en *sacra corona* in het wetboek van Werbőczy. Hierin is de functie van de idee van de *natio* en de heilige kroon van Hongarije de legitimatie van de vrijheid van de verkiezing van de koning door de Hongaarse adel. Op grond van deze kroonbetekenis heeft de *natio Hungarica* het recht een koning te kiezen en deze onder bepaalde voorwaarden ook weer af te zetten of te weerstreven, mocht deze inbreuk maken op hun rechten of op een andere wijze misbruik maken van zijn macht.

Szappanos ontwikkelt dit *natio*-idee verder, door de Heidukken te identificeren met de leden van de *natio Hungarica* (en de Hunnen) en hen de ‘Magyar nemzet’ te noemen. Hij rechtvaardigt deze vergelijking, door te verwijzen naar de goddelijke Genade die met de Heidukken zou zijn. Vervolgens verbindt hij de politieke theorie van Werbőczy met deze idee van de ‘nemzet’. Omdat de traditionele kroonbetekenis de koningsverkiezing voor de *natio* rechtvaardigt en Szappanos de Heidukken met de Hongaarse politieke gemeenschap identificeert, is het logisch dat de kroon in diens gedicht over de Heidukken en Bocskay een rol speelt. Szappanos rechtvaardigt het

¹⁶³ Kálmán Benda, “A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára”, in: *Helikon* (Boedapest, 1971) 322-331

¹⁶⁴ Emil Hargittay, *Gloria, fama, literatura. Az uralkodói eszmény a régi magyarországi fejedelmi tükrökben* (Boedapest, 2001) 26

¹⁶⁵ János Szappanos Debreceni, “Militaris congratulatio comitatus Bihariensis”, 259, vers 18, r. 54

¹⁶⁶ *Ibidem*, 258, vers 14, r. 40, 258, vers 18, r. 54 en 260, vers 28, r. 83. Het beeld van Bocskay als Gideon werd vaker tijdens de opstand gebruikt. Zie ook: Ambrus Földvári, “Historia de victoria Gedeonis”, in: RMKT 380-389 en “Alia historia de iisdem disturbis”, in: *ibidem*, 436 r. 130

¹⁶⁷ János Szappanos Debreceni, “Militaris congratulatio comitatus Bihariensis 259, vers 17, r. 51

¹⁶⁸ *Ibidem*, 257, vers 5, r. 13-15

¹⁶⁹ ‘Az Magyar Coronat, Vilag kivansagat, Labok ala tapodgyak (...)’ *Ibidem*, 258, vers 12, 34

leiderschap van Bocskay via de notie van de Heidukken als *nemzet* met een notie van de Hongaarse kroon.

Behalve de idee van de *natio*, ontwikkelt Szappanos ook de kroonidee. Hij schrijft: 'Magyar Koronank' (onze Hongaarse kroon) in plaats van *sacra corona* (heilige kroon), wat duidt op een gewijzigde betekenis. Dit verschil komt voort uit de veranderde opvattingen over de relatie tussen het karakter van de Hongaarse politieke gemeenschap, de legitimiteit van de macht van de koning en de legitimerende betekenis van de kroon. De functie van het beeld van de 'Magyar Corona' (Hongaarse kroon) is hierdoor drieledig.

De eerste functie van het kroonbeeld is dat de dichter wil laten zien dat de koningsmacht van Rudolf zijn rechtmatigheid heeft verloren. Dit stelt hij voor door het beeld van de kroon 'die met de voeten wordt getreden'. Als tweede is desondanks de kroon verbonden met de 'nemzet', vanwege de geschetste politieke betekenis voor de gemeenschap. Omdat, in de ogen van de auteur, de protestantse Heidukken de ware 'nemzet', *natio* of politieke gemeenschap van de Hongaren waren, behoort de kroon hen toe. De kroon verliest het predikaat 'heilig' in het gedicht, maar wordt 'onze Hongaarse kroon' genoemd. De Heidukken strijden als de ware leden van de 'nemzet' voor de vrijheid van de Hongaren en daarmee voor hun kroon en haar betekenis voor de gemeenschap. Ten derde houdt deze betekenis, volgens Szappanos, in dat de Heidukken het recht hebben zich te verzetten tegen de wettig gekroonde koning en hun eigen koning, met hulp van Gods genade, te kiezen en te laten kronen met hun kroon. De kroon is zo in dit denken verbonden met de legitimiteitscrisis van de Habsburgse vorst, het politieke karakter van de gemeenschap en hun recht op vrijheid.

De beschrijving van de kroon door Szappanos is niet gebaseerd op een werkelijk bestaande toestand, omdat noch de kroon ooit in handen zou komen van de Heidukken, noch Bocskay ooit met deze kroon gekroond zou worden. De kroonbetekenis vormde voor de auteur de verbindende schakel tussen zijn veranderde idee van de Hongaarse 'nemzet' en het beeld van Bocskay als 'nationale koning van de Hongaren'. Szappanos beschrijft op een dichtelijke en beeldende manier een politieke theorie van de Hongaarse 'nemzet'. Deze theorie kwam tegemoet aan de behoefte bij de aanhangers om de opstand tegen de rechtmatige vorst te kunnen rechtvaardigen. Bovendien veranderde de idee van de Hongaarse politieke gemeenschap en de kroon, doordat Szappanos de theorie van Werbóczy had aangepast aan de politieke omstandigheden in 1604.

Door de politieke denkbeelden in het lied, zet Szappanos tevens een culturele verandering in gang. De kroon legitimeert niet meer uitsluitend de koningsmacht, maar fungeert ook als ondersteuning van een theorie van de Hongaarse gemeenschap, die gebaseerd is op een veranderd beeld van de Hongaarse 'nemzet'. In deze laatste betekenis, die in het lied over Bocskay voor het eerst tot uitdrukking komt, staat de kroon los van de koning, maar is deze verbonden met ideeën over het vaderland, de politieke gemeenschap der Hongaren en een nationale leider die de Hongaren en het vaderland zou bevrijden. Deze verandering van de kroonbetekenis, van de rechtvaardiging van de dynastieke macht naar die van de aanspraken van de gemeenschap, is tevens te herkennen in de terminologie. In plaats van de Latijnse term *sacra corona* gebruikt Szappanos het Hongaarse 'Magyar koronank' (onze Hongaarse kroon). Deze laatste term wijst ook op de verbondenheid tussen symbool en Hongaarse gemeenschap.

Bocskay en zijn aanhangers schiepen zo een beeld van de bedreigde Hongaarse politieke gemeenschap, door oude thema's uit de nationale identiteit opnieuw te gebruiken en te verbinden met nieuwe politieke en religieuze denkbeelden. In hun ogen werd de vrijheid en eenheid van de politieke gemeenschap en het rijk bedreigd door de goddeloze tirannenkoning Rudolf en zijn Duitse aanhangers. De door God gezonden nationale vorst Bocskay zou deze gemeenschap en het rijk redden van de ondergang. Het doel van de opstand was daarom de vrijheid en de eenheid te herstellen onder leiding van een nationale vorst.

3.4.5 *Qu<a>erelae, excusationes cum protestatione Regni Hungariae praesertim partium superiorum coram Deo et toto orbe Christiano (1605)*

De veranderde denkbeelden over de Hongaarse politieke gemeenschap werden voor het eerst wereldkundig gemaakt buiten Hongarije tijdens een landsvergadering in 1605. De standen van Noord-Hongarije en Zevenburgen namen deel aan deze bijeenkomst, die vanaf 16 april te Szerencs plaatsvond. Bocskay riep deze vergadering bijeen met het oogmerk om materiële steun te verwerven bij de Hongaarse standen voor de voortzetting van de opstand.¹⁷⁰ Tijdens deze vergadering spraken de standen over hun klachten tegen de koning, formuleerden de doelstellingen van de opstand en overlegden over de te volgen strategie.¹⁷¹

Deze landsvergadering vond plaats op een keerpunt van de opstand, omdat de opstandelingen hun eerste successen op het slagveld tegen de troepen van Rudolf hadden geboekt en steun van de Turken gekregen. Tijdens de bijeenkomst werd het leiderschap van Bocskay bevestigd, doordat hij tot 'prins van Hongarije' werd gekozen door de standen. Hij legde hierbij een eed af, waarin hij zwoer: 'de vrijheden en de wetten van zijn Hongaarse volgelingen te respecteren, die met de wil en instemming van de standen waren aangenomen'.¹⁷² Bocskay kon zich nu in Hongarije en daarbuiten presenteren als door de standen gekozen 'nationale prins', tegenover de gekroonde Duitse koning die zijn gezag bij de Hongaren had verloren. Op deze wijze rechtvaardigde Bocskay het verzet, versterkte zijn machtspositie en verenigde de opstandige delen van het rijk onder zijn leiding als gekozen 'nationale prins' tegenover Rudolf.

De tekst waarin de oorzaken en de doelstellingen van de opstand tegen de koning werd gerechtvaardigd, staat bekend onder de naam 'Szerencsi kiáltvány' ('Verklaring van Szerencs').¹⁷³ Dit stuk werd vooraf geschreven tussen 10 en 24 januari 1605 en

¹⁷⁰ Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* (Boedapest, 1955) 33

¹⁷¹ Ibidem, 33

¹⁷² Een verslag van de vergadering is bewaard gebleven in de aantekeningen van de calvinistische predikant Péter Alvinczi. Kálmán Benda (red.), "Alvinczi Péter kassai prédikátor történeti följegyzései 1598-1622", in: *A Ráday Gyűjtemény évkönyve 1955* (Boedapest, 1956) 14, MOE XI 155. Na de verkiezing volgde geen kroning, al deed in Praag het gerucht van een Venetiaanse gezant de ronde dat Bocskay zich met de 'kroon van de heilige koning László' had laten kronen. Ibidem, 129, noot 2

¹⁷³ „Qu<a>erelae, excusationes cum protestatione Regni Hungariae praesertim partium superiorum coram Deo et toto orbe Christiano”, in: MOE XI 169-184. Een gedeeltelijke vertaling in het Hongaars verscheen in: Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* 93-102. Ook de vertaling in István Sinkovics (red.), *Magyar történeti szöveggyűjtemény II/1-2* (Boedapest, 1968) 285-300, is onvolledig en op sommige plaatsen incorrect. Onder meer wordt *sceptrum* als 'korona' vertaald en ontbreekt het deel over de keizerskroon. Ibidem, 290 en 295

openbaar gemaakt tijdens de landsvergadering van Szerencs.¹⁷⁴ Het belang van deze verklaring is dat de inhoud niet alleen de opstand rechtvaardigde, maar ook de basis vormde van vele politieke teksten in de zeventiende eeuw. Veel van de gebruikte thema's in deze teksten zijn terug te voeren op de inhoud van de verklaring, waaronder het beeld van de Hongaarse politieke gemeenschap. De functie van dit beeld was het verzet van deze gemeenschap tegen de rechtmatige vorst te legitimeren. De verklaring van Szerencs markeert zo opnieuw het begin van een nieuwe ontwikkeling. Het is daarom van belang nader stil te staan bij het ontstaan van deze tekst, de vraag wie de auteur was, hoe de tekst is opgebouwd en welke thema's er een rol in spelen.

Over het ontstaan en de achtergrond van deze sleuteltekst van de opstand is relatief veel bekend door vermelding in de bekentenissen van Bocatius tijdens zijn gevangenschap en door de opmerkingen hierover in zijn memoires (1611). De aanleiding van dit schrijven was, volgens hem, het verschijnen van een in Nürnberg gedrukt tractaat, waarin de *gens Hungarica* werd verweten dat ze zich hadden aangesloten bij de Turken 'ten koste van het bloed van christenen en Duitsers'.¹⁷⁵ Hieruit volgt dat de verklaring mede tot doel had de noodzaak van dit verbond met de Turken te beargumenteren.

De Verklaring is niet ondertekend en een auteur is dientengevolge niet met zekerheid aan te wijzen. Uit een beschrijving van Bocatius over het ontstaan van een vergelijkbaar manifest, dat op grond van de inhoud sterke gelijkenis vertoont met de verklaring, blijkt dat verschillende mensen bij de totstandkoming waren betrokken.¹⁷⁶ Bocatius beweert dat Bocskay zeer ontstemd was over het Duitse vlugschrift. Hierna gaf de landsvergadering (vermoedelijk die van Szerencs) aan Illésházy, György Hoffman, Rimay en Bocatius de opdracht een reactie te schrijven. In deze tekst zouden de oorzaken van de opstand en de vredesvoorwaarden worden beschreven. Een ander thema zou het grote gevaar zijn dat het christendom zou bedreigen, indien de vrede niet zou worden gesloten.¹⁷⁷ Daarna stelt Bocatius dat de versie van Illésházy werd uitgekozen, waarna hij de inhoud beschrijft, die in grote lijnen overeenkomt met die van de Verklaring van Szerencs.

De historicus László Nagy beweert daarentegen dat Mihály Káthay, de kanselier en belangrijkste raadgever van Bocskay gedurende de eerste maanden van de opstand, als de meest waarschijnlijke auteur van het stuk kan worden beschouwd.¹⁷⁸ Deze katholieke aristocraat, legeraanvoerder en humanist, was de belangrijkste theoreticus van het verzet tegen de koning, vóór de aansluiting van Illésházy bij de opstandelingen

¹⁷⁴ László Makkai, "Bocskai és Európai kortársai" 486, László Nagy, "A magyar politikai történetéhez (az 1605-ös kiáltvány Európa népeihez)", in: *Magyar Tudomány* 88 (Boedapest, 1981) 358-365, László Nagy, "Ki volt a szerzője a szabadságért fegyvert fogott magyar rendek Európához intézett kiáltványának?", in: Béla Varjas (red.), *Irodalom és ideológia a 16-17. században* 176

¹⁷⁵ Johannes Bocatius, "Olympias Carceraria" 119 r. 23

¹⁷⁶ „Interrogatoria für Johann Bocatium”, in: IOPr 224 (ad 20)

¹⁷⁷ Johannes Bocatius, "Olympias Carceraria", 119 r. 24

¹⁷⁸ De auteur van dit manifest is lange tijd onderwerp geweest van discussie. In 1883 heeft Károlyi gesteld dat Illésházy de auteur niet kon zijn, omdat hij op het moment van verschijnen nog niet in Hongarije was. MOE XI, 140, noot 2. Meer dan honderd jaar later beargumenteerde László Nagy dat Káthay (Kátai) (†1607) als de vermoedelijke auteur van het stuk kan worden beschouwd. László Nagy, "Ki volt a szerzője..." 175-185 en László Nagy, *Botránykövek régvolt históriáinkban* (Boedapest, 1997) 150-154. Het stuk is zover ons bekend niet tijdens de opstand in druk verschenen.

in 1605.¹⁷⁹ Naast zijn literaire werk schreef hij diverse politieke stukken die de opstand moesten legitimeren.¹⁸⁰ Bocskay leverde volgens Nagy de belangrijkste politieke ideeën, die het verzet tegen de koning rechtvaardigden, en Káthay was degene die deze denkbeelden in het stuk verwerkte. Nagy beweert dat hij daartoe de opdracht had gekregen van Bocskay, omdat Káthay als katholiek en humanist aan het hof van Bocskay de juiste persoon was die dergelijke opvattingen voor een Europees publiek op een tactische wijze onder woorden kon brengen.¹⁸¹ Natuurlijk is het ook mogelijk dat Káthay, ongeacht zijn religieuze opvattingen, als belangrijkste politieke denker aan het hof het beste in staat was om de ideeën van Bocskay wereldkundig te maken.

Gezien het belang van deze sleuteltekst van de Bocskay-opstand, is het merkwaardig dat niets bekend is over de eventuele publicatie van deze tekst en evenmin over een andere wijze waarop de inhoud werd verspreid tijdens de opstand. De Hongaarse historicus Árpád Károlyi heeft zijn uitgave uit 1899 gebaseerd op een versie uit het Weense hofarchief, zonder de precieze herkomst te vermelden.¹⁸² Deze uitgave van Károlyi wordt nog steeds gebruikt en geciteerd door historici, zonder dat deze ooit nog eens is vergeleken met de oorspronkelijke tekst. Behalve dit exemplaar in Wenen, wordt een versie genoemd met een iets afwijkende titel, in een inventarisatie van de bezittingen van Bocatius, die in februari 1606 in beslag waren genomen.¹⁸³ Behalve deze verwijzingen ontbreekt voor zover ons bekend elk spoor van andere exemplaren in handschrift of in druk.

Behalve deze Latijnse versie, bestaan nog teksten in andere talen die vermoedelijk gebaseerd zijn op de verklaring of daarmee identiek zijn. In 1605 werd in Londen een tekst gedrukt met de titel: ‘Declaration of the lordes and states of the Realme of Hungarie...’, die uit het Frans zou zijn vertaald.¹⁸⁴ De Duitse variant van deze tekst, die wat betreft de inhoud overeenkomt met de verklaring, is getiteld: ‘Copey eines Sendtschreibens’. Deze heeft de vorm van een fictief epistel aan een naamloze ‘Duitse vrijheer’, is vertaald uit het Hongaars in het Duits en gedrukt in 1605.¹⁸⁵ Deze, door Bocskay, Káthay en Simon Péchy ondertekende tekst, lijkt een verkorte versie van de

¹⁷⁹ Káthay werd in 1607 na de plotselinge dood van Bocskay door de Heidukken vermoord, omdat zij hem ten onrechte ervan verdachten dat hij de prins had vergiftigd. Volgens Nagy had Illésházy hen de opdracht voor deze moord gegeven. László Nagy, “Káthay Mihály a magyar históriában”, in: *Valóság* 9 (Boedapest, 1976) 93-108, Andrea Molnár, *Fürst Stefan Bocskay* 257

¹⁸⁰ László Nagy, “Ki volt a szerzője” 175

¹⁸¹ László Nagy, *Botránykövek régvolt históriáinkban* 153

¹⁸² Zie: MOE XI 184

¹⁸³ Zie: *Item Quaerelae etc.*, in: „II/B Inventaria 2”, in: IOPr 472 r. 59

¹⁸⁴ *A Declaration of the Lordes and states of the Realme of Hungarie, contayning the reasons which mooved them to oppose the violence practised upon the inhabitants of the foresaid cuntry by the Emperours subiects. Tr. out of French. (24 ap. 1605)* (Londen, 1605), British Library 1193.k.35.(1) en Bodleian Library in Oxford, 4° E 3(5) Art.BS., László Makkai, “Bocskai és Európai kortársai” 487, László Makkai, “A Bocskai-felkelés” 742, Robert J.W. Evans, *The Making of the Habsburg Monarchy* (Oxford, 1979) 267. Ik heb deze Engelse versies niet kunnen raadplegen.

¹⁸⁵ [Stephanus Botschgay, Michael Kathay, Simon Bechy], *Copey eines Sendtschreibens / welches Stephan Botschkay / etc. An einen Hungarischen Herrn / seinen Blutsverwandten / von jetzigem Zustand und Kriegswesen in Hungarn / gethan. Aus seiner Sprach in die Hochteutsche ubergesetzt.* (s.l., 1605), RMK III. 1023/a, kopie in OSZK van een exemplaar uit Finland en in HAB. Ook verschenen als: *Sendtschreiben welches von jetzigen Zustand und Kriegswesen in Hungarn getan, aus seiner Sprach in die Hochdeutsche ubergesetzt...* (s.l., 1605), RMK III. 5713. Deze versie heb ik niet kunnen raadplegen.

verklaring, op grond van de gebruikte thema's, de auteurs, de plaats en de datum: d.d. 2 april 1605 te Szerencs.

De kwestie wie de bedenker is geweest van de ideeën uit de oorspronkelijke verklaring, lijkt zo opgelost. Deze Duitse zendbrief, waarvan het bestaan onbekend was aan Nagy en Makkai, ondersteunt de stelling dat Káthay de auteur van de verklaring is. Behalve Káthay, kan ook Bocskay als auteur en Péchy als auteur of redacteur worden beschouwd. Deze constatering gaat in tegen de bewering van Bocatius, dat Illésházy de genius zou zijn geweest achter de inhoud van de verklaring.

De reden voor deze bewering kan zijn dat in 1611, het jaar waarin Bocatius zijn memoires publiceerde, de Hongaren liever niet meer aan Káthay wilden worden herinnerd. Káthay was in ongenade gevallen vanwege de verdenking dat hij Bocskay zou hebben vermoord, waarna hij door de Heidukken in 1607 werd geëxecuteerd. Illésházy genoot toen echter een groot respect bij de Hongaren. De toeschrijving aan hem van dit stuk door Bocatius is wellicht een uiting van dit respect. Daarentegen kan Illésházy wel als de inspiratiebron voor de ideeën over de koningsmacht in het stuk worden beschouwd, omdat deze overeenkomen met delen uit zijn protestbrief aan de koning. Ook is de invloed van Berger merkbaar in de opvattingen over de noodzaak van een goede regering in het Hongaarse rijk voor de legitimatie van de macht van de Habsburgse koning.

Het politieke doel van de verklaring is steun te verwerven in het christelijke Europa, in het bijzonder bij de Duitse keurvorsten, voor het verzet van Bocskay tegen de politiek van de Habsburgse vorst. Dit verzoek wordt gedaan tegen de achtergrond dat Bocskay inmiddels steun heeft gezocht bij de Turken, de ervijanden van het christelijke Europa. De inhoud rechtvaardigt daarom enerzijds het verzet tegen de legitieme koning van de Hongaren en anderzijds de aansluiting van de Hongaren bij de Turken. De oorzaak van het verzet is volgens de auteurs de onrechtvaardige regering van de Habsburgse vorst, die daarom het belangrijkste thema in het betoog is. De stelling die de auteurs op grond van dit thema verdedigen luidt, dat als gevolg van de politiek van de koning om Hongarije en de Hongaren te vernietigen, zij gedwongen waren zich te verzetten tegen de legitieme koning en steun te zoeken bij de Ottomanen. Zij onderbouwen dit door uitgebreid uiteen te zetten wat de afgelopen jaren de gevolgen van de politiek van Rudolf voor het land en de bevolking waren geweest.

Het krachtigste beeld dat dit betoog moest ondersteunen, was de verbeelding van 'nemzet' en 'haza' als *propugnatio christianorum* (bolwerk van het christendom). In dit beeld wordt het territorium van het Hongaarse koninkrijk (en het Hongaarse volk) voorgesteld als een denkbeeldige verdedigingsmuur, die het West-Europese christendom tegen het gevaar van de heidense Turken uit het oosten beschermt.¹⁸⁶ Aan deze verbeelding lag de gedachte ten grondslag dat de verdediging van het christendom

¹⁸⁶ Lajos Terbe, *Egy európai szállóige életrajza* (Boedapest, 1937), József Deér, *Pogány magyarság, keresztény magyarság* (Boedapest, 1938, 21993) 219-262, Kálmán Benda, *A magyar nemzeti hivatástudat története a XV-XVII. században* (Boedapest, 1942), Ágnes R. Várkonyi, "A török kiűzésének tervei Európában és Magyarországon", in: Ágnes R. Várkonyi (red.), *Magyarország keresztútjain* (Boedapest, 1978) 177-184, Ágnes R. Várkonyi, "A török kiűzésének eszméje a magyar politikai gondolkodásban a XVII. század közepén", in: ibidem, 393-403, Lajos Hopp, *Az "antemurale" és "conformitas" humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban* (Boedapest, 1992), Ágnes R. Várkonyi, "Az egység jelképei a megosztottság másfél évszázadában", in: *A hadtörténeti múzeum értesítője* (Acta Musei Militaris in Hungaria) 4 (Boedapest, 2002) 65

de heilige taak van de Hongaren binnen de christelijke gemeenschap van Europa was. Deze voorstelling dateert al uit de Middeleeuwen en was bedacht aan het Hongaarse koningshof. De oorspronkelijke functie van dit beeld was de rechtvaardiging van de expansieve machtspolitiek van de Hongaarse koningen in het midden van Europa. Als zodanig was het verbonden met de voorstelling van de Hongaarse koning als *defensor christianitatis* (verdediger van het christendom).¹⁸⁷ In de vijftiende eeuw verscheen het beeld vaker in de literatuur, als gevolg van de dreiging van het zich uitbreidende Ottomaanse rijk aan de zuidgrenzen van het Hongaarse rijk.

De functie van dit beeld veranderde in het begin van de zestiende eeuw als gevolg van de ondergang van het middeleeuwse Hongaarse rijk na de slag bij Mohács in 1526. Ditmaal moet deze voorstelling de Europese machthebbers overtuigen van het strategische belang van Hongarije voor de verdediging van Europa en de hieruit voortvloeiende noodzaak van het herstel van het rijk binnen de oorspronkelijke grenzen. Daar de herovering lange tijd een politieke wensdroom bleef, was dit beeld een ondersteuning van de oproep dat de resten van het Hongaarse rijk voor het christelijke Europa moesten worden behouden.

Een dergelijke verbeelding van Hongarije verscheen gedurende de zestiende en de zeventiende eeuw in vele gedaanten in het genre van de 'klachtliteratuur', en hoofdzakelijk in het Duitse rijk.¹⁸⁸ Deze literatuur kreeg de naam vanwege het thema en de gebruikte stijl. Het hoofdthema van deze teksten is de beklagenswaardige toestand van het rijk en het volk van Hongarije, dat in de vorm van een emotionele 'jammerklacht' aan het Europese publiek werd gepresenteerd. In deze werken werd het beeld van de verdedigingsmuur gekoppeld aan het thema van het 'lijden van de Hongaren', omdat de auteurs beweren dat de toestand van het land en het volk het gevolg is van hun goddelijke taak. Het doel van deze literaire werken was financiële, militaire en politieke steun te verwerven in Europa, in het bijzonder in het Duitse rijk, voor de strijd tegen de Turken op het Hongaarse territorium. De reden voor het verschijnen van dergelijke pamfletten was dat tijdens de Duitse rijksdagen werd besloten over de enorme uitgaven voor de verdedigingsstructuur in het Hongaarse koninkrijk.

De verschijning van de Verklaring van Szerencs markeert een nieuwe ontwikkeling in deze literatuur, omdat opnieuw de legitimerende functie van de voorstelling verandert.¹⁸⁹ Het hoofddoel van de verklaring is steun te verwerven in Europa voor het verzet tegen de politiek van de keizer in Hongarije. Het beeld fungeert hier niet als ondersteuning van het verzoek om geld voor de keizer, maar als rechtvaardiging van de politieke boodschap van Bocskay en de opstandelingen. Deze legitimerende betekenis komt tot uitdrukking in de tekst door de volgende drie functies van het beeld. De eerste is aan het beoogde lezerspubliek een voorstelling te geven van de Hongaarse politieke gemeenschap en Hongarije. Als tweede fungeert het om de band tussen de Hongaarse gemeenschap en de volkeren van Europa te verbeelden. Ten derde dient het om de legitimatie van het gezag van de keizer in Europa te ondermijnen. Op grond van deze voorstelling van de Hongaarse gemeenschap, de band met Europa en het

¹⁸⁷ József Deér, *Pogány magyarság, keresztény magyarság* 256

¹⁸⁸ Mihály Imre, "*Magyarország panasza*" (Debrecen, 1995) 160

¹⁸⁹ *Ibidem*, 161

negatieve beeld van de keizer, wordt de politieke boodschap van Bocskay overgedragen aan de lezers of toehoorders.

De tekst begint met een uiteenzetting over de Hongaren, hun gemeenschap, hun rijk en hun plaats in het christelijke Europa.¹⁹⁰ De belangrijkste eigenschap van het Hongaarse volk is het lijden als gevolg van de oorlog tegen de Turken. De oorzaak van dit lijden is de taak van de Hongaren en hun rijk om als verdedigingsmuur van het christendom te fungeren. Hierdoor stellen de auteurs de Hongaarse gemeenschap naar Europa voor als een eenheid. De auteurs verwijzen hiermee naar een bekende situatie, omdat 'het lijden van de Hongaren' een bekend thema was in de talloze nieuwsberichten en vlugschriften die in Europa verschenen over de toestand van Hongarije.¹⁹¹ Nadat de auteurs kort de geschiedenis van de strijd tegen de Turken hebben uiteengezet, gaan ze in op het karakter van het Hongaarse volk. In hun ogen zijn Hongaren sterke, trouwe en standvastige mensen, die hun geloof behielden en verdedigden en liever de dood verkozen dan te moeten scheiden van de christelijke volkeren. Dit is volgens hen de reden dat de Hongaren altijd vredesvoorstellen van de Turken hebben afgewezen.

Daarna neemt het verhaal een onverwachte wending, als de auteurs beweren dat, tegen alle verwachtingen in, de verdedigingsmuur van het christendom is omgevallen. Zij stellen dat dit niet het gevolg was van de vijandelijke kanonnen, maar dat hun gekozen en beëdigde koning de muur heeft ondergraven en ondermijnd. Vervolgens wordt deze 'val van de muur' verklaard. De auteurs stellen dat in het begin van zijn regering de Hongaren hun koning nog van harte gesteund hadden. Zij hadden hun koning enthousiast gekozen en laten kronen, nadat hij had beloofd hun rechten en wetten te respecteren. Nadien hebben zij welwillend zoveel belasting aan deze koning betaald en troepen geleverd als nog nooit in de geschiedenis was voorgekomen. Ook al duurde de oorlog in Hongarije tegen de Turken vijftien jaar, toch hebben de Hongaren deze last sterk en moedig gedragen en niet geklaagd, zo beweren zij.

Het breekpunt kwam volgens de opstellers toen de Hongaren uitgeput waren van het verdedigen van het christendom en van zichzelf, en hoopten op een betere toekomst.¹⁹² Op dat moment besloot Rudolf gebruik te maken van de situatie en zijn plan uit te voeren als dank voor de trouwe Hongaren, de verdedigers van het christendom. Deze opzet hield de vernietiging van de Hongaren en de onderwerping van Hongarije in door het als provincie onder de macht en de scepter van het 'Oostenrijkse huis' te brengen. De schrijvers suggereren dat de koning deze beslissing nam vanwege het geld dat dit plan zou opleveren. Hij bracht dit plan onder het mom van de 'verdediging van het christendom' ten uitvoer, met het geld en de mankracht die hij van Europa had gekregen om datzelfde christendom te beschermen.

Vervolgens dragen de schrijvers argumenten aan die moeten bewijzen dat Rudolf werkelijk deze politiek nastreeft. Het eerste argument luidt dat hij de almacht in zijn rijk wil verwerven en daarom een einde wil maken aan de aparte status van Hongarije in het

¹⁹⁰ MOE XI 168

¹⁹¹ De literatuur over dit onderwerp is omvangrijk. Voor de Nederlandse vlugschriften zie: Nicolette Mout, "Das Bild Ungarns in der Niederländischen Öffentlichen Meinung des 16. Jahrhunderts", in: Mihály Balázs e.a. (red.), *Művelődési törekvések a korai újkorban (Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére)* (Szeged, 1997) 415-432

¹⁹² MOE XI 170

Habsburgse rijk.¹⁹³ Gesteund door zijn slechte raadgevers, bekommert de koning zich niet om God, de wet of rechtvaardigheid, maar is hij uit op *absoluta potentia* (absolute macht) als een *tyrannus* (tiran), zo beweren de auteurs.¹⁹⁴ In navolging van Illésházy stellen zij dat Rudolf zichzelf boven de wet plaatst en onder verwijzing naar zijn koningschap iedere tegenspraak dreigt met de hoogste straf. In hun ogen heeft alleen God onbeperkte macht, maar zelfs Hij regeert via wetten, zoals de wijzen dag na dag vaststellen. Rudolf is sterfelijk en ook hij is gebonden aan de wetten en zijn eed, zo houden de opstellers de koning voor.

Een tweede argument verwijst naar de wijze waarop Rudolf de oorlogsinspanningen organiseerde in het land.¹⁹⁵ De auteurs beweren dat Rudolf het land verwoest, door de enorme hoeveelheden soldaten die hij in het rijk onderbrengt. Ze stellen dat de hele Hongaarse bevolking onder de terreur van dit leger zucht. Naar aanleiding van de klachten over de soldaten heeft Rudolf besloten hun soldij in te houden, maar deze hebben dit verlies goedge maakt door de bevolking nog meer afhankelijk te maken. De koning heeft vervolgens dit geld, dat bestemd was voor de verdediging van Hongarije, in zijn eigen staatskas terecht laten komen. Vervolgens verbinden de auteurs de financiële steun van Europa met de keizerskroon die Rudolf in 1602 had laten maken, als zij beweren dat deze kroon is betaald met het geld dat voor de verdediging van het christendom was bestemd.¹⁹⁶ Zij stellen dat deze onnodige en dure kroon de perfide machtsambities van de keizer weerspiegelt.

Het derde argument verwijst naar de band tussen het recht op bezit en de politieke rechten in het Hongaarse rijk. Rudolf heeft volgens hen *cameras* (kamers) ingesteld om door onteigeningen zoveel mogelijk geld uit het land te persen, waarmee hij niet alleen het recht op bezit heeft aangetast, maar ook de politieke rechten beknot.¹⁹⁷ De onteigende bezittingen schenkt de koning aan diegene die belooft niet tegen de beslissingen van de vorst tijdens de landdagen in te gaan, zo stellen zij. Bovendien trekt de koning nog meer macht naar zich toe, door 'Duitse boeren' toe te laten tot de hoge clerus en aristocratie. Tevens houdt hij zich niet aan zijn beloftes. De auteurs verzuchten dat: 'als het niet mogelijk is volgens de wetten te leven, het niet mogelijk is te leven'.¹⁹⁸

Het vierde argument heeft ook betrekking op de wijziging van de machtsverhoudingen ten gunste van de koning, door de verandering van de etnische verhoudingen in het rijk. De auteurs stellen dat alle ambten in het rijk naar Duitsers in plaats van naar Hongaren gaan.¹⁹⁹ Hierbij doelen zij op de commandantposten, die onder Duits bevel waren geplaatst. De opstellers verwijzen opnieuw naar het beeld van de verdedigingsmuur, als zij stellen dat de Duitsers, gezien het recente verlies van de verdedigingsbastions Eger en Kanisza, minder goed in staat zijn om het christendom te verdedigen. Het doel van dergelijke beslissingen is het voortduren van de oorlog, waardoor de koning nog meer profijt kan halen uit het rijk.

¹⁹³ Ibidem, 171

¹⁹⁴ Ibidem, 171-172

¹⁹⁵ Ibidem, 172-173

¹⁹⁶ 'Hinc regia corona recens fabricata (...) et alia id genus multis centenis millium tallerorum constantia (...).' Ibidem, 173

¹⁹⁷ MOE XI 174

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ Ibidem, 174-175

Het vijfde argument luidt dat Rudolf de godsdienstvrijheid van zijn onderdanen beperkt. In dit deel gebruiken de auteurs het eerder besproken beeld van de steden als 'leden van de kroon'. De auteurs besluiten door te stellen dat God de heersers de macht gaf over hun lichaam, maar niet over hun ziel en daarmee over hun geloofsovertuigingen.

Als zesde noemen de auteurs de verzwakking en vernietiging van de aristocratie. Rudolf verandert de beslissingen van de landdagen doelbewust naar zijn zin en houdt gedane beloftes niet. Zo dwong hij de Hongaren om Oostenrijkers in hun aristocratische gelederen op te nemen en onteigent hij Hongaarse aristocraten. Door deze vernietiging van de magnaten wordt het land verzwakt. Volgens de verklaring hebben de Hongaren geprotesteerd tegen deze maatregelen, maar was dit alles tevergeefs. Hierbij verwijzen de auteurs naar de protestbrief van 1603, die volgens hen door het surplus van de gemeenschap aan de koning zou zijn aangeboden. Helaas ontving de koning hen niet. De auteurs stellen daarom, dat Rudolf meer een schim is dan een koning. Zijn enige doel is het vernietigen van de adel, het ontkrachten van de wetten en het transformeren tot een kolonie van het eens zo bloeiende Hongaarse rijk.

Nadat de opstellers op deze manier hebben aangetoond wat de politiek van Rudolf in concreto inhoudt, behandelen zij zijn beleid gedurende de periode 1603-1605. Daarbij gaan zij uitgebreid in op het onrecht dat bepaalde leden van de aristocratie is aangedaan en legitimeren zij het verzet van verschillende van deze leden, zoals Bocskay, zijn rechterhand Bálint Homonnai Drugeth en Illésházy, tegen de koning. In het bijzonder besteden de auteurs aandacht aan de casus van de laatste, omdat Illésházy zich vlak voor de bekendmaking van de verklaring bij de opstand van Bocskay had aangesloten. Vervolgens stellen de auteurs dat de Hongaren het recht hebben om in opstand te komen, maar van dat recht geen gebruik hebben gemaakt. Zij baseren zich op bepaalde artikelen uit het wetboek van Werbőczy, als zij stellen dat volgens de Hongaarse wet de inwoners het recht hebben zich tegen een koning te verzetten die de wetten schendt.²⁰⁰ Pas op het moment dat de koning geweld tegen hen gebruikte, hebben zij naar de wapens gegrepen. Rudolf gaf opdracht Noord-Hongarije te verwoesten, de aristocratie te vernietigen, te onteigenen en te vervangen door Duitsers, net als in Zevenburgen, hetgeen de directe aanleiding tot de opstand was.

Nadat de auteurs de oorzaak van de opstand hebben uiteengezet, verklaren zij het leiderschap van Bocskay met betrekking tot de opstand in een mythische beschrijving van de gebeurtenissen. Het beeld dat zij schetsen van Bocskay en de Heidukken komt overeen met dat in het loflied van Szappanos. De auteurs verbeelden in dit verhaal de opstand als een gebeurtenis waarin alle Hongaren worden verenigd door een van God gezonden leider, die het vaderland bevrijdt van een onrechtvaardige koning en een vreemd volk. Op het moment dat de helpers van de koning bij Bocskay waren aangekomen, wist deze met de hulp van God te ontsnappen. Vervolgens deed hij een beroep op de Heidukken en vertelde in wat voor gevaar de Hongaren waren terechtgekomen. De Heidukken versloegen vervolgens met de horigen van Bocskay het Duitse leger. Hierna sloot ook het volk zich bij Bocskay aan, omdat zij in hem een door God gezonden redder van het vaderland zagen.

²⁰⁰ Ibidem, 180

De opstellers ontwikkelden de fictie van Szappanos verder door de band van Bocskay met de Turken in het verhaal te betrekken. Zij beweren in de verklaring dat Rudolf de troepen, die bestemd waren voor de verdediging van het christelijke Europa, tegen Bocskay inzette. Bocskay was vervolgens gedwongen om hulp te vragen aan de Turken. Zij stellen dat dit verzoek geen opzet was van Bocskay, maar uit nood was geboren en alleen was ingegeven vanuit de noodzaak om de Hongaren te verdedigen. Bovendien voegen zij hieraan toe, dat Bocskay dacht dat de natuurlijke vijand eerlijker, goedgunstiger en rechtvaardiger zou zijn dan de christelijke keizer. Ze stellen bovendien dat de almachtige God aan hun kant staat, omdat hij opkomt voor de onderdrukten en vanwege begane zonden koninkrijken van het ene aan het andere volk schenkt.

Hierna begint het deel met de politieke boodschap van Bocskay en zijn medestanders.²⁰¹ Opnieuw beweren de auteurs dat de enige reden van de opstand de noodzaak was niet vernietigd te worden. Hierbij beroepen ze zich op het *jus naturae* (natuurrecht), volgens welke zelfs de redeloze dieren het recht hebben zich bij gevaar te verdedigen. Zij smeken 'Europa' het op te nemen voor de Hongaren en zich te verzetten tegen de keizer. Hierna verandert het beeld en stellen de auteurs opnieuw de Hongaren voor als 'Hongarije' en de 'verdedigingsmuur van het christendom'. Als zij (Hongarije en de Hongaren) eenmaal van deze vorst verlost zijn, zo beweren de schrijvers, dan zullen ze opnieuw Europa verdedigen als verdedigingsmuur, zoals zij dat altijd hebben gedaan. Nu de Hongaren zich hebben aangesloten bij de Turken, zijn volgens hen Oostenrijk, Moravië, Polen en het Boheemse koninkrijk ook niet meer veilig, omdat: 'voor wie eenmaal Hongarije heeft overwonnen, niets meer onmogelijk is'.²⁰²

Vervolgens richten de opstellers zich op de persoonlijkheid van Rudolf en proberen zij een vergelijking te trekken tussen zijn karakter en zijn politiek.²⁰³ Het doel hiervan is duidelijk te maken dat Rudolf's tirannieke politiek wortelt in zijn zieke karakter. In hun ogen gaan zijn daden in tegen de belangen van zijn rijk, zijn onderdanen en hemzelf: Rudolf heeft zijn eigen verdedigingsmuur gesloopt, Zevenburgen, dat Zsigmond Báthori uit vrije wil aan hem had geschonken, heeft hij verwoest. Ook zuigt hij zijn eigen onderdanen uit en probeert hij hen te vernietigen. De auteurs vrezen dat eenzelfde lot ook de rest van het Habsburgse rijk staat te wachten, omdat de perfide plannen van de vorst voortkomen uit zijn slechte karakter. Zij verklaren zijn politiek als tiran uit de *morbus melancholiae* (melancholie) die hem regeert, waar slechts onbruikbare plannen en slechte intenties uit voortkomen. Hierdoor luistert Rudolf niet naar goede raad, sluit hij zich af van de wereld, gaat op in zijn ziekte en gedraagt zich niet in overeenstemming met zijn koninklijke waardigheid. De schrijvers gaan zelfs zo ver te suggereren dat de koning geen christen is en daarom de wijsheid en de geboden van God naast zich neer legt, en tevens een schandelijk buitenechtelijk leven leidt. Bovendien beweren zij dat zijn geestestoestand de reden is geweest dat de koning de vredesvoorstellen met de Turken heeft afgewezen, omdat dit wellicht gunstig zou zijn voor zijn onderdanen, maar niet voor zijn ziekte en lijden.²⁰⁴ Zij roepen daarom de volkeren en vorsten van Europa op de redding van het christendom te stellen boven de melancholie en het lijden van de vorst.

²⁰¹ Ibidem, 182

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Ibidem, 183

²⁰⁴ Ibidem, 183-184

Op grond van dit deel lijken de auteurs te willen stellen dat Rudolf, vanwege zijn ziekte, in de ban van het kwaad is en het hele christendom wil meesleuren in zijn ondergang. Hiervoor hadden zij Bocskay geportretteerd als de van God gezonden verlosser van de Hongaren. In de laatste alinea komen zij hierop terug, als zij de Europeanen oproepen het christendom te redden door de hulp aan Hongarije.²⁰⁵ De opstand van Bocskay is in de verbeelding van de auteurs een gevecht geworden tussen de ware christelijke ridder en de heidense tiran, een strijd tussen goed en kwaad.

3.4.6 Oproep aan de landdag van Zevenburgen (1605)

In dezelfde maand dat de Verklaring van Szerencs werd opgesteld, deed de landsvergadering van Szerencs een oproep tot 'nationale eenheid' aan de landdag van Zevenburgen.²⁰⁶ In deze brief ondersteunen de standen de machtsaanspraken van Bocskay en proberen zij de standen van Zevenburgen over te halen zich aan te sluiten bij de opstandelingen. Daar de inhoud van deze tekst bedoeld was voor een binnenlands gehoor, komt de bastionmetafoor niet voor in de tekst. Ook de gebruikte terminologie verschilt van het manifest aan het christelijke Europa, omdat de auteurs de term 'Magyar nemzet' gebruiken, in plaats van de term *Hungaros* (Hongaren) die in de verklaring voorkomt.

Deze oproep staat in het teken van de vrijheid van de 'nemzet' en de eenheid van het rijk. In de brief roepen de standen in vergadering op tot redding van de Hongaarse 'nemzet' door het herstel van de vrijheid in het koninkrijk.²⁰⁷ De vrijheid had in hun ogen te lijden gehad onder de onbarmhartigheid van de Duitse natie, de strijd om het geloof en de schending van de wetten. Zij stellen dat God zich heeft ontfermd over de Hongaarse gemeenschap. De Hongaren hebben uit hun midden in alle vrijheid een prins gekozen die hen uit de slavernij zal verlossen. De opstellers hopen dat Zevenburgen, dat zo lang van het Hongaarse koninkrijk gescheiden was, bij die gelegenheid zich weer zal aansluiten bij Hongarije. In de brief gebruiken de standen bovendien de organische metafoor. De verzamelde standen in Szerencs roepen hun 'broeders' in Zevenburgen op 'om onder het gezag van de vrij gekozen prins weer een heel lichaam van de weinige resten van de Hongaarse 'nemzet' te maken, van elkaar te houden en de mooie vrijheid te beschermen'.²⁰⁸

Zoals ook uit deze oproep blijkt, werd de notie van vrijheid voor de 'Magyar nemzet' de belangrijkste idee voor de opstandelingen. In de uitvoerige correspondentie die Bocskay met Hongaarse magnaten en anderen onderhield, benadrukt hij diverse keren dat het streven naar vrijheid van de 'Magyar nemzet' de belangrijkste doelstelling van zijn opstand was.²⁰⁹ De inhoud van deze term 'vrijheid' voor de politieke gemeenschap verwees oorspronkelijk naar de vrije verkiezing van de Hongaarse koning,

²⁰⁵ Ibidem, 184

²⁰⁶ „Generosis, egregiis et nobilibus agilibus dominis capitaneis, iudicibus viceiudicibusque regiis, necnon primoribus, primipilis et universitati Siculorum Transilvaniensium dominis, amicis et fratribus nobis honorandis”, in: Sándor Szilágyi (red.), *Erdélyi országgyűlési emlékek V* (Boedapest, 1879) 377-380

²⁰⁷ Ibidem, 378

²⁰⁸ Ibidem, 379-380

²⁰⁹ Brief István Bocskay aan Miklós Istvánffy, d.d. 16 juni 1605, in: Andrea Molnár, *Fürst Stefan Bocskay als Staatsmann und Persönlichkeit im Spiegel seiner Briefe 1598-1606* 129-130, István Bocskay aan Miklós Thurzó, Kassa, d.d. 17 juni 1605, ibidem, 130-131

het enige institutionele recht van de Hongaarse standen, dat verbonden was aan en gelegitimeerd werd door de traditie van de kroon. In de loop van de opstand veranderde deze notie door de ontwikkeling van de idee van de 'nemzet', zoals blijkt uit de correspondentie van Bocskay, het manifest van Szerencs en de brief aan de standen van Zevenburgen. In deze bronnen betekent 'vrijheid' van de 'nemzet' de vrije verkiezing door de politieke gemeenschap van een nationale koning, die het koninkrijk en de Hongaarse gemeenschap zou herenigen en de wetten, de privileges en de godsdienstvrijheid van de standen zou beschermen. Kortom: 'vrijheid' van de 'Magyar nemzet' verwees naar de macht van de politieke gemeenschap om een eigen koning te kiezen die het politieke programma van deze gemeenschap zou uitvoeren. Het verdere verloop van de opstand en het daarmee verbonden politieke denken en handelen stonden vervolgens in het teken van de rechtvaardiging van dit politieke streven.

3.5 De kroning van Bocskay met de Turkse kroon

3.5.1 Het verzoek om een kroon door Bocskay

De belangrijkste stimulans voor de verandering van de legitimerende functie van de Hongaarse kroon was de komst van nog een kroon op het politieke toneel. In 1605 vroeg Bocskay een kroonjuweel aan de Turkse sultan, die hij vervolgens in hetzelfde jaar kreeg overhandigd. (zie afbeelding 2c.) Na deze overdracht ontstond een politieke fictie die deze doelstellingen zou ondersteunen: de 'weigering van de Turkse kroon' door de Zevenburgse prins. Het doel van dit verzoek om een kroon was in de eerste plaats de keizer te dwingen om in onderhandeling te gaan met de opstandelingen, iets wat de keizer tot dan toe had afgewezen. In de tweede plaats verwezenlijkt Bocskay zo het dreigement in de Verklaring dat de Hongaren zich bij de Turken zouden aansluiten. Ten derde versterkte Bocskay de betekenis van de Hongaarse kroon voor de gemeenschap, namelijk de waarborg voor hun vrijheid en rechten en daarmee de relatieve onafhankelijkheid van het koninkrijk ten opzichte van het Habsburgse huis.²¹⁰ Aan Turkse zijde gaf de overdracht een kans om Zevenburgen weer terug te veroveren en binnen het machtsgebied van de Ottomanen te brengen, omdat dit deel tot dan toe in handen was van Rudolf.²¹¹

Voordat de schenking plaatsvond en overeenstemming was bereikt over de condities, hadden lange onderhandelingen plaats tussen de Ottomaanse en de Hongaarse afgevaardigden.²¹² Op 24 april 1605 werden de besprekingen tussen de afgevaardigden

²¹⁰ Deze doelstellingen komen naar voren uit de omvangrijke briefwisseling tussen Bocskay en Illésházy. Zo vermeldt Illésházy in een brief dat de keizer bang is dat Hongarije zich afscheidt van het Oostenrijkse huis, omdat het huis Oostenrijk niets is zonder Hongarije. Brief van Illésházy aan Bocskay, d.d. 16 juni 1605, in: TT 4 (Boedapest, 1878) 8. Ook schrijft hij op 26 augustus 1605 aan Bocskay dat de keizer wil dat Hongarije een provincie van Oostenrijk wordt. József Jankovics (red.), *Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566-1623)* (Boedapest en Szeged, 1981) 28

²¹¹ Sándor Papp, *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen: eine quellenkritische Untersuchung* (Wenen, 2003) 117

²¹² De delegatie van Bocskay bestond uit twee Hongaren, István Korláth en György Kékedy, en een Turk, Memhed Tihája. „Korláth István, Kékedy György és Mehmed kihája 1605. május 24-én kelt követjelentésének”, in: Ferenc Csonka en Ferenc Szakály (red.), *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn*

van Bocskay en de sultan in Istanboel afgerond en de voorwaarden en betekenis van de schenking van de kroon in een overeenkomst vastgelegd. De tekst hield het midden tussen een formeel verdrag en een informeel verslag van de onderhandelingen en ook hier komt een kroonbetekenis voor. De schrijver begint met de vaststelling dat de leden van de ‘Magyar nemzet’ de onderdanen van prins Bocskay zijn. Als de Hongaarse landen en de ‘nemzet’ onder het gezag van de Turkse keizer zullen komen, dan zal het land snel tot rust komen. De ‘nemzet’ verzoekt daarom de sultan om onder meer steun tegen de Duitsers, om de bezittingen van de ‘Magyar korona’ (Hongaarse kroon) te sparen en in plaats daarvan de Duitse landen te verwoesten.²¹³

Na deze uiteenzetting over de aard van de gemeenschap en de machtsuitoefening in het rijk volgen de details over de aanstaande kroning. Deze moet volgens de Hongaren plaatsvinden met een kroon, wat in de culturele en politieke context van het Ottomaanse rijk een hoge uitzondering was. De uitvoering van dit ritueel met een dergelijk symbool van macht leidde daarom tot een aantal problemen bij de Turken, zo blijkt uit de brief. De sultans hadden nog nooit een kroon aan een vazal geschonken, alleen maar knotsen en vlaggen als teken van onderworpenheid aan het Ottomaanse gezag. De Turkse onderhandelaars vroegen daarom de Hongaren geregeld om raad in kwesties over de kroon en de kroning.²¹⁴ Over de kroon ontstonden de volgende problemen. De vizier had de intentie om ‘de kroon van de Griekse keizer’ te schenken, maar deze was in een slechte toestand. De Turken vroegen daarom aan de Hongaren of ze een nieuwe zouden laten maken of dat zij de oude zouden laten repareren. De Hongaren raadden aan een nieuwe kroon te laten vervaardigen, waarna de Turken om een model verzochten. Ook de totstandkoming van het kroningsritueel verliep niet zonder problemen. Zo vroegen de Turkse afgevaardigden hoe Bocskay moest worden betiteld als hij eenmaal gekroond was. De Hongaren antwoordden dat ‘király’ (koning) het beste was, omdat Bocskay tot koning gekroond zou worden, omdat dan de rest van de Hongaarse landen zich sneller bij Bocskay zou aansluiten en op deze manier tot rust komen.

Daarna verbinden de afgevaardigden de betekenis van het nieuwe kroonjuweel met de traditie van de heilige kroon in een gebed aan het einde van de brief. Zij bidden: ‘dat aan de prins deze kroon door God gegeven zal worden in naam van de lof van God, de zaligheid van de ziel van de prins, de herbouw van het arme, verwoeste vaderland, en de toekomstige rust van de Hongaarse *nemzet*’.²¹⁵ Daaropvolgend schreven zij: ‘dat God bovendien geve dat de prins de heilige kroon van onze heilige koningen, die nu in Duitse handen is, terug mag krijgen, samen met het land dat nu in een ruïneuze toestand is’. Het gebed in de brief is een eerste aanwijzing dat de gewenste schenking van de Turkse kroon te maken had met de betekenis van de heilige kroon van Hongarije.

(Boedapest, 1988) 159-169 OL. Eszterházy cs. lt. Rep. 46. fasc. G. en László Nagy (red.), “Okmányok a Bocskai-szabadságharc idejéből”, in: *Hadtörténelmi közlemények* (Boedapest, 1956) 323-330

²¹³ Ibidem, 168

²¹⁴ Ibidem, 168-169

²¹⁵ Ibidem.

3.5.2 *Relatio vel epistolica commemoratio (1605)*²¹⁶

De overdracht van de Turkse kroon vond uiteindelijk plaats op 11 november 1605 op het Rákosveld bij Pest, in door Turken bezet gebied. Grootvizier Lalla Mohamed droeg uit naam van de sultan een kroon, een kromzwaard en een kroningsmantel over aan prins Bocskay. Bij deze gebeurtenis waren verschillende aanwezigen die over de toedracht hebben geschreven, zoals de rechterhand van Bocskay, Bálint Homonnai Drugeth, de predikant Péter Alvinczi en Bocatius.²¹⁷ De beschrijving van Bocatius is om verschillende redenen de belangrijkste. Als eerste is deze het meest bekend en geciteerd als getrouwe weergave van de feitelijke gebeurtenissen. Ten tweede heeft deze hierdoor de meeste invloed gehad op de interpretatie van de betekenis van de kroning. Ten derde kan deze tekst daardoor als de belangrijkste verspreider van de fictie van de weigering van de kroon worden gezien.

Bocatius was, als schrijver, leraar en politiek actief burger van Kassa, één van de belangrijkste figuren in de Laat-Humanistische cultuur in Hongarije.²¹⁸ Hij werd beschouwd als de beste docent van Hongarije, die zijn leerlingen opleidde voor een hoge functie in het openbare leven. Hij afficheerde zich als *Reipublicae Literariae et Politicae Rector* en schreef een indrukwekkend oeuvre van dichtwerken en proza in het Latijn.²¹⁹ Tevens werd hij tot stadsrechter (burgemeester) gekozen door de raad van Kassa. Zijn pedagogische en literaire succes trok de aandacht van het Habsburgse hof. Op voordracht van aartshertog Maximiliaan van Habsburg werd hij in 1598 benoemd tot dichter en historicus aan het hof en tevens verheven in de Hongaarse adelstand. Bocatius speelde een rol bij de onderhandelingen tijdens de inbeslaglegging van de lutherse kerk in Kassa door Belgiojoso en sloot zich naar aanleiding hiervan aan bij de opstand. Vervolgens werkte hij als hofhistoricus aan het hof van Bocskay. Na diens kroning zou Bocatius begin 1606 naar de Duitse landen reizen om steun te verwerven voor de opstand.²²⁰ Tijdens deze reis werd hij gevangen genomen en pas in 1610 wist hij te ontsnappen.²²¹ Als gevolg van zijn wisselvallige levenslot is zijn oeuvre in tweeën te verdelen: vóór 1606 en na 1610, omdat hij tussen 1606 en 1610 gevangen zat.

²¹⁶ Een deel van dit hoofdstuk zal worden gepubliceerd als: Kees Teszelszky, "A Bocskay-korona mítosza; a koronázás körülményeinek leírása a fikció és a valóság tükrében", in: Tivadar Pétercsak (red.), *Studia Agriensia* (Eger, 2006)

²¹⁷ Zie het overzicht in: Ferenc Csonka en Ferenc Szakály (red.), *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn 97-153*

²¹⁸ De vader van Bocatius (Bock, Bogas, Bogáthy, Bok, Bokač, 1569-1621) was een Duitse koopman. Hij studeerde in Dresden en in Wittenburg, waar hij de beste van zijn jaar was en leefde vervolgens in Hongarije. Franciscus (Ferenc) Csonka, "Vita Ioannis Bocatii", in: IOPo I 9-29, MIE

²¹⁹ Als één van de weinige vroegmoderne Neo-Latijnse auteurs in Hongarije is het complete oeuvre van Bocatius in een moderne uitgave beschikbaar: Johannes Bocatius, *Opera quae exstant omnia* I-III (Franciscus Csonka red.) (Boedapest, 1990-1994)

²²⁰ Mogelijk was Bocatius ook van plan naar de Nederlanden te reizen. Volgens de inventarissen van zijn in beslag genomen bescheiden had hij kaarten van de Nederlanden (onder meer van de Bommelerwaard en van de stad Grave) en twee gravures van prins Maurits bij zich. „II/B Inventaria”, in: IOPr 467-481. De diverse werken over de opstand in de Nederlanden die hierin worden genoemd, als lofliederen op Maurits, vlugschriften, en historische en politieke werken doen vermoeden dat de opstand van Bocskay ook werd geïnspireerd door die in de Nederlanden.

²²¹ Bocatius ontsnapte naar eigen zeggen dankzij de klassieke truc van de touwladder die zijn vrouw in een brood had gebakken, al is niet bekend of dit wellicht ook een mythe is. Na zijn terugkeer had hij moeite om een plaats te verwerven in de Hongaarse samenleving, die tussen 1606 en 1608 grote veranderingen had doorgemaakt. Hij werd opnieuw hoofd van de school te Kassa, en dichte en schreef opnieuw, ook ten gunste

Een van de laatste werken die Bocatius nog vóór zijn gevangenneming schreef, is een brief over de overdracht van de Turkse kroon aan Bocskay. Deze werd afgeschreven op 26 november 1605 tijdens de landsvergadering te Korpona. De auteur werd na zijn vertrek uit Hongarije gearresteerd met deze brief in zijn bezit. Hierna werd hij uitgebreid ondervraagd en gedwongen rekenschap af te leggen van zijn werkzaamheden voor Bocskay. Zo was één van de eerste vragen tijdens de ondervraging of hij de auteur was van de bewuste brief.²²² Het is aan deze ondervragingen te danken, dat zo een uniek beeld kan worden verkregen van de achtergronden van deze en andere scheppingen van Bocatius en de overige politieke werken van de Bocskay-opstand. Bocatius beweert tijdens zijn ondervraging, dat hij tegen wil en dank en slechts als *auditor et spectator fabulae* (toehoorder en toeschouwer van een toneelstuk) tijdens de ontmoeting op het veld bij Rákos aanwezig was.²²³ Ondanks deze bekentenis en het feit dat de beschrijving in de vorm van een brief is geschreven, mag deze niet als waarheidsgetrouw ooggetuigenverslag worden beschouwd. Voor deze stelling kunnen de volgende argumenten worden aangedragen.

Als eerste was de briefvorm aan een fictief persoon een al eerder gehanteerd middel door Bocskay om een bepaalde politieke boodschap over te dragen.²²⁴ Het epistel van Bocatius verscheen voor zover ons bekend niet in druk gedurende zijn leven, maar de auteur had tijdens zijn arrestatie twee (mogelijk handgeschreven) exemplaren op zak.²²⁵ Bovendien zijn meerdere handschriften van de brief uit de zeventiende eeuw bewaard gebleven.²²⁶

Als tweede komt de rol van Bocatius als verspreider van de denkbeelden van Bocskay ook in de bewuste brief ter sprake. In een passage wijst een onbekende Hongaar de prins op het feit dat zijn ontmoeting met de Turken binnen vijf dagen in Wenen en Praag bekend zal zijn.²²⁷ Volgens de brief beweert Bocskay ‘dat dit niet telt’ en draait zich vervolgens om naar Bocatius en vraagt ‘of deze al voldoende materiaal had verzameld om een gedicht te schrijven’. Bocatius antwoordt bevestigend en voegt er nog aan toe ‘dat hij een dikker boek dan Vergilius zal produceren als hij voldoende tijd, plaats en kracht heeft’.²²⁸ Uit deze woorden kan worden opgemaakt dat het, volgens Bocatius, de bedoeling van Bocskay was dat de gebeurtenis bekend zou worden in de rest van Europa. Bocatius had hierbij de taak een weergave te geven van deze gebeurtenis die strookte met de opvattingen van Bocskay. De functie van de beschrijving in de strategie van de opstand was het overbrengen van een politieke boodschap van Bocskay aan de keizer en aan het christelijke Europa.

van de Habsburgse vorst. Zijn laatste functie was die van hofhistoricus van prins Gábor Bethlen van Transsylvanië, die in 1619 een opstand tegen de Habsburgse koning begon.

²²² „Interrogatoria für Johann Bocatium”, in: IOPr 217, r. 8

²²³ „Confessiones [Ultimo mense Augusto 1606]”, in: IOPr 231

²²⁴ Zie het eerder genoemde: [Stephanus Botsgay, Michael Kathay, Simon Bechy], *Copey eines Sendtschreibens...* Volgens de inhoud geschreven door Bocskay aan een onbekende ‘Duitse vrijheer’.

²²⁵ „II/B Inventaria”, in: IOPr 468 en 472. Tijdens de ondervragingen wordt ook de vraag gesteld wie de persoon is aan wie de brief is geschreven. “Interrogatoria supplementa...”, in: IOPr 221 r. 8

²²⁶ IDO 75

²²⁷ Johannes Bocatius, “Relatio vel epistolica commemoratio conventus inter sereniss[imum] Hungariae Transylvaniaeque principem Bochkay et inter Machumetum Vezerium habiti in campo Rakos ex adverso ripae Danubii et Budensis civitatis die 11. Novembris in festo nimirum D[ivi] Martini anno 1605. Ad amicū ἀδελφου. Authore Bocatio poeta.”, in: IOPr 87-110

²²⁸ Ibidem, 98-99 r. 48

De voornaamste boodschap van de Verklaring van Szerencs en de brief van Bocatius is de oproep tot herstel van de vrijheden van de 'nemzet'. Dit thema komt op verschillende manieren in de beschrijving tot uiting. Zo herinnert de beschrijving van de locatie van de onderhandelingen en de overdracht in het begin van de brief aan de tijd dat de politieke gemeenschap nog over deze vrijheden beschikte.²²⁹ Deze plaats was het veld van Rákos, waar volgens Bocatius 'de Hongaren bijeenkomsten hielden toen Hongarije nog machtig was'. Hij schrijft dat op deze plaats werd beraadslaagd over oorlogen tegen vijanden en dat hier de koningen werden gekozen. Bocatius verwijst hiermee nadrukkelijk naar het geidealiseerde idee van de antieke vrijheid van de 'nemzet', zoals dat ook in de eerder behandelde werken tot uitdrukking kwam.

De politieke ideeën komen het meest naar voren in de passages waarin bepaalde personen aan het woord zijn. Ook deze teksten zijn zo geconstrueerd dat de lezer of toehoorder wordt overtuigd van de ideeën van Bocskay. Zo beschrijft Bocatius de inhoud van een oratie, die de vizier uitsprak voor het Hongaarse gehoor over het verbond van de Turken en de Hongaren. De schrijver beweert dat hij het betoog van de vizier maar ten dele begrepen heeft.²³⁰ Desondanks komt de tekst precies overeen met de inhoud van de Verklaring van Szerencs. Het is daarom zeer waarschijnlijk dat Bocatius een tekst in de mond van de Turk heeft gelegd, die overeenkwam met Bocskay's denkbeelden.

De essentie van deze toespraak is dat de vizier een oplossing biedt voor de klachten die de Hongaren in de Verklaring van Szerencs over de Habsburgse koning opsommen. Hiermee rechtvaardigt Bocatius de aansluiting van de Hongaren bij de Turken, door te verwijzen naar het onrecht dat de koning heeft begaan. Tevens betreft hij de identiteit van de politieke gemeenschap bij deze kwestie, door het conflict te schetsen als een strijd van het Duitse volk tegen het Hongaarse, waarbij het laatste zijn toevlucht zoekt bij de Turkse vijand tegen het Teutoonse onrecht. De vizier stelt in het begin van zijn toespraak dat de toestand van Zevenburgen onder de Turken een gouden tijd is, in tegenstelling tot de verwoestingen die de Duitse natie recentelijk heeft aangericht.²³¹ Het Duitse volk is volgens hem nooit een echte vriend van de Hongaarse gemeenschap geweest en de Duitse koningen hebben hen nooit beschermd. In plaats van het rijk te verdedigen, voeren ze oorlog tegen de Hongaren. Hij dankt daarom de Hongaren dat ze eindelijk vriendschap sluiten met de Turken, omdat dit verbond nooit schade, maar alleen hulp zal opleveren.

Vervolgens werkt de vizier (of Bocatius) het beeld van de vriendschap tussen de beide volkeren uit door opnieuw de idee van de gemeenschap en ook dat van de Hongaarse kroon te gebruiken.²³² Tevens benadrukt hij het slechte karakter van de Duitse koning en zijn volk. De vizier stelt dat de Turken zich over de Hongaren zullen ontfemen, alsof zij van de Turkse *gens* (volk) afstammen. Bovendien belooft hij dat de oude vrijheidsrechten van de Hongaren zullen worden gerespecteerd. Het huis der Ottomanen heeft nog nooit de zonde begaan een belofte of overeenkomst te schenden als de andere partij zijn belofte gestand deed en zich aan de voorwaarden hield. Bij de Duitsers en hun koningen is het een gewoonte dat zij op een feestelijke wijze iets

²²⁹ Ibidem, 88-89

²³⁰ Ibidem, 101

²³¹ Ibidem, 100 r. 53-55

²³² Ibidem, 101 r. 55-58

beloven en dat niet nakomen en liegen en bedriegen, zo waarschuwt hij.²³³ In tegenstelling tot het Duitse volk zijn de Turken welwillend, rechtvaardig en eervol: als de Hongaarse gemeenschap de eens begonnen vriendschap zal voortzetten, dan zullen zij snel ervaren in welke geluk *regnum et Corona Hungariae* (rijk en kroon van Hongarije) zullen delen, zo spiegelt hij de Hongaren voor.²³⁴ De voorwaarde is dat de Hongaren op deze weg zullen voortgaan en zich niet zullen laten verleiden door de Duitsers, al beloven zij gouden bergen, want dan zullen zij weer bedrogen worden, aldus de Turkse vizier.

De passage over de kroon is opvallend, omdat deze zich op dat moment in Praag bevond en nooit in handen van Bocskay is terechtgekomen. Bocatius, of de vizier, kan met deze term de te schenken Turkse kroon bedoeld hebben, maar deze is nooit 'kroon van Hongarije' genoemd. Bovendien komt de betekenis van de Hongaarse kroon verderop in de brief terug. Het is waarschijnlijker dat met deze opmerking opnieuw de betekenis van de Hongaarse kroon werd losgekoppeld van de persoon van de Habsburgse koning en verbonden werd met de idee van de politieke gemeenschap en haar antieke vrijheden, de *libertas antiquis*. De term 'kroon' staat in deze passage dan voor de vrijheden van de gemeenschap.

Nadat Bocatius aldus de achtergrond van deze verbinding tussen de Hongaren en de Turken heeft uitgelegd en gerechtvaardigd, beschrijft hij de ceremonie die deze band moet bezegelen. Bocatius benadrukt dat de deelnemers veel aandacht besteedden aan de uitleg van de symbolen en rituelen aan elkaar. Het ritueel was een mengeling van christelijke en islamitische elementen. Dit geeft hem de kans zijn politieke boodschap aan de lezer over te brengen door de betekenis van de verschillende onderdelen van de plechtigheid te belichten.

De Turkse kroning begint volgens de brief met het binnenbrengen van de Turkse kroon en overige geschenken.²³⁵ Bocskay krijgt eerst een zwaard omgord, waarbij de Turken de betekenis van dit zwaard uitleggen. Kennelijk was deze betekenis niet belangrijk genoeg voor de boodschap die Bocatius wilde overbrengen met zijn beschrijving, want hij gaat niet nader in op de uitleg van de Turken.²³⁶ Vervolgens zetten de Ottomaanse afgevaardigden de kroon op Bocskay's hoofd en ook hierbij vertellen zij de betekenis.²³⁷ Deze beschrijving van de kroningsscène is cruciaal voor het begrip van de betekenis van de kroning, de Turkse kroon en de Hongaarse kroon, en is daarmee het belangrijkste deel van de brief.

Volgens Bocatius accepteerde de prins de kroon onder dankzegging, maar verklaarde hij tevens dat hij 'de waardigheid van de kroon zou aanvaarden in de betekenis van een geschenk, zonder de intentie te hebben daar misbruik van te willen maken'.²³⁸ Vervolgens sprak hij dat 'zolang de Duitse keizer leeft, deze naar de wetten, de privileges en gewoonten legitiem en volgens de regels is, omdat hij volgens het gebruikelijke ritueel van het vaderland tot koning gekozen is'.²³⁹ Bocskay benadrukte

²³³ Ibidem.

²³⁴ Ibidem, 101 r 56

²³⁵ Ibidem, 102 r. 60

²³⁶ Ibidem, 102 r.61

²³⁷ Ibidem, 102 r.62

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Ibidem.

volgens de beschrijving ‘dat hij een rein geweten wilde houden en niets wilde doen dat tegen de wetten van het vaderland inging’. De brief vervolgt met de mededeling dat Bocskay zijn tekst in het Hongaars herhaalde en onder ede beloofde ‘dat hij niets zou doen dat tegen de oude vrijheden in zou gaan’.²⁴⁰ Bocatius schrijft dat Bocskay ‘de kroon niet wil gebruiken, opdat hij niemands rechten zal kwetsen of de vaderlandse vrijheidswetten zal schenden’. Ook droeg de prins de aanwezigen op zijn woorden niet alleen te herinneren, maar deze ook te verspreiden, zo beweert Bocatius.²⁴¹

3.5.3 De receptie van de “weigering van de Turkse kroon”

Bocatius heeft deze woorden van Bocskay ter harte genomen, zo lijkt het. Niet zozeer de gift van de Turkse kroon of de overdrachtsceremonie zou uiteindelijk beslissend blijken te zijn voor de ontwikkeling van het denken over de kroon, de koningsmacht en de politieke gemeenschap in Hongarije, maar de beschrijving van Bocatius. De al dan niet fictieve woorden van Bocskay hebben hun uitwerking gehad, want het werk kreeg een grote verspreiding en invloed. Zijn verslag fungeert voor de moderne geschiedschrijving als de belangrijkste bron van de gebeurtenissen op het veld van Rákos en wordt als de letterlijke weergave van de woorden van Bocskay beschouwd.²⁴²

Deze visie heeft ertoe geleid dat deze gebeurtenis wordt geïnterpreteerd op basis van de woorden van Bocskay in de beschrijving van Bocatius. Zo roemen veel Hongaarse historici de moed van Bocskay, omdat hij weigerde zich met de Turkse kroon te laten kronen tot koning van Hongarije.²⁴³ De acceptatie van de kroon en koningstitel had volgens hen tot een definitieve verwijdering tussen het Habsburgse rijk en de Hongaren kunnen leiden, terwijl een brute afwijzing van de kroon zeker een agressieve reactie van de sultan had uitgelokt. De veronderstelde ‘weigering van de Hongaarse kroon’ is een betekenisvolle episode in de vaderlandse geschiedschrijving en een belangrijk element van de nationale identiteit. Bocskay wordt hierbij voorgesteld als de nationale vorst van de Hongaren, die door zijn slim gekozen woorden tijdens de overdracht van de Turkse kroon de onafhankelijkheid van Hongarije tussen twee agressieve wereldrijken wist te bewaren. Deze hedendaagse interpretaties zijn gebaseerd op de weergave van Bocatius, maar komen niet overeen met de toenmalige betekenis van de gebeurtenis, zoals blijkt uit andere contemporaine beschrijvingen en de politieke context van die tijd.

²⁴⁰ Ibidem, 102-103 r. 63

²⁴¹ Ibidem, Bocskay kreeg bovendien van de Saksische afgevaardigden uit Brassó (Kronstadt, Braşov) nog een kroon en de bijbehorende kroonjuwelen die ooit toebehoorden aan de koningen van Moldavië en Walachije, gebieden ten oosten van Zevenburgen. Ibidem, 108 r. 85. Hier zal in het laatste hoofdstuk aandacht aan worden besteed.

²⁴² Heinrich Marczali, *Ungarisches Verfassungsrecht* (Tübingen, 1911) 11, Zoltán Angyal, *Rudolfs II. ungarische Regierung* 84, Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* 40, Andrea Molnár, *Fürst Stefan Bocskay als Staatsmann und Persönlichkeit im Spiegel seiner Briefe* 85-86, Gábor Barta, “Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606)”, in: Béla Köpeczi e a. (red.), *Erdélyi története I* (Boedapest, 1987) 535, Péter F. Sugar (red.), *A History of Hungary* 98, Ferenc Szakály, “Virágkor és hanyatlás 1440-1711”, in: Ferenc Glatz (red.), *Magyarok Európában II* (Boedapest, 1990) 177, István György Tóth, “Alternatives in Hungarian History in the Seventeenth Century” 173, Paul Lendvai, *The Hungarians: a Thousand Years of Victory in Defeat* 112, Thomas Winkelbauer, *Ständefreiheit und Fürstenmacht I* (Wien, 2003) 145

²⁴³ Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 153-154, László Makkai, “A Bocskai-felkelés” 736, Gábor Barta, “Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606)” 535

Als eerste strookt de weergave van Bocatius niet met de opvattingen van de Ottomanen over de betekenis van de kroning. Voor de Turkse machthebbers was een symbolische weigering van Bocskay niet van belang: kronen en kroningen speelden geen rol in het Ottomaanse politieke denken, omdat dit christelijke symbolen en rituelen waren. Bocskay had de kroon aanvaard als geschenk en was dientengevolge in de ogen van de Ottomaanse sultan en de Turken een vazal van hen geworden.²⁴⁴ In de Turkse bronnen wordt hij consequent met ‘koning van Hongarije’ aangeduid, ook al zou hij deze titel geweigerd hebben.²⁴⁵ Deze status van enerzijds vazal en anderzijds koning wordt geïllustreerd door het volgende citaat uit een brief van Ali, de pasja van Boeda, aan Bocskay: ‘Onze machtige keizer heeft net als uwe majesteit koning István Bocskay, de Hongaarse heren en Hongarije onder zijn vleugels genomen en een eed gezworen.’²⁴⁶

Als tweede wijken de overige ooggetuigenverslagen, van andere aanwezigen bij de ceremonie, af van de lezing van Bocatius. Bocskay had volgens Bocatius de aanwezigen opgedragen zijn woorden te herinneren, maar andere ooggetuigen schrijven niet over een weigering. Zo beschrijft Bálint Homonnai Drugeth, de politieke rechterhand van Bocskay en zijn beoogde opvolger, de overdracht van de kroon als: ‘een schenking van de sultan’.²⁴⁷ Szamosközy, de andere hofhistoricus van Bocskay, wijdt ook geen woord aan de weigering in het gedicht dat hij schreef naar aanleiding van de ontmoeting te Rákos.²⁴⁸ Alvinczi beweert dat Bocskay zich liet kronen en daarbij een zwaard en een knots ten geschenke kreeg, waarbij de pasja de volgende woorden sprak: ‘Met deze kroon schenkt de onoverwinnelijke keizer van de Turkse natie aan uwe hoogheid het gehele en complete Hongarije met de aloude vrijheid.’²⁴⁹ Alvinczi voegt hier nog aan toe: ‘dat hij schreef wat hij zag’.²⁵⁰ Als Bocskay de bekende woorden werkelijk gesproken had en deze ook inderdaad zo belangrijk waren geweest in de ogen van hem en zijn Hongaarse tijdgenoten, dan waren deze zeker in de dagboeken van zijn belangrijkste adviseurs terechtgekomen.

Ten derde noemt ook Bocskay zelf de weigering niet in zijn politieke testament. In deze tekst, die eind 1606 tot stand kwam, geeft hij een samenvatting en motivering van

²⁴⁴ ‘My illustrious padishah, since last year it was sent two times as a sign of grace to the slave king Bocskai sumptuous kaftans and jewelled swords and daggers and wonderful horses and the crown belonging [only] to kings which they call krona.’ Cengiz Orhonlu, *Osmanli Tarihine Aid Belgeler. Telhisler (1597-1607)* (Istanboel, 1970) 114. Met dank aan de Oriëntalist Petr Stepanek uit Praag voor dit citaat en de vertaling in het Engels.

²⁴⁵ Sándor Papp, *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen: eine quellenkritische Untersuchung* 126

²⁴⁶ ‘Az mi hatalmas Csaszarunk akar Botskay Istvan kiralj eo Felsegett, s akar az Magyar urakath, akar az Magyar Orszagoth szarnyai ala vödte, es nagy fogadast töth.’ Brief van vizier Ali Pasja, gouverneur van Boeda van 1603-1617, aan Bocskay, in: Gustav Bayerle (red.), *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda 1604-1616* (Boedapest, 1991) 34

²⁴⁷ OSZK Fol. Hung. 1089, gepubliceerd in: Ferenc Csonka en Ferenc Szakály (red.), *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn* 137

²⁴⁸ István Szamosközy, “Budához midőn a költő Bocskay István kíséretében megfordult a török táborban a Rákos mezéjén, 1605 havában”, in: Tibor Klaniczay, *Janus Pannonius – magyarországi humanisták* (Boedapest, 1982) 495-496. De laatste regel van dit fragmentarische gedicht: ‘(...) en jij, ons koninklijk Boeda, eens burcht van de heilige Stephanus, / wees opnieuw het hof en residentie van onze Hongaarse kroon.’, is waarschijnlijk een moderne aanvulling van de vertaler László Geréb.

²⁴⁹ ‘Ezzel a koronával a buszurmány nemzet győzhetetlen császára felségednek ajándékozza az egész és teljes Magyarországot, ősi szabadságával.’ Kálman Benda (red.), “Alvinczi Péter kassai prédikátor...” 16

²⁵⁰ Ibidem.

zijn daden tijdens de opstand. Als Bocskay in detail opsomt hoe hij zijn macht als prins heeft verworven, stelt hij dat hij gekroond is door de Turkse keizer en bevestigd is in zijn prinsenvmacht door de ‘andere keizer’, zonder de weigering te noemen.²⁵¹

Ten vierde ontbreekt ook enige verwijzing naar de ‘weigering’ in de historiografische werken over Bocskay. Niet lang na diens begrafenis in 1607, heeft de predikant van Homonnai Drugeth, Ményhárt Bornemisza Váczi, een lied geschreven over het leven van Bocskay van bijna vierhonderd coupletten.²⁵² Bijna dertig daarvan zijn gewijd aan de kroning en de overdracht van de Turkse kroon. In zes coupletten wordt het kroonjuweel en zijn fictieve herkomst beschreven.²⁵³ Ondanks het feit dat bepaalde passages overeenkomen met de beschrijving van Bocatius, vermeldt Bornemisza de ‘weigering’ niet, maar wel noemt hij Bocskay: ‘magyarok kiralianak’ (koning der Hongaren).²⁵⁴ In andere lofdichten die naar aanleiding van de dood van de Zevenburgse prins in 1606 werden gemaakt, is eveneens geen woord te vinden over de weigering.²⁵⁵ Ook in het door Rimay geschreven grafschrift van Bocskay ontbreekt de weigering.²⁵⁶ Tot slot schreef Bocatius nog voor zijn gevangenneming in opdracht van Bocskay een lofdicht op de prins, dat in marmer werd gebeiteld op een gedenkplaat, die op 25 oktober 1606 in het geboortehuis van Bocskay werd geplaatst.²⁵⁷ In dit vers refereert hij aan de schenking van de kroon en de titel door de Turkse vorst, maar zelfs hij schrijft niets over ‘weigering’.²⁵⁸

Als zelfs de belangrijkste bron van deze episode zo kort na de gebeurtenis hieraan niet refereert, dan is het de vraag of deze ‘weigering’ wel heeft plaatsgevonden en deze bekende woorden ooit daadwerkelijk zijn uitgesproken. In wezen is het niet van belang wat fictie of werkelijkheid is in de beschrijving van Bocatius, maar gaat het om de functie van de woorden die hij al dan niet in de mond van Bocskay heeft gelegd. Om een antwoord op deze kwestie te krijgen, is het nodig de aandacht te richten op de receptie van de beschrijving van Bocatius in latere weergaves van de kroningsceremonie van Bocskay.

Deze beschrijvingen zijn eenvoudig in twee groepen te verdelen: in de ene is geen sprake van een receptie van de ‘weigering’, in de andere is dat wel het geval. Tot de eerste en grootste groep behoort onder meer die van Berger, die in een werk uit 1612 als eerste over de schenking van een ‘Griekse kroon’ schrijft, hetgeen volgens hem

²⁵¹ ‘(...) melyben annak utána csakhamar a két hatalmas császárok közül az egyik, a török, meg is koronázott (...).’ Gábor Szigethy (red.), *Bocskai István testámentumi rendelése* (Boedapest, 1986) 12

²⁵² Ményhárt Bornemisza Váczi, “[Históriás ének Bocskay Istvánról]”, in: RMKT 269-298

²⁵³ Ibidem, 281-284

²⁵⁴ Ibidem, 284, r. 999

²⁵⁵ Onder meer: “Az felseges Boczkai Estvannak meg halasrol [canticum optima Boczkaidys]”, in: RMKT 369-371 en János Filiczki, “Alia cantio”, in: ibidem, 378

²⁵⁶ János Rimay, “Bocskai István sírfelirata”, in: Sándor Eckhardt (red.), *Rimay János összes művei* 88-89. Dit gedicht verscheen in 1665 in het Nederlands in een heruitgave van werk van Hieronymus Ortelius en is daarmee de vroegst bekende Nederlandse vertaling van een gedicht van Rimay.

²⁵⁷ Johannes Bocatius, “Prosopodeia diei sui veneris”, in: IOPo I 598-601. Tijdens de ondervraging gaf Bocatius het auteurschap toe en beweerde dat de tekst een opdracht van Bocskay was. „Interrogatoria für Johann Bocatium”, in: IOPr 598. Deze wijze van persoonsverheerlijking van Bocskay in de vorm van een gedenkplaat is het vroegst ons bekende voorbeeld van dien aard in het Hongaarse rijk.

²⁵⁸ (...) *Nomine vezarius Turcarum caesaris offert, / Accipio et Veneris hoc diadema die.* (...) Ibidem, 600, r. 54

‘schandelijk was voor de Hongaarse kroon’.²⁵⁹ De hofhistoricus van prins Gábor Bethlen van Zevenburgen, Ferenc Hidvégi Mikó (1585-1635), noemt in zijn gedenkschrift uit 1613 alleen een kroning met een ‘Griekse kroon’.²⁶⁰ Ook Péter Révay besprak in een werk uit hetzelfde jaar de kroning, maar vermeldt niets over de ‘weigering’.²⁶¹ De historiograaf Gergely Petthő (1570-1629) schreef rond 1626 over deze gebeurtenis, dat de vizier ‘(...) in naam van de keizer een kroon op zijn hoofd plaatste (...)’.²⁶² In een werk uit 1662 noemt János Szalárdi, secretaris aan het hof van de Zevenburgse prins György Rákoczy, alleen het feit dat op het veld bij Rákos de kroning van Bocskay had plaatsgevonden.²⁶³ Op grond van de inhoud van deze werken lijkt het alsof deze schrijvers het werk van Bocatius niet kennen.

De weinige auteurs die wel over de ‘weigering’ schrijven, hebben als gemeenschappelijk kenmerk dat ze sterke pro-Habsburgse sympathieën hebben, nauw verbonden waren met het Habsburgse hof en wellicht zo over de beschrijving van Bocatius konden beschikken. De meest invloedrijke receptie van de beschrijving vond plaats door de opname, zonder bronvermelding, in het werk over de geschiedenis van Hongarije van Miklós Istvánffy (1538-1616). Hij was tot 1608 de machtigste adviseur van de Habsburgers in Hongarije, *locumtenens palatinalis regni Hungariae* (plaatsvervangend paltsgraaf van het koninkrijk Hongarije²⁶⁴), een humanist en werkte tevens als historicus.²⁶⁵ Hij voltooide dit werk tussen 1608-1613, waarna het posthuum verscheen in 1622. De receptie van de ‘weigering’ vond via dit invloedrijke boek plaats.²⁶⁶ Istvánffy was de belangrijkste figuur van de pro-Habsburgse factie in Hongarije, zeer anti-Bocskay en bovendien de grootste tegenstander van Illésházy.²⁶⁷ De ‘weigering’ keert in 1614 opnieuw in een werk van Bocatius terug, in enkele regels van een heldendicht over koning Matthias II.²⁶⁸ Dit zeer pro-Habsburgse werk kwam tot stand in de periode nadat Bocatius vrijkwam en opnieuw probeerde in de gunst van het

²⁵⁹ Elias Berger, *Trinubium Europaeum* (Francofurti, 1612), MTA Ráth 1875, 40

²⁶⁰ Ferenc Hidvégi Mikó, “Emlékirata (részlet)”, in: László Makkai (red.), *Bethlen Gábor krónikásai* (Boedapest, 1980) 31

²⁶¹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* (Augustae Vindelicorum, 1613) 54

²⁶² Gergely Petthő, *Rövid magyar kronika* (Kassa, 1753, fotomechanische herdruk Boedapest, 1993) 172

²⁶³ Ferenc Szakály (red.), *Szalárdi János siralmas krónikája* (Boedapest, 1980) 85-86

²⁶⁴ Voor de uitleg van deze term, zie: Zoltán Fallenbüchl, *Magyarország főispánjai - die Obergespane Ungarns 1526-1848* (Boedapest, 1994). Ook bevat dit boek een goed overzicht van de vertaling van de belangrijkste posten van het koninkrijk Hongarije in het Hongaars, Latijn, Duits, Frans en Engels. Ibidem, 167-170

²⁶⁵ Hij verloor in 1608 een verkiezing van Illésházy en kreeg daarbij een hersenbloeding, waardoor hij zijn werk niet kon afmaken, omdat zijn rechterhand trilde en hij stotterde. Emma Bartoniek, *Fejezetek a XVI-XVII századi magyarországi történetírás történetéből* (handschrift, Boedapest, 1975) 344

²⁶⁶ Nicolaus Istvánffy, *Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV* (Coloniae, 1622). De tekst van Bocatius werd voor het eerst uitgegeven als: Johannes Bocatius, “Commentatio epistolica de legatione sua ad Stephanum Bocskay”, in: Matthias Bél (red.), *Adparatus ad historiam Hungariae* (Pozsony, 1735) 330 e.v. Voor een voorbeeld van de buitenlandse receptie, zie: Louis De May [Du May de Salettes], *A discourse historical and political of the causes of the Turkish war. Or an abridgment of the History of Hungary* (Glasgow, 1669) 63

²⁶⁷ Het is niet bekend hoe Istvánffy aan deze tekst kwam, maar zijn manuscript uit 1614 is één van de vroegste handschriften met de beschrijving van Bocatius. OSZK Fol. Lat. 3606 II. 119-130

²⁶⁸ Johannes Bocatii c[ivis] Cassov[iensis], “Matthiados carmina heroica”, in: IOPo II 750-802, RMK II. 356/a, ‘(...) *Regnantis munus Mahometea Othomenide amicum / Impositures erat capiti diadema recusans, / Quod regis titulo Bochkaius, instar honesti / Accipiens doni tetulit, convivia nobis* (...)’. Ibidem, 775 r. 210-213

Habsburgse hof te komen. De beschrijving van Bocatius is tevens, via het werk van Istvánffy, in het werk van de hofhistoricus van de Habsburgers, Franz Christoph Khevenhüller, terechtgekomen.²⁶⁹ Ook de verklaring van Bocskay voor de weigering en de betekenis van de heilige kroon is in dit werk te vinden: ‘Ober das so saget mehr gedachter Botschkay, daß er die Cron, so ihm von Vezier Bassa zugeschiedt, zu Abbruch der Koenigl. Majjest. deß Koenigreich Hungern und desselben uhralten Cron, nich angenommen.’²⁷⁰

Op grond van deze receptie lijkt de functie van de beschrijving van Bocatius het uitdragen van een actuele politieke boodschap, gericht op een zeer specifiek publiek: de Habsburgse keizer en zijn beperkte kring van vertrouwelijke politieke adviseurs wat betreft de Hongaarse aangelegenheden. Dit blijkt uit een verwijzing naar de weigering in een brief van Zsigmond Forgách aan aartshertog Matthias, d.d. 12 december 1605.²⁷¹ De inhoud van deze boodschap komt overeen met de ideeën die in de ‘Verklaring van Szerencs’ werden uiteengezet. Ditmaal was de vorm waarin deze denkbeelden werden overgebracht op het gewenste publiek anders dan deze oproep aan de christelijke volkeren van Europa. Enerzijds had op initiatief van Bocskay een kroningsritueel bij Pest plaatsgevonden, dat via allerlei kanalen als aanwezige afgevaardigden en spionnen de verbeelding van de Habsburgse koning, de buitenlandse diplomaten en de hoven in Europa moest prikkelen. Anderzijds bracht Bocskay, via de beschrijving van Bocatius, een beeld van de kroning en een interpretatie van de betekenis naar buiten.

3.6 Het einde van de opstand

3.6.1 De Vrede van Wenen (1606)

Het doel van de strategie van Bocskay was de Habsburgse vorst op een dusdanige manier te beïnvloeden dat deze aan de onderhandelingstafel zou plaatsnemen en vervolgens zou toegeven aan de politieke eisen van de tegenpartij.²⁷² Na de kroning van Bocskay trad Matthias van Habsburg namens Rudolf in onderhandeling met Illésházy, die namens Bocskay oprad. De essentie van hun eisen was het herstel van de rechten en de vrijheden van de politieke gemeenschap, zoals deze in de ogen van de opstandelingen worden verbeeld door de aloude Hongaarse kroon.

De kroonbetekenis voor de opstandelingen wordt duidelijk uit een misverstand tijdens de vredesbesprekingen tussen aartshertog Matthias en Illésházy over de betekenis. Illésházy verwoordde voor de aanwezigen de eis dat de *auctoritas* van kroon en koning niet mag worden geschonden.²⁷³ Hierbij verwees hij naar het eerste decreet van Ulászló, dat deze na de kroning uitgevaardigde. In dit decreet belooft de koning de vrijheid, oude rechten en privileges van Hongarije ongeschonden te laten. In de ogen van Illésházy hield de *auctoritas* van de kroon de rechten van de standen in, ten opzichte van de koning. Uit het antwoord van Matthias blijkt dat hij Illésházy verkeerd

²⁶⁹ ‘(...) alda ihm der Obriste Vezier eine Griechische Cron (die er nicht ahnemmen) auffstritzen unnd verehren woellen (...)’. Franz Christoph Khevenhüller, *Annales Ferdinandi VI* (Leipzig, 1723) 2934

²⁷⁰ Artikel uit vredesverdrag, gesloten op 23 juni 1606, in: *ibidem*, 3057

²⁷¹ Weense hofkamerarchief, geciteerd in: Lajos Thallóczy, “Bocskay István koronája”, in: *Archaeologiai értésítő* (Boedapest, 1884) 167-168, noot 2, Arnold Ipólyi, *A magyar szent korona* 109-110, noot 4

²⁷² Ágnes R. Várkonyi, *A királyi Magyarország 1541-1686* (Boedapest, 1999) 66-67

²⁷³ Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 131

begreep en dacht dat deze het had over het 'beschermen van de tastbare kroon'. Hij stelde dat, wat betreft de *auctoritas* van kroon en koning, de periode van Ulászló verschilt van de huidige tijd. Hieruit volgt, zo beweerde hij, dat naar een andere wijze van bewaring van de kroon moest worden gezocht dan in de tijd van deze koning, omdat Visegrad in handen is van de Turken en in het hele land geen veiliger plaats is dan waar de kroon zich nu bevindt. Hierna liet de rechterhand van Matthias, Himmelreich, merken dat hij wel begreep waar de Hongaarse afgevaardigde het over had, omdat hij stelde dat de oude rechten, privileges en vrijheden van Hongarije uit de periode van Ulászló niet passen in de huidige tijd. Uiteindelijk werden de beide partijen het eens en op 23 juni 1606 werd de 'Vrede van Wenen' bezegeld, waarmee formeel een einde kwam aan de opstand.²⁷⁴

In de tekst van het verdrag kreeg zowel de Hongaarse als de Turkse kroon opnieuw een legitimerende functie voor de overeenkomst tussen de Habsburgers en de politieke gemeenschap. De vrijheden en de rechten van de gemeenschap, waaronder de godsdienstvrijheid en het recht op koningsverkiezing, werden hierbij erkend. De kroon van Hongarije vormde de waarborg voor deze rechten, omdat in het vierde artikel werd bepaald dat deze terug zou keren naar Hongaars grondgebied.²⁷⁵ In een apart deel, '*Quod personam Bocskay concernit*', komt de Turkse kroon aan bod. In het negende artikel wordt de fictie van de 'weigering van de kroon' herhaald: 'Omdat Bocskay uit respect voor de heilige en oude kroon van het rijk, de koning van Hongarije en de vrije koningsverkiezing, de kroon slechts als geschenk van de Turken heeft aanvaard (...)'.²⁷⁶

Hoe kan het dat de 'weigering van de kroon' wel in de officiële tekst van het verdrag van Wenen, maar niet in de historiografie terecht is gekomen? De reden is opnieuw de functie van deze fictie: het herstellen van de oorspronkelijke legitimerende betekenis van de heilige kroon van het Hongaarse rijk voor het recht van de gemeenschap op koningsverkiezing, zoals ook nadrukkelijk in dit artikel wordt gesteld. De oorzaak dat deze weigering wel in het verdrag, maar niet in de literatuur wordt genoemd, is dat de voorstelling van de weigering in deze verdragstekst een belangrijke functie had voor de politieke overeenkomst. De vraag of deze gebeurtenis op het Rákosveld nu wel of niet gebeurd was, had geen betekenis voor de tijdgenoten van Bocskay, omdat voor hen alleen het nut van deze mythe binnen een bepaalde politieke context telde. In latere historische werken werd de 'weigering' niet meer genoemd, omdat deze geen functie meer had, nadat de vrede gesloten was en de Hongaarse kroon weer was teruggekeerd naar het rijk.

Dit wellicht enigszins verwarrende spel met fictie en feit kan worden vergeleken met de functie van de voorstelling van de Hunnen als voorouders van de Hongaren, op grond waarvan de gemeenschap rechten claimde. In wetsteksten als die van 1608 wordt deze mythe genoemd, maar in het laatste artikel worden ook bepaalde buitenlandse personen als lid van deze gemeenschap ontvangen, met al de bijbehorende voorrechten.²⁷⁷ Ondanks het feit dat deze nieuwe leden niet van de Hunnen afstamden,

²⁷⁴ László Makkai, "A Bocskay-felkelés" 753-755. De afgevaardigden van het Ottomaanse en het Habsburgse rijk sloten op 11 november 1606 de vrede van Zsitvatorok.

²⁷⁵ Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* 153

²⁷⁶ '*Quod Bocskay coronam a Turcis in praeiudicium sacrae antiquae coronae regni et regis Hungariae ac liberae eius electionis non acceperit, (...)*' MOE XI 859

²⁷⁷ "Matthiae II. decr. a. 1608 post. cor. (I) 2, art. 27", in: CJH 38-40

kregen zij toch de beschikking over de rechten waar zij later, nu op grond van hun denkbeeldige voorouders, aanspraak op konden maken. De Hunnenfictie kreeg zo alleen een functie op het moment dat deze daadwerkelijk een bepaald politiek doel diende, maar bleef als dat niet nodig was buiten beschouwing, bijvoorbeeld bij de opname van nieuwe leden in de gemeenschap.

3.6.2 De discussie tussen Bocskay en Illésházy en het testament van Bocskay (1606)

Met het sluiten van het verdrag van Wenen was aan de betekenisontwikkeling van de kroon nog geen einde gekomen. In de tweede helft van 1606 trad Bocskay via een briefwisseling in discussie met Illésházy over de politieke toekomst van het koninkrijk Hongarije.²⁷⁸ Het belangrijkste onderwerp van dit debat was de vraag of Zevenburgen een zelfstandig prinsdom moest blijven met een eigen gekozen prins, of dat het beter verenigd kon worden met het koninkrijk Hongarije onder Habsburgs bestuur. De politieke achtergrond van deze kwestie was de vraag of het vredesverdrag met de Habsburgers een voldoende waarborg zou zijn voor het zelfstandig voortbestaan van Hongarije binnen het Habsburgse rijk en voor de bescherming van de vrijheden van de standen.

Illésházy, en met hem de meeste aristocraten van het westerse en Habsburgse deel van Hongarije, was van mening dat dit laatste inderdaad het geval was.²⁷⁹ Hij zag een zelfstandig prinsdom met een eigen prinsverkiezing als een bedreiging van de eenheid van het Hongaarse rijk: '(...) niets is gevaarlijker na de dood van uwe majesteit, dan dat er twee vrije verkiezingen tussen ons zouden blijven bestaan'.²⁸⁰ In zijn ogen moest gestreefd worden naar de vereniging van de twee delen van het rijk onder Habsburgs gezag, zodat de Turken effectief konden worden weerstaan.

Bocskay was minder optimistisch dan Illésházy over de intenties van de Habsburgers.²⁸¹ Zijn grootste zorg was dat zij niet als 'nationale koningen' konden worden beschouwd, omdat zij buiten Hongarije zetelden, waardoor de standen nauwelijks tegenwicht konden bieden tegen hun macht. Hij was van mening dat als deze dynastie het hele land in zijn macht zou krijgen, er snel een einde zou komen aan de aparte status van Hongarije binnen het rijk en aan de vrijheden van de standen.²⁸² Tussen de Hongaren en Zevenburgen bestond er in zijn ogen een 'onverbreekelijke federatie'. Desondanks moest er volgens hem een krachtig en zelfstandig Zevenburgs prinsdom blijven bestaan onder Turks protectoraat, zodat te allen tijde de Habsburgers zouden kunnen worden weerstaan, indien de Hongaarse belangen in het westen zouden worden geschaad. Door deze strategische tweedeling van het rijk zou bovendien het

²⁷⁸ MOE XII 362-363, Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* 66-67, László Makkai, "A Bocskay-felkelés" 750-753

²⁷⁹ Zie onder meer het geschrift van een aantal Hongaarse prelaten en aristocraten (onder wie Péter Révay) die zich onder leiding van Istvánffy uitspreken tegen een gedeeld Hongarije door Bocskay, Wenen, d.d. 26 september 1606. MOE XII 704-706

²⁸⁰ '(...) semmi nem lehet veszedelmes az szegény magyaroknak fölség holt után, mint ha két szabad *electio* maradna közöttünk.' Brief Illésházy aan Bocskay, Wenen, d.d. 13 juni 1606. TT (Boedapest, 1878) 282-283

²⁸¹ Brief Bocskay aan Illésházy, d.d. 7 september 1606. TT (Boedapest, 1878) 324-325

²⁸² Brief Bocskay aan Illésházy, d.d. 18 september 1606. TT (Boedapest, 1878) 331-333 (reactie op brief van 13 juni)

evenwicht kunnen worden bewaard tussen de Habsburgse en Ottomaanse grootmachten. Zijn conclusie luidde daarom dat door een politieke tweedeling de eenheid van de ‘nemzet’ behouden kon blijven.

Beide auteurs gebruikten in de loop van de discussie een beeld van de Hongaarse kroon om hun ideeën over de eenheid van het rijk en de politieke gemeenschap kracht bij te zetten. Het antwoord van Illésházy aan Bocskay luidde dat deze ‘de Hongaarse kroon en de toekomst’ de meeste schade zou toebrengen door het land in tweeën te delen.²⁸³ Bocskay reageerde vervolgens op deze beschuldiging in zijn politieke testament. Hij zette hierbij de betekenis van zowel de Turkse als de Hongaarse kroon voor de politieke gemeenschap van het rijk uiteen.²⁸⁴ Hij verdeelde deze gemeenschap in een Zevenburgs en een Hongaars deel, en noemde deze *respublicae* (‘staten’, in de zin van politieke gemeenschappen), om een onderscheid te maken met de ‘nemzet’.

Bocskay verdedigt in zijn testament de stelling dat beide kronen nodig zijn voor het bewaren van de eenheid tussen de twee *respublicae* van Zevenburgen en Hongarije, die zijn verenigd in één ‘nemzet’.²⁸⁵ Deze noodzaak wordt volgens hem opgeroepen door de huidige politieke constellatie, waarbij de Hongaarse koningsmacht zich bij de Duitse ‘nemzet’ bevindt. Hierdoor wordt de vrijheid en onafhankelijkheid van de hele Hongaarse ‘nemzet’ bedreigd, omdat er geen vrij gekozen vorst is die de hele politieke gemeenschap regeert. Hij zette zijn visie over de situatie van de Hongaarse politieke gemeenschap uiteen op een beeldende wijze, waarbij de beide kronen de koningsmacht in het Hongaarse rijk en de prinsenvmacht in Zevenburgen voorstellen:

‘Zolang de Hongaarse kroon bij de (ten opzichte van ons sterkere) Duitse natie en de Duitser verblijft en het koninkrijk in Duitse handen is, zal het altijd belangrijk en nodig zijn een Hongaarse prins te hebben in Zevenburgen voor hun [de Hongaren] welzijn en bescherming.’²⁸⁶

Kortom: zolang de Duitsers sterker zijn en de Hongaarse koningsmacht in handen hebben, is het nodig dat deze situatie in evenwicht wordt gehouden door een vrij gekozen Hongaarse prinsenvmacht in Zevenburgen. Vervolgens schetst hij een politieke visie, waarin hij de situatie weergeeft wanneer de kroon (in de zin van de koningsmacht) in handen zou komen van een Hongaarse koning. In dit geval, zo stelt hij:

²⁸³ Brief Illésházy aan Bocskay, Trencsén, d.d. 9 december 1606. TT (Boedapest, 1878) 635

²⁸⁴ Gábor Szigethy (red.), *Bocskai István testamentumi rendelkezése* (Boedapest, 1986) 15-16. Bocskay liet dit politieke testament vlak voor zijn dood in 1606 opstellen. De tekst is meerdere malen in een gewijzigde vorm uitgegeven, afhankelijk van de politieke context van het moment waarin deze verscheen. De uitgave uit 1986 is voor zover ons bekend de meest betrouwbare, maar een kritische editie van de tekst ontbreekt.

²⁸⁵ *Ibidem*, 14-15

²⁸⁶ ‘Az egyezésnek pedig örökös megtartásában azt az utat látjuk: a fejedelemségek, szinte ha változnak is, mindenik helyen a szabad választás szerént, de a respublicák is soha egymás ellen senki ingerlésiből, izgatásából ne törekedjenek. Valameddig pedig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél léssen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik javokra, oltalmokra léssen.’ *Ibidem*, 15

‘Als God zou geven, dat de Hongaarse kroon in Hongarije in Hongaarse handen zou komen onder gekroond Hongaarse koningschap, dan waarschuwen wij [Bocskay] de Zevenburgers: zij mogen zich hiervan niet afscheiden, of hiertegen verzetten, maar moeten dit steunen naar vermogen en zich in gelijke mate stellen onder deze kroon, volgens de oude gewoonte. Want als er ooit zo een confederatie tussen hen mogelijk zal zijn, dan raden wij [Bocskay] dit aan.’²⁸⁷

De essentie van deze politieke boodschap van Bocskay is dat de vereniging van de Hongaarse politieke gemeenschap in één Hongaars koninkrijk onder de Hongaarse kroon slechts mogelijk kan zijn, als dit gebeurt door een koning die Hongaar is. Met andere woorden, het rijk kan en mag alleen door een vorst van het eigen volk worden verenigd. Deze opvatting van Bocskay moet niet direct worden opgevat als een politiek toekomstbeeld, zoals vaak wordt gedacht, maar als zijn antwoord op een actuele politieke kwestie. De politieke context van dit citaat was de vraag of Zevenburgen zich dient aan te sluiten bij het Habsburgse deel van Hongarije. De aanname van Bocskay waar zijn betoog op gebaseerd is, luidt dat in de huidige politieke omstandigheden een gekozen ‘eigen’ vorst in een deel van het rijk als tegenwicht fungeert ten opzichte van de overmacht van de Duitse koning in de politieke gemeenschap. Hieruit volgt dat de vereniging van het hele rijk pas mogelijk is als de Hongaarse politieke gemeenschap sterker is dan de Duitse, omdat de gemeenschap van Hongarije dan in staat is een eigen koning te kiezen. Deze kracht van de gemeenschap, zo beweert hij keer op keer in zijn testament en in andere teksten, blijkt uit haar politieke onafhankelijkheid, die door het bezit van bepaalde vrijheden wordt geschraagd. Met andere woorden, pas als de politieke gemeenschap de vrijheid zal hebben om een koning te kiezen en die te laten kronen met de kroon van Hongarije, pas dan is het mogelijk dat alle delen zich verenigen onder de Hongaarse kroon.

De politieke betekenis van de Turkse kroon voor de Zevenburgse *respublica* is, volgens Bocskay, dat deze de waarborg vormt voor een prinsdom dat onafhankelijk is van het Habsburgse rijk, en waarin vrije verkiezing van de vorst mogelijk is.²⁸⁸ Ook houdt het bestaan van dit kroonjuweel een waarschuwing in voor de Duitse koning, dat de schending van de rechten van de Hongaren in de ene *respublica* altijd op een reactie vanuit Zevenburgen kan rekenen. Hieruit volgt dat de Bocskay-kroon fungeert als de bescherming van de vrijheden van de Hongaarse politieke gemeenschap. Bocskay stelt daarom dat ‘de Turkse kroon en het bijbehorende zwaard van prins tot prins moeten overgaan’.²⁸⁹

De opvattingen over de kroon en de koningsmacht die Bocskay in zijn testament ontvouwt, hebben een grote invloed gekregen op het politieke denken in de zeventiende eeuw over de legitimering van het verzet tegen de Habsburgse vorst. Bocskay doelde in zijn tekst op de hypothetische toestand dat de Hongaarse gemeenschap politieke

²⁸⁷ ‘Ha pedig az Isten adná, hogy a magyar korona Magyarországbán magyar kezéhez kelne egy koronás királyság alá, úgy az erdélyieket is intjük: hogy attól nemhogy elszakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segíték tehetségek szerént és egyenlő értelemről azon korona alá, a régi mód szerént, adják magokat. Mely dologról, ha valaha hittel való konföderáció közöttök lehet, felette igen javalljuk.’ Ibidem, 16

²⁸⁸ Ibidem, 16-17

²⁸⁹ Ibidem, 17

onafhankelijkheid ten opzichte van de Habsburgse vorst zou hebben, iets waarvan het, gezien de politieke omstandigheden in december 1606, weinig waarschijnlijk was dat dit zich in de nabije toekomst zou voordoen.

Latere denkers en politici in de zeventiende eeuw (maar ook in later tijd) hebben vervolgens deze woorden van Bocskay opgevat als een legitimering van de manier waarop een politiek doel, de vereniging van Zevenburgen en Hongarije in het Hongaarse koninkrijk, zou kunnen worden nagestreefd. Zijn woorden werden, al dan niet doelbewust, losgemaakt van hun specifieke context en geïnterpreteerd als een politieke toekomstvisie voor het rijk.²⁹⁰ Hierbij legden zij de nadruk op bepaalde specifieke elementen uit deze zienswijze, zoals de ‘Hongaarse kroon die zich niet meer bij de Duitse koning zou bevinden’ en het concept van een ‘nationale koning’. Deze (verkeerde) interpretatie komt er op neer dat Hongarije eerst als politiek onafhankelijk zou kunnen worden beschouwd, als de kroon in Hongaarse handen zou zijn en het rijk een nationale koning zou hebben. Deze interpretatie van het testament van Bocskay is onder meer herkenbaar tijdens de machtsovername van Matthias van Habsburg in 1607-1608, zoals we later zullen zien. Ook in de opstand van Gábor Bethlen in 1619 is dit zichtbaar, maar hier zal, gezien de omvang van deze studie, niet verder op in worden gegaan.

3.7 Corona, ‘nemzet’ en regnum

De denkbeelden van Illésházy en Bocskay kunnen als een samenvatting worden beschouwd van de ontwikkeling die de traditie en de functie van de kroon tussen 1600 en 1607 in Hongarije hebben doorgemaakt. De kroon, die in 1572 alleen nog tijdens de kroning een betekenis en legitimerende functie had voor de rechten van de standen, werd na 1600 zo tegelijk een symbool dat eveneens stond voor de politieke rechten, vrijheden en eenheid van de gemeenschap, en het autonoom voortbestaan van het koninkrijk. Deze betekenis werd verbonden met een beeld van de gemeenschap en aldus een onderdeel van de identiteit van de politieke gemeenschap. Het veranderde beeld van kroon en gemeenschap was bovendien het gevolg van een culturele transmissie tussen de machthebbers van het Hongaarse, Duitse en Ottomaanse rijk en de Hongaarse politieke gemeenschap.

²⁹⁰ Zie onder meer: Árpád Károlyi, *Bocskay szerepe a történetben* (Boedapest, 1898) 16